

સુધરેલી રીત મુજબ
વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ તૈયાર કરેલી

પાંચમી ચોપડીમા અર્થ.

[જોની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજુતી; બુમત્તિ;
પાઠના સવાલ તથા સાર; અપૂર્ણ કના નિયમ;
[અટિશ હિંદના રાજકીય ભાગ.]

રચનાર—મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો.

રચનારનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

R. N. 10

આ પુસ્તક સને ૧૮૮૪ના ૨૫મા એપ્રિલ મુજબ રજીસ્ટર કરાયું છે

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.

છાપવાનું ઠેકાણું—શ્રી “શંકર” પ્રીન્ટિંગ પ્રેસ.

ચોટાના પુલ ઉપર ટાંકી પાસે—સુરત.

[સને ૧૮૮૪] કિંમત રૂ. ૦-૮-૦ [સને ૧૮૮૮

નાય ?

૨૪૩૬૮

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાશ્ટ્રિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૩૬૮ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ પૌરાણીક ઇતિહાસ અથવા

વિષય મધ્યકાલ : ૮૪૩ : ૬ : ૨૫

મસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. લ્હો

પાંચમી ચોપડીના અર્થ

પાઠ ૧.

મરદાષ્ટ=પહાડુરી
કેવળ=એકલા
ઉપરાંત=વધારામાં
દૃઢ=અચળ; મજબુત
સ્નાયુ=માંસના તંતુ; જે
તંતુ વડે હાડકાને
માંસના લોચા વળ-
જેલા રહે છે તે
દાન=કબજા; અંકુશ
કેળવણી=શિક્ષણ
મેદ=છુપું કારણ; તકાવત
પ્રવતન=(પ્રત્યતન)=પરિ-
ગ્રમ; ધણી મહેનત

મલખમ=કસરત માટે
દાટલું ઉચું ગોળ લાકડું
આટાપાટા=એક જાતની
રમત
ક્રિકેટ=બૉલબેટની રમત
ચરખી=આમડીની નીચે
ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ
અક્ષયર્થ=સ્ત્રી સંગથી
દૂર વહેલું તે; જનોઈ
દે ત્યારથી પરણતાં
સુધીનો વિદાબ્યાસનો
વખત
અંકુશમાં=તાબામાં;
કબજામાં; દાખમાં

શિક્ષણ=રૂઝણ
ખુડખાટ=નારાજ થઈ
મનમાં અપમાન તે
ખંતીલ=કાળજીવાળા
રૂપ=કીનો; અદેખાઈ
છળકપટ=દગોફટકો
આચકો ખારો=અટકશે
અણુધટનો=અગોચર
ખલકે=એટલું નહિ પણ
વધારે
ખસુસ=ખાસ
નકલ=કોપી; ઉતારો;
ખીખનું જોઈ ચાલવું તે
અનીતિ=ખરાબ ચાલ
આયુષ્ય=આવરણ

સવાલ—કેળવણી કેટલા પ્રકારની છે ? શરીરની કેળવણી કેવા પ્રકારે થાય છે અને તેથી શા ફાયદા થાય છે ? મનની કેળવણીમાં શી રીતે કેળવવા પર શા માટે વધારે લક્ષ આપવું ? સારી રીતે મન કેળવવાથી શા શા લાભ થાય છે ? અનીતિએ આશનારની શી દુશ્મની છે ? માણસમાં કયા ગુણ હોય તો મરદાષ્ટ કહેવાય ?

૨] બાળપણીને “ડિક્ટેશન શિક્ષક” જે આના.

પાઠ ૨.	ધુમટ=અર્ધગ્રાળ શિખ-	જ્ઞપ્તિ સ્વભાવ=મૂળ
સમયસૂચકતા=પટતો	રવાળું ફાંકણુ	ખાસીયત
ઉપાય જલદી સહે	ભાત=તરેહ; ચિત્રામણુ	આતુરતા=ઈતેમરી
એવી બુદ્ધિ	મચ્છ=ગરમ્મવ; લીલ	મુંગે મોઢે=જાણુવા છતાં;
અકસ્માત=એકાએક	ફરસળધી=પત્થર જડે-	ખોલ્યા વગર
અણુધાર્યો બનાવ	લી જમીન	દાનવ=સક્ષિય
અણુધાર્યું=ઓચિંતું	આંખ=નજર; નીધા	પ્રસન્ન=ખુશ;
સાવધાન=સાવચેત	રહ=ખરાબ	સ્વસ્થ=હનો તેમ ને તેમ;
		ગભરાયા વગર; શાંત

સવાલ—કંઈ પણ ઉપાય મનવી કેવી સ્થિતિમાં સહે છે ?
સંકટ વખતે સમયસૂચકતા વાપરવા માટે શું કરવું ?

પાઠ ૩.	પ્રયોગ=અજમાયસ	જળવાય=સગ્રવાય
અસ્વચ્છ હવા=કાર્બોનિક	સિદ્ધ=સાબિત; પુરવાર	સોષ=જોગવાઈ; સવડ
એસિડઆક્ષ કે દુર્ગંધ-	પ્રાણુવાયુ=ઓક્સિજન;	કમકમાટ=ચીતળી
વાળી ખરાબ હવા	પ્રાણુને આધાર આપ-	મુંઝામએ=મુંઝામએ
વાટે=રસ્તે	નાર વાયુ	કરાતું=ચોમાતું
એકનાડ=એકું	શુદ્ધ=ચોક્કો	ધુમાતો=ધુમાડો નીકળે
પ્રાણાવરણુ=વાનું આવ-	કુદરતે=ઈશ્વર શક્તિએ	એવો
રણુ; પૃથ્વીની આસ-	પરિણામ=ફળ; છેવટ	બદ્ધો=ખરાબ વાસ; દુર્ભાગ
પાસ વીટળાયેલો વાયુ	તાંદુરસ્તી=આરોગ્યતા	સજીવ=આત્મા
		આસ=દમ

સવાલ—અધિઆર ધર કે ભોંયરામાં જતાં પહેલાં શું કરવું ?
જાહેરી ઓરડીમાં ૧૪૬માંથી ધણા અંગ્રેજો સાથી મરી ગયા ? હવે
કાંથી સુધરે છે ?

પાઠ ૪.	જાનું મુઠપ	આપણી=ઓક્સિજન
જવાંમંદ=બહાદુર; શુ-	જાણીએ=જાણીએ	મક્ષિકામાં એક છે

પહેલી આપણીના "ડિક્શનરી શિક્ષક" ગ્રંથની આપના. ૩૬

મુકાની=મુકાન દેરવનાર	ઓથું=પડદો; આડું મડ	પહેલણાવ=કુસ્તીખાન;
બડકો=બળતું	ધૈર્ય=ધીરમ; શાંતિ	જવાંમંદ
દરજ=કર્તવ્ય; ધર્મ	દુવા=આશિર્વાદ	બરદરીએ=દરીઆની
પાળણુ પોષણ=ગુજરાન	નિશાની=કચારત	અધવચ્ચે
ગુતક=વહાણમાં ઉતાર-	સુખરૂપ=સહીસલામત	નોંધ=લખાણતી માદી
ઓ માટેની બેઠક	ખડક=પાણીમાંનો કુંગર	શૂરવીરખાણું=મક્કાદૂરી
સહીસલામત=જેવો ને	આંચ=હરકત; ગુકસાન	શ્રદ્ધા=ભરોશો; શિખાસ
તેવો; સુખરૂપ	દરકાર=પરવા	દહતાથી=મજાશુભખણે

સવાલ—જાડાઈ સિવાય બીજી કંઈ કંઈ બાબતોમાં શૂરવીરખાણું
અણપ છે ? જોન કોકેનના વૃત્તાંતમાંથી આપણને શી શિખામણ મળે છે ?

પાઠ પ.	સરત=હોડ; હારજીત	જેવા; જાતી ભરાઈ
ગુરુભક્તિ=ગુરુને માટે	હાટકા=મોટા અવાજ;	આવેથી રડવા સરખા
માન અને પ્રેમ	કડાકા	સરસા=સાથે
મર્મ=દરજ; કર્તવ્ય	મુસળધાર=સાંભળાતા	એકનિષ્ઠા=ખરો શ્રાવ;
આગમલ=હિંદુધર્મનું	જેવી જાડી કારમાં	ખરી શ્રદ્ધા
પુસ્તક; શ્રીકૃષ્ણનું	પડ્યા કરતો એવો	પ્રસન્ન=વખત; જોમ
જન્મ ચરિત્ર	અંધકાર ક્ષણમાં મળે=	અમુલ્ય=અણી કમીઠતી
ગુરુપત્ની=ગુરુની સ્ત્રી	અંધાર કાઠ અણું	આચાર્ય=કેવલેશ આપ-
બકી=કરી	મળમળા=મળાણીમળાણી	નાર; સુર

સવાલ—શ્રી કૃષ્ણ અને સુદામાના હૃદયમાંથી શો બેઠક મળે છે ?
શુરુ સેવાથી શા લાભ મળે છે ? શુરુ શિખામણ સેવા શા માટે કરાવે છે ?

પાઠ ૬.	સ્વચ્છ=સ્વચ્છ; શાંત	શખી એક શિખામણ
સાંધારણ=સાંધારણમાં	તેમ જાતી	જોડાણ નો
દરરોજ આવતો	સંવચન=મનને તાબામાં	લગ=રિવાજ; રીતમાન

૪] બીજી ચોપડીના “ડિક્શરિશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

બાન કરાવ્યું=ચેતાવ્યો
 ઓછું આવશે=ખરાબ
 લગશે
 રમરણુ=આદ; ફેામ
 નસતો=સવારે થોડું
 ખાવું તે; શિરામણુ
 ઉધણુસી=મહુ ઉધનાર
 ખાટું=દીલગીર
 કવખતે=અચોચ વખતે
 જરૂરિઆત=અગત્ય

પાઠ ૭.

કવિતાના અર્થ.

ઋષિ=મુનિ
 નરપતિ=(નર+પતિ)=
 પુરુષોનો ધણી; રાજા
 સુદામા=શ્રીકૃષ્ણના ભક્ત
 દ્વારામતી=દ્વારકા નગરી
 કનક=સોનું; હેમ
 મણિમય=મણિવાળા
 કાંગરે=અણીવાળી ટાંચે
 દુર્ગે=કિલ્લાપર
 ધન=નિશાન
 દુંદુભી=નોખત
 સગમ(સ+ગમ)=મેળાપ

વર્ણ=જાત
 ચારે વર્ણ=બ્રાહ્મણ,
 ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર
 પુર=જહેર
 ભગવાન=(સ) (ભગ=
 નસીખ+વાન=વાળો)
 નસીખવાળો; પવિત્ર
 મહાપુરુષોને ભગવાન
 કહેવાનો રિવાજ છે.
 રૂપ=રૂખાવ
 પળે=જમ; દોડે
 જાદવ સ્ત્રી=યાદવોની
 બાઈડી
 ધન્ય=શાઆશ
 વ્રત=નિયમ
 તપ=તપશ્ચર્યા
 અપાર=(અ=નહિ+પાર
 =છેડો)=ધણાજ
 ભરથાર=ધણી; વર
 હાઉ=ખિલામણો માણસ
 વિકરાળ=ભયંકર
 ચેષ્ટા=મસ્કરી; મજાક
 પુંકળ=પાછળ; વાંસે
 વળગે=અળવે

માલ બળગે=ગાલમાં
 તમાચા મારે
 પુઠે=પાછળ
 ઋષી=મુનિ; ઋષિ
 સણી=સાંભળી
 સાધુ=સંતપુરુષ; પવિત્ર
 માણસ
 દષ્ટિ=નજર
 સમાચાર=ખબર અંતર
 કૃપાનાથ=(સ) (કૃપા=
 મહેરબાની+નાથ=ધણી)
 =મહેરબાનીવાળા;દયાળુ
 મયા-માયા; મહેર
 પ્રતિ=સામે
 પ્રતિકૃત્તર-સામે જવાળ
 દર્શન=ભાવથી જોવું તે
 મન=મનઃકા; મરજી
 હાટ=દુકાનો
 ચાટા=મજર
 ચોક=ખુલ્લા મેદાનમાં
 ભરાતો બજાર; યુજરી
 છન=અરીઓ આગળ
 રવેશથી બહાર પડતાં
 જે પાટીમાં જડેલાં,
 હોય છે તે

ત્રીજી ચોપડીનો “ડિક્શનરી શિક્ષક” ત્રણ આના. [૫

ગોખ=ધરના આગલા
માળની રવેશ ઉપ-
રથી બહાર નીકળતી
કહેરાવાળી જગ્યા

ઝરખા=ખારી આગ-
ળનો ગોખ

અટારી=હાથી મેડી;
હાથી માળ

મેડી=માળ
જડિત=જડેલાં

કહેલ=કહેરા

ઝાકઝમાળ=ઝમઝમતા;
અમકતા

મિનાકારી=(મિનો =
કાચના જેવો પથ્થર
રાતા લીલા વગેરે
રંગવાળો એક પદાર્થ+
કાર=કામ+ધ=વાળો)=

મિનાની કારીગરીવાળું

અમરાપુરી=દેવની

નમરી; ઊંડપુરી

ઝોવારી=આથાપરથી

હતારી; છુસાવી

સ્પષ્ટિકમણિ=એક જા-
તનો ચળકતો પથ્થર

થંબ=થાંભસો
નાટરંબ=ખેલ; નાટ-

કનો આરંભ; તમાસો
રમકઝમક=રમઝૂમ થતો

અવાજ
હેમ=સોનું; કનક

અછોડા=રાસ

મૃદંગ=પખાજ

ઉપંગ=એક જાતનું વસ્તુ
ડોલે=હાલે

મદમળતા=ખુમારીવાળા;

મસ્તીના જોરમાંઆવેલા

મદ=હાથીના માથામાંથી

પડસેવાના જે ઝરણુ

છુટે છે તે

માતંગ=હાથી

ગજશાળા=(ગજ=હાથી

+શાળા = ઠેકાણું)=

હાથી ખાતું

નવસો=નવીન; નવી

જાતનો

રંગ=રોબા

ચોદા=સડવેયા

પ્રતિહાર=પોળીઆ;

ચોકીદાર

શામળીઆ=શ્રીકૃષ્ણ

હાર=આરણું

સંકલ્પવિકલ્પ=તરંગ;

મનના બુદ્ધિ

મહન=અથાગ; છુપી;

કળી ન સકાય એવી

દીસે=દેખાવ

કરમની ગતિ=નસીબનું

જોર

પૃથ્વીપતિ=(સ) પૃથ્વી

=દુનિયા+પતિ=ધણી)

=દુનિયાનો ધણી; રાજ

રજ=જરા; રજકણુ

ગોકુળ=જમના નદીપર

પવિત્ર ધામ છે

માંકડાં=રાતાં મોંનાં વાંદરાં

સિંહાસન=(સિં)=સિંહ

+આસન=બેઠક)=સિં

હના આકારની બેઠક;

રાજગાદી

તુંબડી=તુંબડીના વેલા-

નું ફળ

૬] માવી ચાપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર અપાના.

કવિતાની સમજૂતી.

મુનિ (શુક્રદેવ) કહે છે હે રાજ (પરિક્ષિત) તું સાંભળ. સુદામાએ દ્વારકા નગરી જોઇ તેનો સોનાનો કોટ ચમકારા કરી રહ્યો હતો અને તેના કાંગરા ઉપર ઉચી જાતના રત્નો જડેલાં હતા. (૧) કિલ્લાપર ધણું નિશાનો ઊડતાં હતાં: અને ત્યાં નોખત નગારાં વાગી રહ્યાં હતાં. જ્યાં ગોમતી સમુદ્રને મળે છે, ત્યાં ચારે જાતના (આદ્યશ્વ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, અને શૂદ્ર) લોકો આવીને નહાય છે. (૨) તે ગોમતીમાં સુદામા ઋષિ નાશ્વા ને પછી પોતે શહેરમાં ગયા, તેમનો દેખાવ જોઇને બધા લોકો જોવાને એકઠા થયા; તેમાં નાનાં છોકરાંઓ તેમની પાછળ દોડે અને તેને ખીજવે. (૩) યાદવોની બાલકીઓ માંહેા માંહે તાળી આપીને હસતી હતી અને કહેતી હતી કે જ્યાં આવો પુરુષ રહે છે તે શહેરને પણ ધન્ય છે! જે સ્ત્રીએ ધણુંજ નિયમ અને તપશ્ચર્યા કાઢી હશે તેજ સ્ત્રી આ ધણીને પામી હશે! (૪) કોઈ કહે છે કે ભયંકર બિહામણું માણસ આવ્યો. બાળકને દેખાડો કે તેઓ રડતા રહી જશે; એમ પાછળથી તેમની પછી મળક થતી હતી. તે સાંભળીને સુદામા હસતા જતા હતા. (૫) તેમની પાછળ છોકરાઓ કાંકરા નાંખતા, (પણ) સુદામા તો મોઢેથી હરિ હરિજ્ઞ બોલતા હતા, નાનાં છોકરાંઓ તેમની પાછળ ફરી વળીને તાળીઓ પાડતા હતા અને હાસ્ય કરતાં હતાં. (૬) કોઈ ધરડા યાદવે ઋષિને જોયા, અને તેમણે એ પવિત્ર માણસની નજર પારખી; (મતલબ કે સંતપુરુષ છે એમ જાણ્યું) તેથી તેણે છોકરાઓને કાઢી મૂક્યા અને સુદામાને ઉભા સખીને તેમની ખજર અંતર પૂછી. (૭) (પછી જાહેરે કહ્યું કે) હે મહેરબાનીના ભંડાર! તમે ક્યાંથી પધાર્યા છો અને આ શહેર ઉપર તમે કેમ મહેરબાની કાઢી છે? પછી ઋષિજીએ સામો જવાબ આપ્યો કે મને શ્રી કૃષ્ણના દર્શન કરવાની ઇચ્છા છે. (૮) તે જાહેરે રાજમહેલનો દરવાજો દેખાડીને ઉપકાર

પ્રથમ અધ્યાય "સુદામાના મિલન" ના અર્થ

કાવ્ય. તેથી કરીને સુદામાજી શ્રી કૃષ્ણના મહેલ આગળ આવ્યા; તે રસ્તે
એટલી તો બીડ કે સીધા આત્મા બંધાયું નહિ. (૯) કહેરનાં હાથ, ચોદાં
અને ચોક તેમજ ધરનાં છળ, ઝંખા, બારી અને ગોખ, અંટારી,
ભળીએને બડેલાં કઠેરાઓ અગમ્યતા શોભા રહેલાં હતાં તે જોયાં. (૧૦)
ત્યાં દેવલોકોની નગરીને પણ જુલાવે એવું મિલનકારી કામ ચેળકી રંજી
છે, સમામાં રક્ષિતમણિના ચાંમલાઓ છે અને ત્યાં ખેલ થઈ રહ્યો છે.
(૧૧) પખાળને ઉપગમાંથી મધુરા તાલ નીકળે છે. તેમજ પર્વે બાધેલી
ધુધરીઓ રમઝુમ થાય છે, તે સુદામાજી જોતા જાય છે; ગુણીજન રસ
પડે એવાં ગીત ગાય છે. (૧૨) ત્યાં ઘોડા સોનેરી અછોડાથી બાધેલા
ફરતા હતા; તેમજ હાથીખાનાની નવીન શોભા હતી અને તેમાં ખુમારી-
વાળા હાથીઓ ડાકતા હતા. (૧૩) ચોકીદાર તરીકે અનેક લડવૈયા ઉભા
હતા, ને શ્રી કૃષ્ણનો ફરવાજો સાચવતા હતા. ત્યાં સુદામાજી ફેરા ફરતા
મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા, (૧૪) કે અમે એક ગુરુના નિશાળીયા
છીએ. પણ નસીબનું જોર કળી ન શકાય એવું છે તે (શ્રી કૃષ્ણ)
રાજ થઈ બેઠો છે અને મારા ધરમાં આવેને એક દાણો પણ નથી,
જે ગોકુળમાં વાંદરાં રખાડતો હતો અને ગુરુને ઘેર લાકડાં લાવતો હતો,
તે આજે રાજગાદી પર ચઢી બેઠો છે અને મારી પાસે ફક્ત તુબડો
(જળપાત્ર) ને લાકડી છે. (૧૫)

પાઠ ૮.

નિભાવ=ટકાવ

ચંદ્રિ=વધારો

પ્રિ=મળ

તંદુરસ્તી=આરોગ્યતા

પ્રકારક=મળ આપનાર

દેખરેખ=તપાસ

સામર્થ્ય=જોર

બવિખ્ય=આવતો વખત

અતિશય=ધણું

રૂચી=ભાવ

ખીલવટ=ખીલવણી

ખાતર=ખાટ

ભગૃતિ=હોશિયારી

કડક=કડવી; રટોંઘ

૮] ગુજરાતની સાં જુગાળની પ્રમોતરમાળા ત્રણ આના.

મધાર્ક(=મધ+અર્ક) દા-	શિવ=મહાદેવ; સંહાર	પોતાના દેવને કપડાં
રત્ન સત્વ; દારૂનો કસ	કરનાર દેવ	પહેરાવતા નથી) એ
અભિપ્રાય=મત	વિષયુ=વ્યાપક ધર્મર;	પંચના સાધુઓ પીળાં
ચડસ=ગાંગતું ધી	પાલન કરનાર દેવ	વસ્ત્ર પહેરે છે.
સંભવ=આશા	માતા=દેવી; ધર્મરી	પંચ=ધર્મનો માર્ગ
કોકેન=કિંવનાઈન જેવો	શક્તિ	તીર્થકર=જૈન મતમાં
ધોળો બુકો	ઉપવાસના=ભક્તિ	મનાતા મોટા અવતારી
પાઠ ૯.	ધરદેવ=જેના ઉપર	પુરુષ
કોમ=જાત	આસ્થા હોય તે દેવ;	અહિંસા=હિંસા ન કરવી
આર્ય=સૌથી પહેલાં હિં-	પોતે પસંદ કરેલો દેવ	તે; કોષપણ જીવને
દુસ્તાનમાં આવી વસેલા	અવતાર=માણુસના	દુઃખ ન દેવું તે
પ્રાવિડ=દક્ષિણ હિંદના લોક	રૂપમાં પરમેશ્વરનું	વૈરાગ્ય-સંસારની મોજ
શ્લોક=સિધ્ધિઅન	પ્રગટ થવું તે	મળમાંથી મનનું ઊઠી
વેદ=ધર્મરી જ્ઞાન; (વેદ-	કળીરપંથી=કળીરનો	જવું તે
ચાર છે, ઋગ્વેદ, સામ-	મત માનનાર	સિદ્ધાંત=(સિદ્ધ+અંત)
વેદ, યજુર્વેદ, અથર્વવેદ)	વ્રત=શ્રાવ્યમાં કહેલા	=વાદવિવાદથી નક્કી
રામાયણુ=રામચંદ્રની	નિયમો	થયેલું તે; નક્કી સાર
કથાનું પુસ્તક	મોક્ષ=મુક્તિ; ઉદ્ધાર	અરબસ્તાન=એશિયા
મહાભારત=કૌરવ પાંડ-	ગૌતમચુદ્ધ=બૌદ્ધધર્મનો	અંડની પશ્ચિમમાં દેશ છે
વના મોટા યુદ્ધનું	સ્થાપનાર	તુર્કસ્તાન=અરબસ્તાનની
વીરરસ કાવ્ય	સ્વેતાંબર=(સ્વેત+અંબર)	ઉત્તરમાં દેશ છે. [એને
પુરાણુ=ધર્મરી લીલાનો	સફેદ લુગડાંવાળા	એશિયાઈ તુર્કસ્તાન
ગ્રંથ	દિગંબર=(દિશ્+અંબર)	કહે છે]
અનેક=(અન+એક)ધણુ	=નાગા (એ લોકો	પ્રદેશો=મોટા દેશો

મુંબઈ ઇલાકાની બુઝાણની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૫૫ આના [૬]

પેમંબર=ઉપદેશ કરવા
 મોકમેલા પુરુષ (પેમામ=સંદેશામ્બર=લાલ્કારે)
 ઇશ્વરને ત્યાંના સંદેશો લાવનાર
 કુરાન=મુસલમાનનું ધર્મ પુસ્તક
 ઉપવાસ=બૂખ્યા રહેવું તે
 સીઆ=મુસલમાની ધર્મનો એક પંથ
 ઇરાન=અરબસ્તાનની પૂર્વે એક દેશ છે
 સંગળુ=સુરત બિલાની દક્ષિણમાં ગામ છે
 ઉદવાડા=પારડી તાલુકામાં પારસીનું જાત્રાનું ઠેકાણું છે
 અગડો=વઢવાડ; લડાર્થ
 મુદવાણી=સાચું બોલવું તે
 અવસ્તા=પારસીનું ધર્મ પુસ્તક
 જરથોસ્ત=જરથોસ્તી ધર્મ સ્થાપનાર
 મલખારકાંઠો=મદ્રાસ

ઇલાકાનો પશ્ચિમ કાંઠો
 બાઇબલ=ખ્રિસ્તીઓનું ધર્મ પુસ્તક
 ઇસુખ્રિસ્ત=ખ્રિસ્તી ધર્મના સ્થાપનાર
 પાઠ ૧૦.
 વસંતઋતુ=ફાગણ ને ચૈત્ર મહીનો; (એ મહીનામાં ઝાડને નવાં પાંદડાં આવે છે.
 (વર્ષની ઋતુ છ છે.
 વસંત, ગ્રીષ્મ, વર્ષા, શરદ, હેમંત (શિશિર)
 સંક્ષિપ્ત=ટુંકો.
 ઇતિહાસ=આમળ થઇ ગએલા રાજ્યઓના ગુણુ દોષ તથા તેમની રાજ્યનીતિનું વર્ણન જેમાં કરેલું હોય તે શિલાલેખ=જેના પર લેખ કોતરેલો હોય તે પત્થર તામ્રપટ=જેના પર લેખ કોતરેલો હોય તે તાંબાની તકતી

એલચી=એક રાજ્ય બીજા રાજ્યમાં પોતાના તરફથી માણસ મોકલે છે તે; પ્રતિનિધિ
 ગ્રીક=ગ્રીસદેશના રહેવાસી
 ઉતારા=નકલ
 કરકસર=જરૂરનો ખર્ચ કરવો તે
 ગરબડાટ=ધોંધાટ
 બીડ=સોકોનો જમાવ થાપણુ=મુડી; ભડોળ
 સહી=મતુ; કબુલાત
 સિકા=છાપ
 સાક્ષી=સાહેદી
 કાંડુ=પોંચો; હાથના પંજા
 આગળનો ભાગ
 ન્યાયાસન=(ન્યાયન્યાસન)=ઇન્સાફ કરતી વખતે બેસવાની જગ્યા.
 તહેનાત=હજીર
 સલાહ=અભિપ્રાય
 અમણુ=મોદ્દ ધર્મના સાધુ
 હર્મ=એક જાતનું ખાસ એકમન=એક ચિત્ર

૧૦] બાળવર્મને “મુખમણિત વિદ્યક” દાઢ અપ્પો.

ફરી=પરહુ

ભરખંચી=મરતકામ

મનાષ=ના

પાઠ ૧૨.

પ્રાચીન=જુનાં; પહેલાંના

લાંગરેલી=સોઢાની બિલા-

ડી નાખી થોભાવેલી

પુરાવો=સાબીતી

ઝગવેદસંહિતા=ઝગવેદના

મંત્રોનો સંગ્રહ

વરણદેવ=જળનો દેવ

નાવ=હોડી; નૌકા

અશ્વિનીકુમાર=દેવોના

વૈદ; અશ્વિની અને

કુમાર એ બે ભાષ

છે અને તે બે એક

દેવ ગણાય છે.

સમુદ્રયાન=સમુદ્રની મુસા-

ફરી કરવાનો રિવાજ

ભરકચ્છ=બચુપુર

બ્રહ્મિર=જમીનની અણી

લાંબી થઇને સમુદ્રમાં

ગએલી હોય તે

ખલાસી=વહાણ કે

આગબોટ ચંદાવનાર

લંકા=સિંહલદ્વીપ

ના'વે=આવે' નહિ

મંદિર=ધેર

સુમાત્રા=એશિયામાં બેટ

છે

જવા=સુમાત્રાના અગ્નિ

કોણમાં બેટ છે

પરીઆનાં પરીઆ=છો-

કરાંના છોકરાં

પરીઆ=પેઢી; ઓલાહ

પાઠ ૧૨.

કેરૂં=તું

વિપુલું=જુલું; છુલું

ઉચ્ચ=ઉચ્ચા

ગિરિ=પર્વત

શૃંગ=શિખર

સંગ=સાથે

સમ=અરાબર; જેવું

સોહાય=શોભે; સાઈ

દેખાય

શિલા=પથ્થર

શ્યામ=કાળું

કરણુ=દયા ઉપર એવો

રવં=સાદ; અવાજ

મંદ=ધીમો

સહજ=પોતાની મેળે;

કુદરતી

પડવા=સામા અવાજ

મનાય=છેતરાય

મોરી=મારી

માય=મા

અધિક=વધારે

અકળાય=ગમરાય

ઉચ્ચો=મોટો; ભારે

નાદ=અવાજ

ધરતું=રાખતું

યાદ=રમરણ; ફામ

ધવળ=ધોળી

સુહાય=શોભે

માદ=ખિચોખિચ; ગીચ

ધોર=ભયંકર; બિહામણી

સાવજ=વાધ

શોર=અવાજ

શું=કેવું

સોડ=પાસું

લપાય=કુપાય

પહેલા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ૧૫૫ આના. [૧૧

ધર=રાખ	ગોઠ=ખોળા; સોડ	ઝાવ=અચ્યું
વા'ણ=ખસરા	અજ=અકરી	તૃપ્ત=તરપત; ધરાવહું
તત્કાળ=તરતજ	ચુંબન=અચ્ચી; બોઠી	શિશુ=અચ્યું
વેળ=વેળા; વખત	કઠણ=અધરી; મુરકેલ	ઉછરંગ=ઉમંગ
સે'લ=સહેલાઈથી	મીઠું=વહાલું	નાચું=ઉછાચું

કવિતાની સમજૂતી.

પેલું બકરીનું અચ્યું આ વખતે તેની માથી છુટું પડેલું છે. તે હવે પર્વતની ટોચે ઉભેલું છે. અને તેની પાસે કોઈ નથી. (૧) બરફના જેવું સફેદ રંગનું (તેથી) સારું દેખાય છે, અને તેની પાછળ કાળા રંગનો પથરો જણાય છે. તે પોતાની કુદરતી મળ બૂલી જઈને દયા ઉપજાવે એવો ધીમો અવાજ કરતું. (૨) તેના પર્વતની અંદર સામા અવાજ થાય, તે સાંભળીને તે બૂલથી છેતરાય છે, કે જાણે મારી મા બોલી, પણ તેને નહિ દેખવાથી તે વધારે ગભરાય છે. (૩) તેથી વધારે મોટો અવાજ કરતું અને માનું સ્મરણ કરતું; તે અચ્યું આરે તરફ જોતું જાય તે વખતે તેની ધોળી વાંકી ડોક ઝાંભે છે. (૪) નીચે ધણી ગીચ અને ભયકર ઝાડોમાં વાંધેલો અવાજ થતો, તે સાંભળી અચ્યું કેવું ગભરાય ! અને જાણે કે ક્યાંથી માની સોડમાં છુપાઈ જવાય ! (૫) હે ! વહાલા અચ્યા તું ધીરજ રાખ, આ હું હમણું આવું છું. એમ બોલી મેં તે વખતે ટેકરીની ટોચ પર સહેલાઈથી જઈ કહ્યું. (૬) તે બકરીના અચ્યાને સોડમાં લીધું. અને દસવાર અચ્ચીએ કાપી; પછી પર્વતનો અધરો રસ્તો ઉતરીને જ્યાં તેની માહતી ત્યાં અચ્યાને મૂક્યું. (૭) મારું વહાલું બકરીનું અચ્યું તરતજ ધાવવા લાગ્યું, અરે જો ! નદીમાં બકરીનું અચ્યું માને હેતથી ધાવે

૧૨] બીજા ધોરણનો “પ્રયોગશીલ શિક્ષક” એ આના.

છે. (૮) ધાવી ધાવીને ધરાયું એટલે એ છુટું પડ્યું, અને તેનું ઉમળું જરીર વધારે દીપી રહ્યું; પછી તે બચ્યું ઉમંગથી નાચ્યું અને તેની સાથે માફ અંતઃકરણ પણ ઉમંગથી ઉછળ્યું. (૯)

પાઠ ૧૩.

ઉમરતા=અયતા
વાડ=કાંટાની આડ
છીંડું=આકું
નિર્ભળ=રાદળા વગરની
વહોરો છો=માથે લો છો
સ્વરવ્યવસ્થા
અંખ=મોટો શંખસો
ખોખરા કરશે=મારશે
આમ્ન=સામાન્ય નિયમ
સંગ્રહ
આમ=સૂર સંબંધી એક
માપ
મૂર્ચના=સૂરને એકવાર
ચલાવવા ને પાછા
ઉતારવા તે
તાલ=ગાવામાં માત્રા
પ્રમાણે જે માપ તે
રામ=માયનની રાહ
ફાટ=રીસ; ગુસ્સો
ખાણીઆ=મોટી ખાંડણી

કળ વળી=દુઃખ નરમ

પડ્યું

પાઠ ૧૪.

મુલતવી=મોકુફ; વાયદાપર
દીલ=આળસાઈ
અનુભવ=જાત માહિતી
ઉચ્ચે=ઉપર નંખરે
નિબંધ=અમુક બાબત
પર સારી ઇમારત-
વાળું લખાણ
નોટ=રૂપીઆને બદલે
વપરાતો ચલણી કાગળ
ચેપ=અડકવાથી એકનો
રોગ બીજામાં
આવવો તે
હેવાલ=વૃત્તાંત; હકીકત;
પ્રસિદ્ધ કર્યું=જાહેરમાં
મૂક્યું
અસરકારક=અસર કરે
એવું

જડ=મૂળ

વીમો=અમુક રકમ વરસો
વરસ લઈ નુકસાન
થયેથી નુકસાની ભરી
આપવી તે

પાઠ ૧૫.

પુઠ્ઠી=ધરડી
યમન=અરબસ્તાનમાં
એક પ્રાંત છે.
શેખ=અરબ લોકોની
મોટી ટાળીનો સરદાર
અખૂટ=(અનખૂટ)=
ધણોજી
ખોટ=તંગી; તંગાસ
હથ્થરને માર્ગે=દાનમાં
સખત શબ્દ=કઠોર
વચન
મગન=ખુશ
દાદ=ઇન્સાફની માગણી;
ફરિયાદ
ફરિયાદ=દાવો

ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” રા. આના. [૧૩

૪

અદ્ભુતનવાધ જેવી
એકલપંથી=સાથી વિ-
નાનો મુસાફર
ડાળ=ખોટો દેખાવ
સ્તપ્ત=હાલે ચાલે નહિ
તેવા; સ્થિર
ફાંસીઆ=ફાંસો ઘઈ મા-
રી નાખનાર (એવા
ફાંસીઆનો હિંદમાંથી
ધ.સ. ૧૮૩૫માં લોડ
વિધ્યમ બેન્ટિકે નામ
કર્ચો હતો)

પાઠ ૧૬.

ઉડાઉપણું=ગળ ઉપરાંત
ખરચવું તે
જહાંપનાહ=દુનિયાનું
રક્ષણ કરનાર; પાદશાહ
વિચિત્ર=નવાધ જેવો;
તરહવાર
ખુલાસો=સમાધાન
જમા ઉધાર=આવક
જવક; ઉપજ ખરચ
અડસટો=આસરો; શુભાર

પગરણુ=અવસર; સાફ
ટાણું
અચાનક=ઓચિંતો;
એકાએક
જોગવાઈ=તજવીજ;
ગોઠવણ
નિંદવા=વખોડવા
દોષ=ખોડ; ખામી
ગૃહસ્થાધ=ગૃહસ્થનાં
લક્ષણ
લેણદાર=માગનાર
ઉધરાણી=માગતા પૈસા
લેવા આવવા તે
ચિઢીઆં કરે=ખીજવાય;
ગુસ્સે થયા
કોરટ=મનસાફ કરવાની
કચેરી
ચેનબાળ=મેજ શોખ
મિથ્યાભિમાન=ખોટો
ડાળ; ખોટી મગરરી
ખરચાળ=ઉડાઉ
પરતંત્ર=પારકાને તાબે
વાહવાહ=વખાણ
વળતો=ખીજો

જપત=કમળ; સરકાર
હરાજ કરી લઈ જાય તે
દયામણી=દયા ઉપજે
એવી
શુભામ=વેચાણ લીધેલો
ચાકર
હાથ પહોંચતો હોય=
પૈસાની સીલક હોય,
પ્રસંગે=અવસરે
પેટે પાટા બાંધી=ગરિ-
બાઈથી શુભરાત ચ-
લાવી; ભૂખ તરસ વેઠી
પાઠ ૧૭.

મમતા=માયા; હેત
વેહ=મફત મળુરી
વૈતર=સખત મળુરી
ધડો=દાખલો
ધમિષ્ટ=ધર્મ પ્રમાણે
ચાલનાર
ગરાસણી=ગરાસીઆની
આપડી; રજપુતાણી
આવડ=આવડત
ત્રેવડ=ગોઠવણ; વેતરણ
વર્ગ=ખત

૧૪] ચોથા ધોરણના “મુખ્યમલિત શિક્ષક” ચાર આના.

આજ્ઞાદાર=આજ્ઞાનો
અમલદાર; ફાજદાર
વહીવટદાર=વહીવટ કર-
નાર; મામલતદાર
સૂચના=અમમચેતી;
ચેતવણી
સહવાસ=મેળાપ; સમાગમ
પાઠશાળા=કોલેજ
કુટુંબ પ્રીતિ=કુટુંબના
માણસપર જેવો ભાવ
હોય તેવો ભાવ
રસબેર=મગ્ન સહિત
પાદર=ગમના ઝાંપા
બહારની જગો
ઝોરજ=આપના પમથી
ઊડેલી ધૂળ
બંદર માર્ગે=જળ માર્ગે
જમીન માર્ગે=સ્થળ
માર્ગે; સડકને રસ્તે
વેતરણુ=સૌંદર્ય; નિકલ;
ચોક્કસ
બુજ=ચોક્કસ
દેશદર=દેશદર
ચેપ=અસર; લામણી

પાઠ ૧૮.
બડવો=જનોહને લગતી
ક્રિયાનો એક આલ;
બટુક; (એમાં છોકરો
દોડે છે અને મામો
તેને પકડીને પાછો
ઘેર લાવે છે)
વિધિ=ક્રિયા
દેવસાખે=દેવની સાક્ષીએ
પહેરામણી=કન્યાનો બાપ
વરને તથા તેના સગાં-
ઓને જે રકમ આપે
છે તે
પદ્ધતિ=છોકરીને દરદારીના
માટે આપવાની રકમ
વિભાગ=માગના ભાગ
શસ્ત્ર=હથિયાર
ધર્મોપદેશ=(ધર્મ+ઉપ-
દેશ)=ધર્મનો બોધ
મંડળ=ટોળું
પૂર્વે=પહેલાં
કાળિદાસ=ભોજ રાજાના
વખતમાં પ્રખ્યાત કવિ
થઈ મયા તે

પાઠ ૧૯.
કવિતાના અર્થ.
કસ્યપ=મરિચી પ્રભ-
પતિના પુત્ર
કુમાર=માળ
હરપ્રયાસ, હિરપ્રયાસ્યપ
=પૂર્વ જન્મે એઓ
વિષય પરમાત્માના
જય અને વિજય
નામના બે પોળીઆ
હતા. ઋષિ સનકાદિકના
આપથી એઓ રાક્ષસ
થઈને કસ્યપની સ્ત્રી
દિતીને પેટે જનમ્યા હતા.
ભગવંત=જોરાવર
નીરધારભનકરી; ખચીત
પીડે=દુઃખ દે
આંગણુ=આરણ્ય
અનુમાન=આસરે; શુભાર
સાહી=પ્રક્ટી; સાહી
સહિત=સાથે
વિમાનુ=દેવની પાસપાસી
આભ=આકાશ
ત્રાસ=શીક

સાંચ મા ધોરણનો “ સુખગણિત શિક્ષક ” ૪ આના. [૧૪

ત્રાસ પમાડે=ખીવડાવે
નીરખતા=જોતાં
દિગ્ધાન=દિશાનું રક્ષણ
કરનાર હસ દેવો.
ડોલે=હાલે; ધૂળે
ભોમ=પૃથ્વી
ખળખળે=ટળવળે; ઉચલ
ખાચલ થાય
ખડ=પૃથ્વી
મહી=પૃથ્વી
મેલે=મૂકે; છોડે
માન=મોટાઇ; યુમાન
દાનવ=રાક્ષસ
મોહ=મોટા
અશ્વરે=ક પે
પાતાળ=પૃથ્વી નીચેનો
જામ (જો સાત છે.
અલખ, ત્રિલલ, સુતલ,
મહાતલ, રસાતલ,
લઘાતલ, પાતાલ)
પરકારે=કમ
દેવ=કીનો; અદેવ=અધ; મે
પુત્ર=પુત્રક.
પત્નિ=પત્ની; કમ; કમ

વરણ=પાણીનો દેવ
અધાર=હુએ
નીર=પાણી
કેર=ના
નામ=પણી
અસુર=રાક્ષસ
ભોમ=અલિદાન
અમર = દેવતા; મરે
નહિ તે
આશરે=સહે; વહે
સખળો=જોરાવર
કેલ=ચુરસો; રીસ
જમન=પર; હોમ
પ્રભોધ=જાન
ઈદ્ર=સ્વર્ગનો રાજા
સુર=દેવ
શું=સાથે
જુવન=મૂંઝી
આ=આંકડાના કૂલના
હાટનું બારે પત્થરનું
હથિપાર
મહી=પકડી; અલી
સાકરુજન=સાત પાતાળ
તે સાત સ્વર્ગ

કોપવાન=ચુરસાવાળો;
કોધી
કુબેર=મંડારુના દેવ
ત્રાહે ત્રાહે=નોખા તોખા કરે
ત્રિભોક=ત્રણ ભોક (સ્વર્ગ;
મૃત્યુ; પાતાળ)
વિશ્વ=મહાકાંડ
ખાધું=અધુ; આખું
દંત=દાંત; દંતુજળ
સહાય=પકડે; અલે
વારી=અટકાવી; રોકી
કીડા=વિલાસ; મોજ
સાતેલાત=લાતખાજ
ભેળાવે=મેળવે; કરે
ભેળાં=એકાં
કલટે=એકે
કિપાત=તોફાન
દુર્ભતિ=નબીરી બુદ્ધિ
વાંધીઆ=મંખા
ચુપ્પ=જોરાવર
અમલ=પર્વત; અસી
તકિ સિ
બોધુ=રમણે કિસા

જીમથું=જીમ વડે	અલવે=પુષ્કળ; ધણું	પડે=પોતે
વિખે=વિખે; માં	પરહરીને=છોડી દધને	આચરે=કરે; ચાલે

કવિતાની સમજુતી.

કશ્યપ્તપિને ઘેર જય વિજય દુષ્ટ છોકરા રૂપે થઈ ને જન્મ્યા,
તેઓ બહુ જોરાવર હતા. (૧) આશરે એક વર્ષના થયા એટલામાં
તો આરણ્યે આવી (લોકને) દુઃખ દે (ટક) અને આઠાશમાંથી દેવોની
પાલખીને સુરજ સાથે પકડી લાવે. (ટક) તેઓ વાદળોને વળગે
અને તારાઓને બીવડાવે. (ટક) ચંદ્રમાને હાથમાં રાખે અને આકા-
શમાં ફરે. (ટક) (૩) તેમને જોતાં દિશાના દેવો કંપે અને તેઓ
પર્વતનાં શિખરો પશુ પાડે, (ટક) પૃથ્વી ઉપર તેઓનો ભાર લાગતો
તેથી નવે ખંડ કપી ઊડતા. (ટક) (૪) નાનપણમાં તેમનું જોર એવું
હતું કે પૃથ્વી પશુ પોતાની મોટાઈ મૂકી દેતી; (ટક) તે રાક્ષસ હવે
મોટા થયા ત્યારે આખી સૃષ્ટિ ધ્રુજવા લાગી. (૫) રાક્ષસો પાતાળમાં
જય અને દ્વેષ વધારે. (ટક) સાપનું પુછડું તાણે અને સૂતેલા શેષ
નાગને જાગડે; (ટક) (૬) પાણી હંચું ઉડાડીને પાણીના દેવ સાથે
લડવાનું કરે; (ટક) (એવી રીતે) વરણ પાસે તે રાક્ષસો બળિદાન માગે;
(ટક) (૭) દેવોની સાથે લડે અને તેમના પર ધણો ગુસ્સો કરે; (ટક)
યમમાં (દેવોની પેડે) હિસ્સો માગે અને બીજને એમ કરવાનો બોધ
કરે. (ટક) (૮) દેવોની સાથે વેર રાખે, અને ઈંદ્રની સાથે પશુ દુશ્મનાવટ
કરે; (ટક) ગદા પકડીને આખા બ્રહ્માંડમાં ચારે તરફ ફેરવે; (ટક) (૯)
કુબેરની સાથે ગુસ્સે થઈને તેમની પાસે રોકડા રત્નો માગે; (એવી રીતે)
આખી દુનિયાને હેરાન કીધી. તેથી ત્રણે જીવન (સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને
અને પાતાળ)ના લોક તોળ્યા તોળ્યા પોકારે (ટક) (૧૦) દિશાના દેવોના

બાળપોથીના “ડિક્શનરી શિક્ષક” એ આના. [૧૭]

હાથીઓના હંતુશળ પકડીને તાણુ, (ટેક) ને તેમની સહ પકડીને ફેરવે
પણુ તેમને કોઈ અટકાવી શકે નહિ. (ટેક) (૧૧) ફરીઆમાં જઈને
વિશ્વાસ કરે અને લાતાલાતી રમે. (ટેક) (૧૨) એ નકારી બુદ્ધિવાળા અને
ધણુ પાપી રાક્ષસો ઝડપિઓ સાથે દુરમનાઇ કરે. (ટેક) જ્યારે તેઓ
મોટા ને જળરા થયા ત્યારે બ્રહ્માંડ (આકાશ) સુધી ઉઠ્યા વંધ્યા. (ટેક)
(૧૩) મોટા પર્વત ઉઠ્યા કરીને ચારે દિશાએ ફેરવે. (ટેક) અને જેમ
ઝાડને ઉંટ વળગે તેમ આકાશને જીભથી ચાટે. (ટેક) (૧૪) તેઓ
મનમાં જરા બીક રાખે નહિ અને પોતે પોતાના ધણાં વખાણુ
(આપવડાઈ) કરે. (ટેક) આમ ધર્મના રસ્તા છોડી દઇને તેઓ પોતે
પાપને રસ્તે ચાલે. (ટેક) (૧૫)

પાઠ ૨૦.

ધાટ=પશ્ચિમ ધાટ; સજ્જાદિ
ગુફા=પહાડની પોલાણુ;
પહાડની બખોલ
દેવાલય=(દેવસ્થાલય)
=દેવને રહેવાનું ઠેકાણું;
દહેર.
ચિતા=એક
સિંહપકામ=કોતરકામ
પાધડીપટે=પાધડીની પેટે
લાંબો ને સાંકડો
ઐત્ય=પર્વતમાં કોરેલું
બૌદ્ધ ધર્મનું દહેર
પટ=પહોળાઇ

હામખ=ધાતુમર્મ; પૂજનું
ઠેકાણું
સ્તંભ=ચાંબસો
વિકાર=મઠ; બૌદ્ધ સાધુને
રહેવાની જગા
બિહુક=બીખ માગી
ખાનાર
ક્ષણમંચુર=પલકમાં નાચ
ચાય એવું
વૃત્તિ=વલણુ; ધન્ય
નિર્વાણુ=જ્ઞાતિ; મુક્તિ;
મોક્ષ
કલ્પનામાં=આંખ મીંચી
ને મનની નજર આગળ

દિનચર્યા=સાધુએ રોજ
કેમ ચાલવું, શું કરવું તે
સૂર્યોદય=(સૂર્ય+ઉદય)=
સુરજનું ઊગવું તે
દોષ=અવગુણુ
બિક્ષાપાત્ર=બિક્ષાનું
વાસણુ
સંકા=શક પડતી વાલ;
નહિ સમગ્રએલી બીજત

પાઠ ૨૧.

નહેર=નદીમાંથી ફર
પાણી લઇ જવા માટે
ખોદેલી ખાઇ
મોલ=તુલ

૧૮] પહેલી ચોપડીનો “ડિક્શનરિશિક્ષક” અહીં આના.

હિંદુશાસ્ત્ર=આર્ય ધર્મ
પુસ્તક
સગવડો=જોગવાઈ; સવડ
ઝૂકી=લચ્છી; નમી
બળદેવ=શ્રી કૃષ્ણના
મોટા ભાઈ
રસાળ=(રસ+આળ)=
ફળદ્રુપ
કંપનિ=વિલાયતનું એક
વેપારી મંડળ
(એના હાથમાં આ
દેશની સત્તા સને
૧૮૫૮ સુધી હતી)
શાખા=ફાંટો
સદી=સો વરસનો કાળ;
સૈકો
આખાફ=સુખી
પાઠ ૨૨.
સંપ્રદાય=પંથ
જરાણુ=ધાર કાઢવાનું
હથિયાર
કાવ્યકળા=કવિતાની
ખૂબી અને યુક્તિઓ
સમાગમ=મેળાપ
કુશળ=હોશિયાર

ભાટ=એક જાતના
આહાર; ખરા ખોટા
વખાણ કરનાર; બારોટ
ચારણુ=રાજના આશ્રિત
વર્ગમાંની એક જાત
(એનો ધંધો રાજના
વખાણ કરવાં; રાજની
આગળ નાચવું, ગાવું
વગેરે ખેલ કરવાનો છે.)
દંતકથા=મોઢેથી ચાલતી
ખરી ખોટી વાત
કંઠર=ખૂન; જાણ
પરમ=મોટા
હિતેચ્છુ=(હિત+છ્છુ)=
બહુ ઇચ્છનાર
સોસાયટિ=મંડળી
હેતુ=મતલબ; ધારણ
સંબંધ=પરિચય
ઠરેલ=પ્રહી
વેનચરિત્ર=વેન રાજની
હકીકતનું પુસ્તક
વર્નાક્યુલર સોસાયટિ=ચુ-
જરાતી ભાષા ખીલવવા
માટે રચવાએલી મંડળી

પદ્ધતિ=ધોરણ; રીત
પ્રમુખપણુ=સમાના
ઉપરીની જગા
ઋતુવર્ષાન=એ નામનું
કાવ્ય
કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક
માનવતો=આખરવાળો
ખિતાબ=પદકાવ્ય; ઉપનામ
સી. આઇ. ઇ.=હિંદના
રાજ્યનો દોસ્ત
વર્ષાસન=વરસનો પગાર
દોરુ=ખેંચું
શોખ=આહના; પ્રેમ
જમાનો=જુગ; કાળ
પાઠ ૨૩.
ધાર્મિક=ધર્મપર આરથા
વાળો
નિરાધાર=આધાર વગ-
રનો; વસીલા વમરનો
મરકી=ધણા માણસ
મરી જાય એવો રોગ;
કોલેરા; પ્લેગ વગેરે
પંજે=સપાટો

બીજી ચોપડીના "ડિક્શનરી શિક્ષક" ગ્રંથ આપના. [૧૯

શુભાસ્તાગીરી=ઉદ્ધરાણી
 ને નામાતું ક્રમ
 વાકેફ=માહિતગાર;
 ભણીતો
 યુરસફ=નવરાશ
 વિશ્વાસધાતી=ભરોસો
 તોડનાર
 સંપૂર્ણ=(સં+પૂર્ણ)=
 પુરેપુરો
 અત્યંત=(અતિ+અંત)
 ધણીજ
 ઉચ્ચપત કરવું=ઝોળવવું
 તે; ઉપાડી નવું
 ખોટ=ખાધ
 સીલક=રોકડ નાણું
 આંકો=પાર; હદ
 અસની=અસનવાળો;
 ગંજરી; અપ્રીણી;
 દારૂડીઓ વગેરે
 આળ=તહોમત; બટ્ટા;
 પાપનો ધડો કુટવો=કુટું
 રહેલું પાપ બહાર થવું.
 કમો કોપનો સગો નહિ=
 કપટથી કોઈ પાર

પડતું નથી.
 ઝાડો=જડતી; તપાસ
 અન્નદાતા=પોષણ કરનાર
 પાઠ ૨૪.
 ભાગ્યો=ગમ્યો; પસંદ
 પડયો
 મેફ=વરસાદ
 દેવતા=અગ્નિ
 વીજ=વીજળી
 આશુ=યુજરાતની ઉત્ત-
 રમાં પર્વત છે તે
 ગિરિસજ=પર્વતનો
 રાગ; મોટો પર્વત
 ત્રિથિ=દહાડો; દિવસ
 ટાણે=વખતે
 ધંટ=કાંસાની વગાડવાની
 ધડિઆળ
 દીપે=શોભે
 આંખ ફાડી=ધ્યાન દઇ
 ઝૂકી=નમી; લચી
 ઝુંડ=જથો; ટોળું
 સ્વાદુ=સ્વાદવાળો; મીઠો
 મિષ્ટ=મીઠો
 વસે=રહે

ઝરે=વહે; નીકળે
 ઝરણાં=ઝરણુ; વહેણા
 શીળો=કંડો; ટાઢો
 સુમધી=સારી વાસવાળો;
 ખુશબોદાર
 વહે=ગમ્ય; આલે
 ફૂલી=ખીલી
 ફૂલવાડી=જે વાડીમાં ફૂલ
 થાય તે વાડી
 વાવ=પીવાના પાણીને
 માટે ખોદેલા કુવામાં
 ઉતરવાના પગથીઆં
 મૂક્યા હોય તેવો કુવો
 ઝોપે=શોભે; સારો દેખાય
 વડા=મોટાં
 દેવળ=દહેર
 દેવ=પરમેશ્વરના અંકની
 મૂર્તિ
 બંમથા=વાડી વચ્ચે
 બાંધેલું ધર
 પ્રસેવો=પરસેવો; પસીનો
 પરાં=આધેનાં; દૂરનાં
 પાસ=પાસે

૨૦] ત્રીજી ચોપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ગ્રંથ આના.

વેત=વાર	સ્થાન=ઠેકાણું; નગા	અર્થુદ્ધ=અંબાજી
જુક્તિ=તફીર	પ્રયાત=પ્રખ્યાત; જા-	કયા=વાત; હકીકત; ખીના
ધુણી=તાપણી	છીતી; નામીચી	જોગ=સાયક
ટેવો=અનુભવો; માનો	દેવી=માતા	છંદ=કવિતાની કડીઓ

કવિતાની સમજૂતી.

જેમ આકાશમાં વરસાદ ચઢી આવ્યો હોય તેમ (આપુ પર્વત) આવેથી જોતાં મનને ધણો સારો લાગ્યો, તે પરના કુંડમાંનો અગ્નિ વીજળી જેવો દેખાય છે. (કુંડમાંનો અગ્નિ તે જાણે ચઢેલા વરસાદમાં વીજળીનો ચમકારો થાય તેવો દેખાવ છે) એવો પર્વતનો રાગ (પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ) આપુ આવે જોયો. (૧) શોભિતી પુનમની સાંજને વખતે જાણે સૂર્ય અને ચંદ્ર એ ધંટ બન્યા હોયની ! કોઈ કહે કેવો દેવના હાથી જેવો (આપુ પર્વત) શોભી રહ્યો છે ! (ટેક) કદાચ તમે ઉપર જઈને નિહાળીને (ધારીને) જુઓ, તો જણાશે કે ઝાડના જથ્થાની ધણી ઝાડીઓ નમી રહી છે, અને ત્યાં સ્વાદિષ્ટ મીઠો મેવો જોઈએ તેટલો મળે છે, (ટેક) ત્યાં વાઘ, વાંદરા, સિંહ અને હરણો રહે છે, અને ચોકખા પાણીનાં ઝરણો હંમેશ વહે છે; ને ઠંડો અને સુગંધીદાર પવન વાય છે. (ટેક) ત્યાં સારાં (ખુશખોદાર) ફૂલોની ફૂલવાડી ખીલી રહી છે, તેમજ ત્યાં આગળ કુવા, વાવ ને કુંડ ધણાં શોભે છે; મોટાં દહેરાઓમાં દેવોનો વાસ છે. (ટેક) ત્યાં બંગલા બંધાયા છે ને બજારો થયાં છે. વેપારીઓ સારાં (ધણો) વેપાર કરે છે. તેથી માલ લેનારને જેવો માલ લેવો હોય તેવો ત્યાં મળે છે. (ટેક) ત્યાં તેર ગાઉના ઘેરાવાના તળાવમાં ફરતા અગિઆર ગામના લોકો પીવાને પાણી લેવા આવે છે; મતલબ કે અગિઆર ગામના લોક એતું પાણી વાપરે છે. જ્યાં જેઠ મહીનામાં

મોથી મોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના. [૨૨

પણ પરસેવો દેખાતો-ચતો નથી. (ટક) અપાડ મહીનામાં છેટેનાં વાહણાં પાસે આવે છે. અને જતાં વારજ જોવાની ખુબી બતાવે છે; તે વખતે તમે વાહણાંને ધુણીને ધુમાડોજ ધારો-સમજો. (ટક) જેમાં જૈનનાં અને હિંદુનાં જીનાં દેવસ્થાનો છે, અને તેમાં પ્રખ્યાત આર્થુદા માતા છે; આ બધી વાત જાણવા લાયક અને કામની હોવાથી કહી છે, આ સારા છંદ દક્ષપતરામ કવિએ બનાવ્યા છે.

પઠા રપ.	લુગડાનો કકડો	તાપસી=તપોવનમાં રહેતી
અડવો=એવકુદ; માણસનું તીર=આણુ		અને તપ આચરતી સ્ત્રી
નામ છે.	કામડું=ધનુષ	તપોવન=તપ કરવાનું
સુખડું=ગોળપાપડી	સે રે=છે રે	જંગલ; ત્રાપિ આશ્રમ
વળાવવા=વિદાય કરવા	હોંકારા=ધુમાટા	કાળજી=અંતર; મન
વાસો રહેજે=મુકામ કરજે	સે=છે	અંહ=ઉંહુ
ખોડીઆર=ખેતરની વાડ	ધોલ=ધરપડ	ચકવર્તી=જોની આણુ
માંથી જવા આવવા	ઝપાટ=ઝૂટ	નાનાં મોટાં ધણાં રાજ્યો
માટે છોડું પાડી વચમાં	પતીજ=મરોસો; વિશ્વાસ	પર વર્તાવી હોય એવું
ખે પાંખીઆવાળું	પરખાવો=તપાસાવો;	લક્ષણ=ગુણ
દાંટેલું લાકડું	પરીક્ષા કરાવો	સતાવનો=પજવતો
કુપાં=કુલાં, ચામડાનું કામ	પાઠ રફ.	દીસંતી=દેખાતી
સાવકાર=સાહુકાર	સર્વદમન=રાગ દુષ્ટાંત	દંતકળી=ઊગતા દાંત
ધેર=છોડથી ખૂબ ઢંકાઇ	અને શકુન્તલાનો પુત્ર;	વણુ=વગર; વિના
રહેલી જગા	ભરત; સધળાને દયાવે	નિમિત્ત=સમય; કારણ
હારેફસાથે	એવો	કાલીકાલી=મીઠી
શુકાની=માથેથી ઢાઢી	ખાળચેણ=ખાળકની રમત	ખોલી=ભાષા; ખોલ
નીચે થઇ બાંધેલો	ગમત	તોતલી=તોતડી; ખેબડી

૨૨] પાંચમી ચોપડીના “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના.

પુત=છોકરો
 મલિન=મેલું
 લેખીએ=અણીએ
 આશ્રમ=મઠ; તપોવન
 આકૃતિ=ધાટ; ચહેરો
 ચેષ્ટા=રમત મમત; ચાળા
 આશ્રમસ્થાન=તપસ્વી-
 ઝોનું રહેઠાણ
 મુનિકુમાર=ઋષિ પુત્ર
 ધર્મદારા=ધર્મ પ્રમાણે
 પરણેલી સ્ત્રી; લગ્નના
 સંબંધથી જોડાએલી
 દારા=સ્ત્રી [સ્ત્રી
 પુછપરછ=તપાસ
 શકુંત=પક્ષી; મોર
 શકુંતલાવી=(શકુંતલા+
 આવી) શકુંતલા આવી
 અથવા શકુંત એટલે
 મોર લાવી.
 માધેલો=(મા+ધેલો) મા
 ઉપરના વહાલથી ગારો
 અએલો હોય એવો
 તરજુમો=એક ભાષામાંથી
 બીજી ભાષામાં સમજણ

પાડવી તે.
 વગર કારણે હસવાથી
 જરા જરા દાંતની ક-
 ણીઓ દેખાય છે; અને
 સમજાય નહિ એવી
 બોબડી અને કાલી
 કાલી બોલી બોલે છે.
 બોલે ચઢીને (બોળામાં)
 બેસવાને આતુર એવા
 છોકરાને જે માણસ
 બોળામાં લે અને તે
 છોકરાના શરીરે વળ-
 એલી ધૂળથી જેનું
 શરીર મેલું થાય તેને
 નસીબવાન સમજવો.
 મતલબ કે જેને છોકરાં
 હોય તેને નસીબવાન
 બણવો.

પાઠ ૨૭.

શિક્ષણ=કેળવણી
 વહાણવટી=વહાણ ચલા-
 વનાર
 મથી=મહેનત કરી
 ધરાદો=વિચાર; મનસુબો

ખંડ=જેમાં ધણા દેવો
 આવેલા હોય તે
 (જેમકે એશિઆખંડ)
 સ્પેન=યુરોપ ખંડની
 પશ્ચિમમાં એક દેશ છે
 ટાપુ=ખેટ
 શુદ્ધ=પરોપર; ખરેખરી
 પવન પડેલો હતો પવન
 બંધ હતો.
 આમ=આકાશ; ગગન
 અધીરા=ધીરજ વગરનક
 ફોસલાવી=પટાવી
 ધમકાવી=ધમકી આપી
 કંટાળ્યા=કાયર થયા
 અશક્ય=(અ+શક્ય)=
 થઈ શકે નહિ એવું
 સ્પષ્ટ=ખુલાં
 જમીનનાં પક્ષી=જમીન
 પર રહેનારાં પક્ષી
 આશ=બરેસો; વિશ્વાસ
 આંખ ન મીંચતાં=ઊંધો
 ન જતાં
 આનંદભર્યા શબ્દો=ખુ-
 શાલીનો ચોકાર

બીજા ધોરણ માટે અંગ્રજીભિતનાં મનોચત્ર પાંચ આન. [૨૩]

પહોં ફાટવો=સુરજ ઉગ-
તાં પહેલાં અજવાળું
પડવું તે

કનડગંત=હેરાનગતિ
ચુંબન=ખોડી; અચ્ચી
સ્વાર્થ=(સ્વ=પોતાનો+
અર્થ=લાભ) પોતાનો
ખાતર=માટે [લાભ

પાઠ ૨૮.

સત્યવાદી=(સત્ય+વાદ+
ધ)=સાચું બોલવાવાળો
મચ=હોમ

દક્ષિણુ=ગુરુ કે બ્રાહ્મણને
જમણે હાથે દાનમાં
અપાતી રકમ

કસોટી=પરીક્ષા; તપાસ
તેજ ક્ષણે=તરતજ
માર્ગ=રસ્તો; ધાટ
સર્વસ્વ=અધું; સધળું
મુદત=મહેતક; વખત
વેરેલ=વેરેલે

સ્થાનક=ઠેકાણું; જગ્યા
અયોગ્ય=(અ+યોગ્ય)=
લાયક નહિ

કંટકવન=કાંટાવાળું જંગલ
સુંવાળી=દુઃખ સહન ન
કરી શકે એવી

ક્ષત્રિયાણિ=(ક્ષત્રિય+
આણી) ક્ષત્રિયની ઘેરી
બોલ=વચન; કોલ
આગ્રહ=મમત
નિંદી=વગોવી

અર્ધાક્રિયા=અર્ધાંગના; અ
મૂલ=કિંમત
સ્તબ્ધ થવું=ઠરી જવું
પાલવ=છેડો

ચંક્ષણ=નીચ કામ કરનાર
આચડો ખાય=ખંચકાય
મુડકું=લાસ; મરેલું પ્રાણી
જળામાંથી=દરમાંથી

અનાથ=(અ+નાથ)=
ધણીવગરની; નિરાધાર
મસાણુ=મુડકાં દાટવા
બાળવાની જગ્યા
દેવું=દેણું; કરજ

ફૂલ પાથરેલી જગાએ
ચાલવાને બીલકુલ લા-
યક નહિ એવી જે

કોમળ અને રૂપાળી
ઢી તે જેની અંદર
ધણાજ કાંટા છે એવા
વનમાં ધણીની પછચડે
ચાલવા લાગી

પાઠ ૨૯.

સૂરપાણનો ઘોષ=માંક-
ડીધાટ; મોખડીધાટ
જળઘોષ=જેસથી પા-
ણીનો પડતો મોટો
પહોળો ઘોષવો
ચાણોદ=બોધ પાસે
નર્મદ કાંઠે જત્રાનું
ઠેકાણું છે તે

સામે વહેણે=વહેતા
પાણીની સામે; ઉપલાણે
પનાઇ=ચપટા તળીઆની
નાની હોડી

બાહુ=ભુજ; અમ.થી
કોણી સુધીનો હાથ
ફેફસાં=ધાસની ધમણો
આક્રિયેશ્વર=સૂર્યે સ્થા-
પેશા મહાદેવ
છાછરા=થોડા હાડ

૨૪] બાળવર્ગના “મુખગણિત શિક્ષક” ટાઢ આને.

રાજપીપળા=એ રેવાકાંઠા	તેહ=તે	અવતાર=નિદગી
એજન્સિમાં છે	સીધો મારગ=પ્રમાણિક	સમસ્યા=ઉખાણા; કાચ-
કાગઢૈરવ=શિવનું બચ-	પણે	ડા; ઉત્તર મેળવવાને
કર રૂપ	અધર્મ=(અ+ધર્મ)=પાપ	સંકેતવાળી ભાષામાં
હરણુ ફાળ=હરણુના	ટાળે=દૂર કરે; મટાડે	કહેવું તે
કુદકા જેટલું પહોળું	સ્વજન=(સ્વ+જન) પો-	ગારી=સ્ત્રી
ઘેરું=અધૂરું	તાનાં માણસ; સગાં	ગોખ=ઝરખો; માળનો
વારિ=જળ; પાણી	વહાલાં, નોકર, ચાકર	આગળનો વધારેલો ભાગ
ઢાળ ઉતાર=ઢાળ પડતી	વગેરે	તળે=નીચે
પાત્ર=નદીને વહેવાનો	દીન=ગરીબ	નદીકેરે=નદીના
માર્ગ; એ કાંઠા વચ્ચેનું	દુખડાં=દુઃખ; આકૃત	નીરે=પાણી ઉપર
તળાઈ	અરચીઆ=અભ્યા	નદી કેરે નીરે=નદીના
શીલુ=ઘોળા પરપોટા	દામ=પૈસા	પાણી ઉપર; નદીનું
ભાસ=દેખાવ	પરમારથ=(પરમ+અરથ)	પાણી તેની ઉપર
અનંત=(અન+અંત)=	=પારકાનું બહું	તીરે=કાંઠે
પાર વગરની	જોડે=મેળવે	ચોથ સવાચો=ચોથા
પરકંભાવ સી=પ્રદક્ષિણા	ગર્થ=પૈસા	ભાગનું સવાગાળું; રૂ૬
કરનાર	હરિ=પરમેશ્વર	કચરે=કાઢવમાં
સદાવ્રત=(સદા+વ્રત)=	અર્થ=માટે; વસ્તે	અડીયાં=પહોંચ્યાં;
ગરીબ મુસાફરોને ધ-	ચાડી=ચુગલી	સેવાલ=લીલ
માંદા સીધું આપવું તે	નવ=નહિ	કામની=સ્ત્રી
પાઠ ૩૦.	અપયશ=(અપ+યશ)=	છત=સીલક
સપુત=(સ+પુત) સારો	અપકીર્તિ; ગેરઆખર	અંપકવન=અંપાના ઝાડ
છોકરો	અવનિ=પૃથ્વી	ધણા હોય એવું જંગલ

પહેલા ધોરણના “સુખગણિત શિક્ષક” ૧૧૧ આના. [૨૫

તમમાંથી=તમામાંથી	સંદેહ=સંદેહ; શક	દે=આપે
એય=એહ	શાસ્ત્ર=ગણિત શાસ્ત્ર	સાચ=સાચી
ગણ્ય=ગણતરી કર	સક્ષી=સાબિતી.	

કવિતાની સમજૂતી.

જે પ્રમાણિકપણે આલે, તે સારો છોકરો કહેવાય, જે પાપને દૂર કરે તે સારો છોકરો કહેવાય, જે પોતાનાં સગાંવહાલાને સુખ આપે તે સારો છોકરો કહેવાય, જે ગરીબોના દુઃખો મટાડે તે સારો છોકરો કહેવાય, વળી જેણે પરમેશ્વરને હેતથી બળ્યા તેનું નામજ સારો છોકરો છે. શામળ કવિ કહે છે કે જેણે પારકાનાં બલાંને માટે પૈસા વાપર્યા હોય તેજ સારો માણસ કહેવાય. (૧) જે વેપારથી પૈસા મેળવે તેજ સારો છોકરો કહેવાય; જે પ્રભુને નામે દાન કરતો હોય તેજ સારો છોકરો કહેવાય, જે ગેરઆખરથી ખીતો હોય તેજ સારો છોકરો કહેવાય; જેતાં જેનામાં ધણાજ સારા ગુણો માલમ પડે તેજ સારા છોકરાને સ્વર્ગમાં સુખ છે. શામળ કવિ કહે છે કે આ દુનિયામાં તે માણસની જેને સપુત છોકરો હોય તેની અથવા સપુતની જિંદગીને ધન્ય છે; મતલબ કે તેજ ખરેખરો જીવતો છે.

ગણિત શમશ્યા છપ્પા.

નીચે નદીનું પાણી તેની ઉપર આવેલા ઝરખામાં એક સ્ત્રી બેઠી હતી; તેનો મોતીનો હાર તૂટી ગયો અને તે નદીના કાંઠાપર જઈ પડ્યો. જરા વારમાં અર્ધો મોતી પાણીમાં જઈને પડ્યાં. અર્ધા મોતીનો રૂકે ભાગ અર્ધો કાઢવ ને અર્ધો કચરો એવામાં જઈને પડ્યાં; વળી છઠ્ઠા ભાગના મોતી લીધમાં ગળડી ગળડીને ગયાં, અને તે સ્ત્રીના હાથમાં બે મોતી રહ્યાં. ત્યારે કહો કે મોતી કેટલાં હતાં ? જવાબ—સીલકમાં છનુ મોતી

૨૬] બીજા ઘોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” જે આના.

હતાં, તેના ચોથા ભાગનું સવાયું એટલે ૩૦. અને છઠ્ઠે ભાગે એટલે ૧૬, અને હાથમાંના ૨ મળી ૪૮, પ્રથમના અર્ધા એટલે ૪૮ જળમાં ગયા તે મળી, કુલ મોતી ૯૬.

પક્ષીનાં જે ટોળાં આકાશમાં ઊડતાં ઊડતાં ચંપાના વનમાં આવ્યાં તે સૌને સારાં મગ્યાં. જે ટોળામાંથી એક ટોળું બોલ્યું કે તારામાંથી એક અમારામાં આવો, તો આપણે બંને ટોળાંના પક્ષીઓ સરખાં થઈએ, તેથી બધાંના મનને સારાં લાગે. ત્યારે બીજું ટોળું બોલ્યું કે જો તમે અમને એક પક્ષી આપો તો અમે તમારાથી બમણા થઈએ, ત્યારે અમે પૂછીએ છીએ કે એ બંને ટોળામાં પક્ષી કેટલા હતાં તે ગણીને કહો. જવાબ—એમાં વહેમ શો છે ? (ગણિત શાસ્ત્ર) સાબિતી દે છે કે બધાં મળીને ૧૨ પક્ષી હતાં; એકમાં સાત અને બીજામાં પાંચ (પહેલું બોલ્યું તેમાં પાંચ અને બીજું બોલ્યું તેમાં સાત.)

પાઠ ૩૧.	નિર્ભય=બીક વગર	વેષે=રૂપથી
કનકમૃગ=સોનાનો હરણુ	બુદ્ધી=તરેહ	કારમી=વિકરાળ; બિહાં-
પંચવટી=પાંચ વડનો	આર્યપુત્ર=એ શબ્દ ધ-	મણી; ભયંકર
જયો; દંડકારણ્ય;	હીને બોલવવામાં વપ-	ચીસ=ગભરાટમાં બૂમ
નાશકની સામે ગો-	રાતો હતો; સ્ત્રામી; રામ	પાડવી તે
દાવરી નદીને કાંઠે	અયોધ્યા=સર્યુ (ગોમરા)	પર્ણકુટી=જુંપડી
એ સ્થાન છે.	નદીને કાંઠે થહેર છે.	કાળ=ધારકો
નેત્ર=આંખ	છઠ્ઠ=ઠિંગ; તાજુબ	વલોવાઇ=ઉથલ પાથલ
ઠારે છે=સંતોષ પમાડે છે	મૃગચર્મ=હરણુનું ચામડું	થઇ
અલૌકિક=દૈવી; અદ્ભુત;	જનકી=સીતા	કઠોર=વજ્ર; કડવા
આ લોકમાં નહિ એવો.	આસન=ખેડક	હરિઆળી=લીલોતરીવાળી
મૃગલો=હરણુ	અમુર=દૈત્ય; રાક્ષસ	

ત્રીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” રા. અના. ૨૭

અલખ=અલ્પ; ધ્યાનમાં નહિ આવે એવા પરમાત્મા. (એ શબ્દ જોગી વાપરે છે) જગાવતો=મોક્ષાવતો મોક્ષવરી=સભાદિ પર્વ- તમાંથી નીકળી ઉત્તર સરકાર પ્રાંતમાં વહી- બંગાળી ઉપસાગરને મળે છે તે નદી (એને કાંઠે નાશિક; અંબક, રાજ- મહેદ્રી ને ચાનાન છે.) અતિથિ=બિલા માગવા આવેલો માણસ ચોત પ્રકાશવું=અરેઅર સ્વરૂપ જણાવવું રાતાં ચંદ્ર=ગુસ્સે ચંદ્ર અમર ચઢાવી=ડોળા કાઢી વિકરાળ=મિહામણું ધારણ કર્તુ=પ્રકારયું રથ=ચાર પૈડાની કુમટ- વાળી ગાડી. ખાંડ ૩૨. કંજુસ=કૃપણ; અખીલ	દળદર=ગરિબાઈ વિદ્યાર્થીના આશિર્વાદ= ભીષ માગવી તે; ઝીક મારવી=પતથરપર પછાડી ધોવું વારસો=વડીભા તરફથી મળેલી પુણ્ય વંદ્યાસધ્યા=વધારાના સંકલ્પ=કરાવની નિષ્ઠા- ની તરીકે હાથમાં પાણી લઈ જમીનપર ચૂકવું તે કૃપણ=કંજુસ ખાંડ ૩૩. અનાવટ=રચના; ગોઠવણ નાસ્તિક=કષ્ટિયર નથી એમ માનનાર કર્ત્ત=અનાવનાર; રચનાર અસાધારણ=ધણીજ કીમતીપણું=કૃપયોગી- પણું મદ=શરીરમાંનો એક ધાતુ. જાડા માણસમાં એ ધાતુ બહુ હોય છે	કામળપણું=નાણુકાષ્ઠ આરામ=વિસામો સરળતા=સહેલાઈ સંરક્ષણ=સારી સંભાળ ભમર=ભવાં છાજલી=છજી જતન=રક્ષણ; સંભાળ ડોળો=આંખનો ગોળો વાટે=રસ્તે; રાહ નસકોરો=નાકના દમ લેવાનાં બે કાણું પ્રતાપ=વિશ્વ અધેર=ગેરબ્યવસ્થા ગરજ સારે=કામ કરે સાખ=સાહેલી; પુરાણો પુરે છે=આપે છે ખુબી=તાસીર; બલીહારી ખાંડ ૩૪. અરજ=પ્રાર્થના; વિનંતી અવિનાશી=(સ) અ= નહિ+વિનાશ + શ્વ= વાળો)=જેનો નાશ નથી- તે; અમર; પરમાત્મા દયાળ=દયાળુ આશ=આશા; ઇચ્છા
---	---	--

૨૮) ચોથા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

લેશ=જરા	મતિ=બુદ્ધિ	સુવાસ=સારી વાસ; આમર
ઉદાસ=દીલગીર	સમાશ=સમાવેશ; મેળાપ	અંતર=મન
ભેળાં=ભેગાં	નિર્મળ=(સં) (નિર્=	ઉત્તમસ=અજવાળું;
નિરાશ=(સ)(નિર=નહિ	નહિ+મળ=મેલ)=મેલ	નિર્મળપણું.
+આશ = આશા)=	વિનાનો; ચોકખો	આધાર=આસરો
આશા વગરનો; નાઉમેદ	નિશ્ચિન=રાત દહાડો;	હાસ=નિરાંત; શાંતિ
શુભ=સારા	હંમેશાં (નિશ=રાત)	કુધારો=ખરાબ રિવાજ;
ક્યાસ=ખામી	પસરે=ફેલાય	નહારી રીતભાત

કવિતાની સમજૂતી.

હે પરમેશ્વર વિનંતી સાંભળો, હે નાશ વગરના પરમેશ્વર તમે અમારી પ્રાર્થના સાંભળો. અમે બાળક તો ઓછી બુદ્ધિવાળા છીએ, અને આપ તો દયાળુ છો, અમારી એક ઇચ્છા છે, હે નાશ વગરના પરમેશ્વર અમારી પ્રાર્થના સાંભળો. અમે છોકરાઓ તો ઘણાએ ગુનાઓ કરીએ પણ તેથી તમે લગાર પણ દીલગીર થશો નહિ. (ટેક) અમે બધા વિદ્યા ભણવાને ભેગા થઈએ છીએ તેમાં તમે અમને નાઉમેદ કરશો નહિ. (ટેક) અમે બધા સમજીને સારા ગુણ લઈએ કે જેથી જરાપણ ખામી રહે નહિ; (ટેક) સારા ગુણોની સાથે અમને સારી બુદ્ધિ આપો કે જેથી કરીને અમે બધામાં મળી જઈએ. (ટેક) રાત દહાડો ચોકખા મનના રહીએ કે જેથી કરીને અમારી સારી આમર ફેલાય; (ટેક) અમે મોઢેથી એવું માગીએ છીએ કે અમારા મનમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય; (ટેક) આપની મદદ મળવાથી મનમાં નિરાંત રહે છે કે, (ટેક) કોઈ પણ વખત અમારામાં જરા પણ નહારી આવ રહે નહિ અને સુખ કાયમ રહે. (ટેક)

પાંચમા ધોરણનો “ મુખ્યગણિત શિક્ષક ” ૪ આના. [૨૬

નિધિ=ભંડાર	આકાર=મૂર્તિ; ધાટ	અભય=ખીક વગરનું
દયાનિધિ=દયાનો ભંડાર;	જર=પૈસો	અચળ=ચળે નહિ એવું;
પરમેશ્વર	સકળ=સઘળી; બધી	કાયમ
અશરણુ=આધાર વગ-	વિકળતા=ગભરામણુ;	માયું=માથું; જાયું
રના; નિરાધાર	મુંઝવણ	વારંવાર=વારે ધડીએ
શરણુ=આધાર	ટાળી=મટાડી; દૂર કરી	તારી=ઉમારી; બચાવી
અશરણુ શરણુ=આધાર	વીખ=ઝેર	પાર=કાંઠે
વગરનાનો આધાર	વાર=અટકાવ; રોક	લહું=મેળવું
વાર=મદદ	ખાનું=નામ; નિમિત્ત	વિસ્તાર=વિસ્તારપણું;
લીલા=ખૂબી; શોભા	પત=ટેક	આત્માનું મોટાપણું
અકળ=સમજાય નહિતેવી;	પતિતોદ્ધાર=(સં)(પતિત	પદ=પદવી
જણી ન શકાય એવી	=પાપીનઉદ્ધાર)=પાપીને	કાંન=કંકાન કવિ.
	તારનાર; પરમેશ્વર	

હે દયાના ભંડાર (પરમેશ્વર) તું મારો આધાર છે અને તમારો જોડલાનોજ આશરો છે. તારું સાઈ નામ નિરાધારનો આધાર છે. માટે તું મને મદદ કર. (ટેક) હું જ્યાં જોઉં છું ત્યાં તારી ધણીજ ખુબી જણાય છે. અને તારી શક્તિ ને રૂપ સમજી શકાય નહિ એવાં છે. (ટેક) આ દુનિયાના માણસોનું હેત રૂપને લીધે, રંમને લીધે કે પૈસાના લેબને લીધે છે, (ટેક) તું સઘળી ગભરામણુ મટાડી દેને ઝેર રૂપી વિષયો (અપ્પ, રૂપર્સ, રૂપ, રસ, અને ગંધ)થી દૂર રાખ. (ટેક) હે પાપીએને તારનાર ધણી તું હેતથી તારા નામનો ટેક રાખ. (ટેક) તારું ખીક વગરનું અને ચળે નહિ એવું (કાયમનું) સાઈ ઠેકાણું (પદ) હું હરખડી માથું છું. (ટેક) જો કે તું ઇ-સારી છે છતાં પણ અમને માફ કરી (આ દુઃખરૂપ સંસારમાંથી) ઉગારીને પાર ઉતાર.

મતલબ કે જન્મ મરણનો ફેરો ટાળ. (ટેક) કહાન કવિ કહે છે કે હું તને પસંદ પડતાં કામ કરીને આત્માની મોટાઈ મેળવું. (ટેક)

પરેશા=પરમાત્મા; મોટા	દીસે=દેખાય	મથા=ખામી; ખોડ
ધણી; પરમેશ્વર	જળનિધિ=પાણીનો બં-	બાઘો=વાઘો
વિશ્વેશ્વા=વિશ્વના સ્વામી;	ડાર; સમુદ્ર	ગર્જન=ગર્જના
પરમેશ્વર	તૃત્ય=નાથ	ધોર=ભયંકર; બિહામણી
અકળિત=સમળ્ય નહિ	તરંગો=મોળાં	ભયભીત=ભયંકર; બિ-
ઝોવી	મધુર=મીઠા	હામણી
મતિ=ચકિત	સૂર=અવાજ	અગણિત=અસંખ્ય
હિતાર્થે=લાભ માટે	અલપતો=ગાતો	વિરાજીત=શોભિતા
જગપતિ=જગતનો ધણી;	ઝૂકી=નમી; લચી	જંતુ=જીવડાં
પરમેશ્વર	લહેર=સપાટો; સુરખી	વૃક્ષ=ઝાડ
ભારી=મોટું	નમન=નમસ્કાર	દીપસમ=દીવા જેવા
નિરખી=ધારીધારીને	પ્રતિ=તરફ	તરુવર=મોટાં ઝાડ
જોષ	રમણાં=પ્રુશકારક; શો-	મઢી=જડી
મથી=મહેનત કરી [કરી	ભિતાં	પોકારી=ખૂમો પાડી
મથી મથી=મહેનત કરી	દર્શાવે=દેખાડે; બતાવે	કે'કહે
શો=કેવો	કળા=ચુકિત; તદખીર	વડી=મોટી

હે મોટા ઈશ્વર, હે અઘાંડના સ્વામી ! તારા કામ અને ચકિત સમળ્ય નહિ ઝોવાં છે. હે જગતના ધણી (પરમેશ્વર) તે આ બધું માણસના સુખને માટે બનાવ્યું છે. તારા ભારે કામ જોઈને માણસો (કામ સમજવાને) મહેનત કરી કરીને આખા ખસે છે, તારા ગુણો આવ્યાને માટે માણસની બુદ્ધિ જરાપણ ચાલતી નથી મતલબ કે તારા ગુણોની મજાતરી કરવાની ચકિત માણસમાં નથી. (૧) અહો ! આ

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રતિભાષામાં ૪૫ આના [૩૧]

સમુદ્ર કેવો મોટો નામ કરતો-હાલતો જણાય છે ! મોળાંઓ ઉછળીને જાણે મીઠા અવાજથી ગાજતો હોયની ! બાગો અને વાડીઓમાં ફળ અને ફૂલથી ડાળીઓ ધણી નમી રહેલી છે તે જાણે પવનના સપાટાથી પરમેશ્વરને નમતી હોયની ! (૨) ખુશ્કારક પક્ષીઓ વારંવાર મધુર ગાઈને ખુશ થાય છે, વળી વાઘો અને સિંહો ભયંકર અવાજ કરીને ફરતા, તેથી પાસેના પહાડ ફરીને ભયંકર શબ્દો કરતા, તેના પડખા પડતા તે એમ બતાવી આપે છે કે પરમેશ્વરની સમજાય નહિ એવી કળામાં કાંઈ ખામી નથી. (૩) દીવાળતીને વખતે જોતાં શૈભિતા અસંખ્ય ઝીણું જીવડાંઓ ઝડપર સગળતા દીવા જેવા દેખાય છે અને સુશૈભિત ધણું પક્ષીઓ ઊડતા તે ચળકે છે તેથી જાણે મોટાં ઝડો શું હીરાથી જડી લીધાં હોયની ! માણસો જૂમ પાડી આશ્ચર્ય પામીને કહે છે કે અહા ! પરમેશ્વરનું કામ કેવું મોટું છે ! (૪)

પાઠ ૩૫.	ધ્યાન=લક્ષ	ઉદયમ, ઉદયમ, ઉદયમજ
વિસારે મૂક્યા વિના=	આધારે=ભરોસે	છે; નસીબ બિચારું
ભૂલી ન જતાં	ખોદાણુ=ખોદકામ	રાંકડું-કંગાળ છે પણ
પરપર=એક બીજાનો	સ્વાશ્રય=પોતાની જાત	ઉદયમનું પરાક્રમ પુરે-
એદીપણું=આજસાધ	પર આધાર રાખવો તે	પુરું મોટું છે.
ભૂસ્તર વિદ્યા=પૃથ્વીના	કાળજી=એટલે; ખંત	
પડ ઝોળખવાની વિદ્યા	કર્મ=નસીબ	પાઠ ૩૬.
ચિહ્નો=નિશાની	અફકો=મોટો	સફર=લાંબી મુસાફરી
ખોળ=તપાસ	આપ=પોતે	ધનાદય=મણે પૈસાદાર
ઝૂનીમ=કારભારી;	પુર=પુરા	દરીઆમાં=જળ મ. મેં;
મુખ્ય મહેતો	પ્રતાપ=પરાક્રમ	વહાણ વાટે
અમત્ય=જરૂર	બધાથી મોટો પોતે	વતની=રહેવાસી

૩૨] ગુજરાતની સાં ભૂગોળની પ્રમોતરમાળા ત્રણ આના-

ખ્રિસ્તી=ઇસુ ખ્રિસ્તને
માનનાર

વહાણવટી=ખલાસી

કેપ=ભૂશિર

ઑવ=ની

ગુડ=સારી

હોપ=આશા

લિસ્તન=પોર્ટુગલની

રાજધાનીનું શહેર છે.

નાતાલ=અંગ્રેજની દિવા-

ળી; તા. ૨૫મી ડિસેં-

બરથી આઠ દિવસનો

તહેવાર; ખ્રિસ્તીમસ

બાવ=પ્રીતિ

બોમીઓ=મણ્ડીતો

કાલીકટ=પશ્ચિમ કિનારે

મલબાર કાંઠે બંદર છે

મથક=જગા; સ્થાન

સિંહલદ્વીપ=લંકા

પરવાનગી=રજ; મંજુરી

સમૃદ્ધિ=પુષ્કળ દોલત

છક=દિંગ; તાજુબ

નજરાતું=મેટ

છૂટ=પરવાનગી; રજ

ધકકો=તુકસાન

પૂર્ણ=પુરપુરી

માહીતી=અનુભવ

હિત=મલું

પ્રવેશકર્યો=દાખલ થયો

પાઠ ૩૭.

ઉમરાવ=અમીર

કીટલી=આદાની

નાળયુ=નળી

પ્રયોગ=અજમાએશ

અનુભવ=જાતમાહીતી

સ્કોટલાંડ=ગ્રેટબ્રિટનમાં

દેશ છે

યુદ્ધિજ્ઞાળી=અકલબાજ

ગ્લાસગો=સ્કોટલાંડમાં

મેટામાં મોટું શહેર છે

નમુનો=ઘાટ; આકાર

ખામી=ખોડ

આરંભ=શરૂઆત

ધૂમકેતુ=પુછડીઓ તારો

ક્લાઇડ=સ્કોટલાંડમાં

નદી છે

આટલાંટિક=એ નામનો

મહાસાગર છે. (એમાં

પાણી ૩૫૦ લાખ

ચોરસ મૈલ છે)

ઉપરાઉપરી=એક પછી

એક

ઈંગ્લેન્ડ=આંધકામ ખા-

તાનો અમલદાર

દરબજે=પદ્વી; ઓફીસ

જાતબુદ્ધિ=પોતાની

અકલ

અપૂર્વ=આગળ નહિ

થએલી એવી

રેલવે=સોદાની 'સડકનો

રસ્તો

ફોટોમંદી=જીત

નિર્ભય=ખીક વગર

ખંત=કાળજી; ચેતક

નવાઇ=અચરતી

હવાઈ=હવામાં ઊડે એવું

એક જાતનું દારૂખાનું

મહોજલાલી=મપકો

તથા શોભા

પાઈડ=પંદર રૂપીઆની

કિંમતનો સોનાનો

સિકકો

પાઠ ૩૮.	મધુ=મીઠું	બક=બગલો
શ્રી=સારા; શોભાયમાન	ચંપક=ચંપાતું ઝાડ	પારાવત=કચુતર
રઘુવીર=રામચંદ્રજી	કરેણી=કરેણીના ફૂલનું	મૃગ=હરણ
વિરાજતા=શોભતા	ઝાડ	કારંડવ=મતક
સગે=સાથે	આંબાસાખ=આંબાપરખ	ચાતક=મપેયા
કુળનો ધર્મ=આપદાદાથી	પાકપર આવેલી કરી	ચકોર=એક જાતનું પક્ષી
ચાલતો ધર્મ	જમફળ=જમરખી	કોકીલા=કોપલ
લીલા=વિલાસ; કીડા	કદળી=કેળ	કપોત=હોલો
નૌતમ=નવીન	મંડપ=માંડવો	ખંબક=એક જાતનું પક્ષી
રંગ=મળ	પ્રાક્ષ=દરાખ	આદે=આદિ; વગેરે
નિર્મળ=પવિત્ર; ચોકખું	નાળિકેળ=નાળિયેર;	લલિત=સુંદર
મહુ=આશ્રમ	જંબીર=જાંબુ	વિહંગ=પક્ષી; પંખી
છાપ=છવાપ	ફણુસ=ચાંપાનું ઝાડ	ભૂમિ=જમીન
ધીર=ધીરજવાળા; ધૈર્ય-	ફેફળી=સોપારણુ	કળા કરવી=પીછાં ઉઘા
વાન	સીતાફળી=સીતાફળનું	પહેળાં કરવાં તે
પર્ણકુટી=છાલ ડાળાંની	ઝાડ	જય જય=જે જે
કુંપડી	શતપત્રી=સો પાંદડાંની	ખગ=(ખ+ગ) પક્ષી
વૃંદ=જથો; ટોળું	વેલી	બીલડી=બીલની ચી
જામ }	કુંદ=એક જાતનો છોડ	જૂથ=ટોળું
જુથ }	મસમસતો=મધમધતો	વનફળ=વનમાં થતાં ફળ
મહંદ=એક જાતનું ઝાડ	મે'ક=મહેક	પડીઆ=હડીઆ
ખટપદ=ખમરો	અપાર=ધણું	જનકંતુતા=જનકી;
શુન્ને=ઓલો	તર=ઝાડ	જનક રાજની પુત્રી
સકરંદ=ફૂલનો, રસ; મધ	સોહામણુ=શોભતાં	સીતા

અ] પહેલી ચોપડીના “ડિક્શનરિયન શિક્ષક” અહીં આપ્યો.

રૂપ=ક્રાંતિ	લક્ષમણ	માસ=કાળીઓ
ચક્રિત=દિંમ; તાજુબ	આરોગાવી=ખવડાવી	માસ કરે=માસ
સામિત્રિ=સુમિત્રાનો પુત્ર	વળતાં=પછી	

કવિતાની સમજૂતી.

પંચવટીમાં શોભાપમાન રામચંદ્રજી રહેતા હતા. તેમની સાથે સીતા અને લક્ષમણ હતાં તે સેવા કરતાં હતાં. એમ સૌ પોતપોતાના ધર્મ પ્રમાણે ચાલતાં અને હંમેશાં નવીન મઝા અને વિલાસ કરતાં હતાં. પંચવટીમાં શોભાપમાન રામચંદ્રજી રહેતા હતા. (૧) પંચવટીની પાસે ગોદાવરી નદીનું પવિત્ર પાણી વહે છે. અને ઠેકાણે ઠેકાણે ધૈર્યવાન ઋષિઓના આશ્રમે આવી રહ્યા છે, મુંપડીની પાસે સીતાજીએ વાડી બનાવી હતી, અને તેમાં તુળસીના છોડના જથ્થા વાવ્યા હતા; તેમાં જામ જુષ, મકંદ, આંબો ને મોગરો પણ હતાં. ફૂલનો મીઠો રસ-મધ જમરાઓ ચૂસતા અને ગુંબરવ કરતા. (ટક) (૨) વળી વાડીમાં ગુલાબ, ચંપો, ડમરો, ચંપેલી અને માલતી હતાં; કરેણી અને આંબા પર પાકવા આવેલી કેરી પવનથી હાલતી હતી, અને જમરૂખી, દાડમડી, નારંગી અને કેળ પણ હતી, તેમજ દરાખના માંડવા ઉપર લૂમે લગ્મી રહી હતી; (ટક) (૩) વળી તેમાં નાળિયેરી, જાંબુડી, ફણુસ અને સોપારજી તેમજ સીતાફળી, ચીતપત્રી, કુંદ, કલ્હારના ઝાડ હતાં; કેવડા ચારે તરફથી સારી વાસ આપતા હતા, એમ જાત જાતનાં ધણું ફૂલો ખીલ્યાં હતાં. (૪) ઝાડો પર બગલા, કચુતર, ચકવા, ચકવી, હંસ, ચકોર, બપૈયા, કોપલ, હોલા, અંબન, બતક વગેરે સુંદર પક્ષીઓ અને જમીનપર હરણ વગેરે પશુઓ મધુર અવાજ કરતાં હતાં. (ટક) (૫) જમીન ઉપર મોર કળા કરીને નાચતા હતા, અને મેના તથા પોપટ જય રામ જય

બીજી શાપડીના “ડિક્શનરી શિક્ષક” ત્રણ આના. [૩૫]

રામ મોક્ષતાં હતાં; શોભિતા સારસ મીઠા સખ્દો બે.લતાં હતાં. એવાં પક્ષી અને હરણોને જોઈને સીતાજી મનમાં ખૂશ થતાં હતાં (ટક) (૧)

રામ પંચવટીમાં રહ્યા છે અને તેમના દિવસ મનમાં જાય છે; લક્ષ્મણ અને સીતાજી રામચંદ્રજીની સેવા હોંસથી કરે છે. (૧) બીલ-ડીઓનાં ટોળાં મળીને સીતાજીને જોવા આવે, અને જાત જાતના વનમાં ચતાં ફળના તથા મેવાના ઢીઢા ભરી ભરીને લાવે. (૨) સીતાજીની વાડીમાં હરણોનાં ટોળાં ચરવા આવે, અને તે ટોળાં બધાં સીતાજીની કાંતિ જોઈને ત્યાં ઢિંગ થઈ જાય. (૩) હમેશાં લક્ષ્મણ ફળ લાવીને સીતાજીની પાસે મૂકે, અને સીતાજી શ્રીરામને ખવડાવીને પછી પોતે ફળ ખાય. (૪)

પાઠ ૩૯.

મતભેદ=વિચારફેર; ફેરક
જણું જુદી જુદી
સમજું કહેવું તે
એકંદર=સામટો; કુલ
પુરાવો=સાબીતી
પણ=અથા; નીચમ
નિમય=કરાવ
આખ્યાન=વાર્તા; કથા
શાખ=કથા
શામળ=નરસિંહ મહે-
તાનો છોકરો
શીઘ્ર=તરત ને તરત
કરેથી

નળાખ્યાન=નળ રાજની
વારતા
મામેરં=મોસાળું
કવિત્વ=કવિપણ્ય
કવિત્વશક્તિ=કવિતા
બનાવવાની આવડ
આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
એખા=માણસુરની કન્યા
અની; હની કી
સુભદ્રા=દેવકીની પુત્રી;
કૃષ્ણની બેન; અર્જુનની
કી; અભિમન્યુની મા
સુધન્વા=અંબાવતીનારામ;
હંસધ્વજનો પુત્ર

પાત્ર=વિષય
રસીલા=સિક્ક
સ્વર્ગવાસ=મરણ્ય
પાઠ ૪૦.
અલ રસીદ=ક-સાદી
રહેણી=રીતભાત
ખલીફા-મહંમદ પેશ-
બરના વારસ
વંશપરંપરા=ઓલાદથી
હતરી આવેલો; પેઢી
હર પેઢી
દમારકસ=એકિઆઈપુ-
કરતાનમાં સહેર છે.
એ દુનિયામાં જીવનમાં
જીવું સહેર છે

૩૬] ત્રીજી ચોપડીનો “ડિક્શનરી શિક્ષક” ત્રણ આના.

પ્રપૌત્ર=(પ્ર+પૌત્ર) દીક- રાના દીકરાનો દીકરો ખિલાફત=ખલીફાની ગાદી બગદાદ=એશિયાઈ તુર્ક- સ્તાનમાં શહેર છે વૃદ્ધિ=વધારો ધર્મોદ્ધક્ષ=ધર્મનો ઉપરી મુરબ્બી=આસરો આપ- નાર દીનાર=એ નામનો એક જુનો રૂપાનો અઢી રૂપીઆની કિંમતનો સિક્કો તાજુખી=નવાઈ ખજાનગી=ખજાનાનો ઉપરી; ત્રિજોરર દૃષ્ટિ=નજર જનાનખાનુ=ઐરાને બે- સવાની ઊઠવાની જગ્યા; રજુવાસ દામ=નાણાં સૂધ=ભાન; સમજ	પાઠ ૪૧. દેશાટન=દેશે દેશ કરવું તે; સુસાફરી કરવી તે શ્લોક=એ લીટીની સંસ્કૃત કવિતા મિત્રતા=દોસ્તી; સોખત આપવડાઈ=જાતની ખોટી મોટાઈ; પતરાળ કપટો=દુઃખો વાંધો=હરકત; અડચણ જાતહિંમત=પોતાની હિંમત કૃતિ=કામ; કાર્ય નિહાળવું=ધારીને જોવું અપાર=પાર વગરની; ધણીજ મિઠાશ=મઝા; આનંદ સ્મરણુ=યાદદાસ્ત ભાવ=પ્રીતિ પુરતી=પુરેપુરી પાઠ ૪૨ ખારીલાપણું=દુસ્મનાવટ અવગુણુ=દોષ અર્થ=મતલબ; સાર	ઉદાર=મોટો મનનો પ્રેમી=માયાળુ નીચ=હલકા મનનો દ્રેષી=કીનાખોર; અદ્રેષો; ઉજળો=ખરો કૂરપણું=ધાતકીપણું દ્રેષ=અદ્રેષાઈ; વેર પ્રગટ થતી=શર થતી ધોળાયા કરતો=મનમાં રમ્યા કરતો ધુંટાયા કરતો=ગોખાયા કરતો લૂણો=છો, ઈંટ, માટી વગેરેમાં જે ખારનો ભાગ જામે છે તે ખારીલા=કીનાખોર; દ્રેષી હૃદય=અંતઃકરણ; મન ખાર=અદાવત; વેર કાયમ=હંમેશ પ્રયુક્તા=આનંદથી ખી- લવું તે કૃત્ય=કામ; કાર્ય સાધવામાં=પાર પાડવામાં ફલાણો=અસુક
---	--	---

આચાર્ય શાપડીના "ડિક્શનરી શિક્ષક" ચાર આના. ૩૭

ક્રોધીલા=ખારીલા
 બિકકાર=તિરસ્કાર
 કોશળદેશ=હાલના બિ-
 હાર, અયોધ્યા તથા
 આચાર્ય પ્રાંતો
 ખાતકી=કૂર; નિર્દય
 દુસ્મનાવટ=દુસ્મનાઈ
 પ્રેમ=માયા; હેત
 હજુરમાં=પોતાની પાસે
 વીર=બહાદુર; ચોક્કો
 ભૂપણુ=શણુમાર
 પાઠ ૪૩.
 શાંતિભરી=ધીરજવાળી
 કરિયાણું=તજ, લવેંગ,
 એલચી, મરી વગેરે
 વખાર=જથાબંધ માલ
 રાખવાનું ઠેકાણું
 છુટકો=કલાજ; ઉપાય
 ધારકો=એકદમ પડેલી
 છડી ને ભારે શીકર
 મોગરો=દીવાની વાટની
 સળગતી ચીણુમારી
 ન્નેત=સળગતી વાટ
 રૂચો=અનાબો

સ્થિર=શાંત
 ખાસ=ધણી; બહુ
 માર્ગ સૂઝી આવ્યો=
 ઉપાય જડ્યો
 પાઠ ૪૪.
 હિત=બહુ
 બધિર=બહેરો
 સ્વાધિન=તાબે; વશ
 સમ=સરખો; જેવો
 સારું=મીઠું; મધુર
 ગુંગ=ગુંગો; મુંગો
 નીત=હંમેશાં
 પરઉપકારી=પરોપકારી
 ધીર=ધીરજવાળો
 રણે=લડાઈમાં
 નિર્ભય=નીડર; ખીક
 વગરનો
 ભારી=ધણી
 મનનો સુખી=સંતોષી
 સ્તુતિ=વખાણુ; તારીફ
 ખતા=ઠોકર
 પીઠપાછળ=ગેરહાજરીમાં
 અનાદર=(અનન્યાદર)
 તિરસ્કાર; તુચ્છકાર.

કાળે=વખતે; સમયે
 દશા=હાલત; અવસ્થા;
 સ્થિતિ
 સહી=નકકી; નિશ્ચય
 હિતુ=બહુ ધન્યનાર;
 હિતેચ્છુ
 શીખ=શિખામણુ
 ભાષણુ=વાક્ય; બોલ
 નોય=તોપણુ
 હિતકાર=બહુ કરનાર
 છાની=ગુપ્ત; છુટી
 સાચ=સાચો; ખરો
 રનેહી=પ્રીતિવાળો
 આમદાની=આવક; પેદાસ
 સાવધ=હોશિયાર
 વહેવારે=વ્યવહારમાં;
 ખરી રીતે
 શરમ=લાજ; સહે,
 હેરી લે છે=ખમે છે
 વારતા=વાત; શિખામણુ
 પતે=પતી જાય; મટે
 ધર મેળે=માંહોમાંહે
 કાળુ=માયાધીસ
 કો=કોઈનું

૩૮] પાંચમી યોષીના “લિક્કેશન શિક્ષક” ચાર આના.

સર્વથા=સર્વ પ્રકારે; અધી	ડોહી બાર ન કાઢરી=	હાથ ધાલવો=શર કરવું;
વૈરભાવ=દુશ્મનાવટ [રીતે]	આગેવાન ન થવું	વિચાર=અભિપ્રાય; મત
કથા=વાત	પુર=સમાપ્ત; ખલાસ	આલવો=આપવો

કવિતાની સમજૂતી.

બલાને માટે કહીએ તે સાંભળે નહિ—મનમાં રાખે નહિ, તેને બહેરો જેવો જાણવો; જે માણસ ગુસ્સાને તાબે થાય—ગુસ્સો કરે, તેને આંધળા જેવો સમજવો. જે માણસ મધુર બોલી જાણતો નથી તેને ગુંગા જેવો સમજવો. સાથે માધું નહિ સમજતો હોય તેને ઢોર સમજીને કાઢી મૂકવો. (૧) જે હંમેશાં પારકાનું બહું કરનારો છે તેનેજ મોટા માણસ સમજવો. જે લડાઇમાં ધણો નીડર છે; તેનેજ ધીરજવાળો સાનવો. જે માણસ પૈસા, જીવાની ને ઉંમર પર ભરોસો રાખતો નથી તેનેજ ડાહ્યો ને સંતોષી સમજવો. (૨) આપણા વખાણુ સાંભળીને બોળાઇને છેતરાવું નહિ, કારણ કે મતલબને માટે લુચ્ચા લોકો ધણું જીકું બોલે છે. કોઇ આપણી બદબોલ કરે તો તે સાંભળીને લડવું નહિ. કારણ કે નીચ માણસ હેય તે આપણી ગેરહાજરીમાં ભુંડું બોલે છે. (૩) કોઇને ગરીબ જોઇને તેનો તિરસ્કાર કરવો નહિ, કારણ કે કોઇ વખતે આપણા પણુ એવા હાલ નકકી થાય. બહું કરનાર માણસની શિખામણીનું વાક્ય કડવું હોય છે ખરું, તોપણુ તે બહું કરનાર છે માટે તેમની સાથે દુશ્મનાઇ શા માટે કરવી? મતલબ કે દુશ્મનાઇ કરવી. નહિ. (૪) આપણી ગુપ્ત વાત હોય તે કોઇને વિશ્વાસ રાખી કહેવી નહિ. પણુ આપણો ખરો પ્રીતિવાળો હોય તો તેને ભરોસે નકકી કહેવી. લોકો ઉપજ અને ખર્ચ લખવામાં હોશિયાર રહે છે; પણુ જે વહેવારમાં—આપણેના સંબંધમાં શરમ રાખે છે તે તુકસાન ખમે છે.

બીજા ઘેરથી માટે અંકગણિતનાં મનોવત્ત પાંચ આન. [૬૬]

(૫) બાળકો પાસેથી પણ ડહાપણની શીખી લેવી. જ્યાં સુધી કજીઓ ઘેર મેળે પતે ત્યાં સુધી ન્યાયાધીશ પાસે જવું નહિ. મુઝેલા માણસનું નકકી કોઈ દિવસ પણ ભુંડું બોલો નહિ, કોઈની સાથે લગાઇ રાખવી નહિ અને કોઈની છાની વાતો ઉઘાડી પાડવી નહિ. (૬) ગળ્યું ખાવાને માટે જીભને ધણો મઢાવરો પાડવો નહિ મતલબ કે ગળ્યું ખાવાની ધણી ટેવ રાખવી નહિ. બીજાનો કજીઓ માથે લેવાને આગેવાન થવું નહિ. એક કામ પુરું થાય ત્યાર પછીજ બીજું કામ શરૂ કરવું; બે જણની વાતમાં ત્રીજા માણસે ઓટલે આપણે તરત અભિપ્રાય આપવો નહિ. (૭)

પાઠ ૪૫.

આશિન=આસો
આવત=હાથીનો હાંકનાર
અવાસ=હજુરીઓ આકર
બાંડ=મરકરો
વાહન=એસીને ફરવાનું
સાધન; ગાડી, રથ,
પાલખી વગેરે
અધીરા=ધીરજ વગરના
ઉમેઃ=આશા
બીડ=ગીરદી; ઠઠ
આશ્ચર્યકારક=નવાઈ જેવું
ઝુંદરીઓ=ઝીઓ
રમણિક=મુંદર
રપર્થા=સરસાઈ; હરિકાઈ
ઉત્સવ=તહેવારનો દિવસ

બરપુર=મરિલા
હર્ષને બહાર જવાનો
રસ્તો આપતા હતા=
આનંદ દેખાતા હતા
સવારી=વરધોડા જેવું
સરખસ
વકરો=માલ વેચતાં
ઉપજેલા પૈસા
પારણા=અપવાસમૂકવોતે
અષ્ટપુણુ=(અષ્ટ+પુણુ)
આઠ પુણુવાળો
પુરજો=ગઢી; નાના કિલ્લા
કીર્તિસ્તંભ=ચાહગીરી
રાખવા માટે ઉભો કરેલો
ચણુતરનો થાંભલો
રાસ=શ્રીકૃષ્ણ અને

ગોપીઓની હાંડીઆ
રમવાની કીડા
ચોપડીઆ=આર આર
ધડીએ દેવસ્થાન વગેરેમાં
ટકોરખાનું વાજે છે તે
નોખત=મોટું નગારું
શંખનાદ=શંખનો
અવાજ
શય્યા=પથારી
સમક્ષ=રૂખર; નજર
આગળ
મંત્ર=દેવની સ્તુતિ સં-
બધી શ્લોક
પાઠ ૪૬. ભાગ ૧લો,
જોડું=નરમાદા
પારધી=સિકારી; વધારી

૪૦] બાળવર્ગનો “સુખગણિત શિક્ષક” હાલ આવેલો.

ભાગણી=દયાની અસર	સમાચાર=ખબર	પાઠ ૪૬. ભાગ ૨નો
સૂત્રયું=સમજ પડી	અનુચર=(અનુ+ચર)	ભરતકુળ=ભરત રાજનો
રામાયણુ =રામ અને	સેવક; દાસ	વંશ
સીતાના સ્નેહ સંબંધી	પડાવ=મુકામ	હસ્તિનાપુર=દિલ્હીની
તથા સીતાને હરી જ-	વિષ્ટિ=સલાહનું કહેણુ	ઉત્તરે ૬૦ મૈલપર
નાર રાવણુની માઠી	વિભિષણુ=રાવણુનો ભાઈ	પાંડવ કૌરવની રાજ-
સ્થિતિ વિષેનું કાવ્ય	સમાધાન=સલાહ	ધાનીનું શહેર હતું તે
સુગ્રીવ=વાલી વાનરનો	સલાહ=અભિપ્રાય	ધર્મનો અવતાર=ધર્મા મા
ભાઈ	કુંભકર્ણુ=રાવણુનો ભાઈ	ગદા=આંકડાનું ફૂલના
હનુમાન=વાનર (એની	દંદ્રજીત=રાવણુનો પુત્ર	ધાટનું લોહાનું ભારે
ઉત્પતિ વિષે અંજની	પ્રવેશ કર્યો=દાખલ થયો	હથિયાર
ની કથા જોવી)	અયોધ્યા=રામનું રાજ-	બાણાવળી=તીર મારવામાં
અંગદ=વાલી વાનરનો	નગર	હોશિયાર
પુત્ર. એ બૃહસ્પતિનો	ભરત=રામનો ભાઈ;	કૌરવ=કુરુના વંશના;
અવતાર હતો.	કૈકેયીનો પુત્ર	ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા
જનંજીવન=રામને સહાય	ગર્ભવંતી=દહાડાવાળી	નિષ્ફળ=નકામો; ફેલ્ટ
કરનાર રોંછ; એ	જોડકા=સાથે જન્મેલા	સ્વયંવર=કન્યાએ પોતે
વિષણુના બ્રહ્માસામાંથી	એ બાળક	ચર પસંદકરી પરણ્યું તે
ઉત્પન્ન થયો હતો.	અશ્વમેધ=અધા રાજાઓ	અશ્વવેધ=ઉંચો ટાંગેલા
વાનર=વાંદરા	પર જીત મેળવીને કર-	માછલાને નીચે પાણીમાં
પતો=દામ	વામાં આવતો યજ્ઞ	તેનો પડછાયો જોઈ
અશોક વન=અગીઆનું	પતિપત્ની=ધણી ધણિ-	બાણ મારી તેની
નામ છે	આણી	આંખ વીધવી તે.
એધાણી=નિશાની	રાજનાધર્મ=રાજનીદરજ	

૧ પહેલા ઘોરણનો “સુખગણિત શિક્ષક” ૧૫૫ આના. [૬૨

વરમાળ=કન્યા પોતે પ-	પાઠ ૪૭.	મંદ=ક્રમતાક્રાંત; ક્રમજેર
સંદ કરેલા વરને જે	અગંકસરત=શરીરને	પુષ્ટિ=જેર
માળા પહેરાવે તે	કસવું તે	દસ્ત=ઝાડો
ઈદ્રપ્રસ્થ=જીની દિલ્હી	નર્યા=નિરોગી	પ્રુલાસે=સાફ
(એ જમના નદી પરહતી.)	ગાનતંતુ=મગજને ખમર	અપયો=અજીરજી
રાજસૂય=એ નામનો	પહોંચાડનાર તાંતણા	કબજીઆત=ઝાડાનું રોકાણ
રામએ કરવાનો યજ્ઞ	ચલનવલન=હાલચાલ	નિરર્થક=નકામા
જીગડું=જીગાર	ઉત્સાહ=ઉમંગ	ધોડા=તરંગો; ખોટા ખુટા
શકુનિ=ગાંધાર-કંદહાર	ઢીલા=ક્રમજેર	ધસધસાટ=જોધએ તેવી
નો રામ; દુર્યોધનનો	કંતાઈ=તવ ધ	નિરુદ્ધમી=ઉદ્યોગ વગરના
મામો	ગળી જાય=સુકાઈ જાય	વીતે=ખમવું પડે
મહાભારત=પાંડવ કૌરવ-	જીડાં=અશક્ત; નકામા	ચહેરો=સીકલ
ના યુદ્ધનું પુરતક	સત્તા=જેર	લાલી=લાલાશ; તેજ
દ્રોણાચર્ય=અચ્ચત્યામાના	બોળગરૂપ=ભારે	વદન=મુખ; મોં
પિતા; પાંડવકૌરવના ગુરુ	ત્વરા=ઝડપ	નિસ્તેજ=(નિસન્તેજ)
રૂધિર=સોહી	પોષણ=પુષ્ટિ; બળ	શીકું; તેજ વગરનું
બિખમપિતામહ=શંતનુના	શરીર હલકું ફૂલ થાય	પથારીવશ=પથારીમાંથી
ગંગાથી ઉદ્ભવ્ય થએલા	=મગૃતિ આવે	ન ઉઠાય એવો માંદો
પુત્ર	કસેજી=પેટમાંનો જમ-	તાલીમખાત્ર=પહેલવાન
વર્ણાશ્રમ=(વર્ણ+આશ્રમ)	છી તરફનો એક ભાગ	મગદળ=હાથ કસરતનું
=ચાર વર્ણો ને ચાર	બરોળ=પેટમાં ડાબી	એક સાધન
આશ્રમ	બાજીની ગાંઠ; તલ્લી	બનેટી=એ છેડે ગદ્દીવાળી
અધર્મ=અનીની દરજ	ગુરદા=મૂત્રપિંડો; પેદુમાં	કસરતમાં વપરાતી
સ્વરૂપ=અરૂપ	રહેલી પિશ્તાબની મીઠો	લાંબી લાકડી

૪૨] બીજા ધોરણના “મુખ્યગણિત શિક્ષક” બે આના.

ફંડ=બે હાથ ને બે પગ	ટોકાર=મધુર અવાજ	જહારે=જ્યારે
જમીન સાથે ટેકી	ટેલ=ભોરની માદા	ખટ=છ
જરીર ઉચું નીચું	વીણે=ચાટે	સાધુ=ગાની
કરવાની કસરત	પલાશ=ખાખર	પરદરી=છોડી
વિનોદ=આનંદ; રમત	કોયલડી=કોયલ	સમરવા=પાદ કરવા
ગમત	ટહુકે=ટહુકાર કરે	શ્રી હરિ=શ્રીકૃષ્ણ
નજર બેસે છે=ધ્યાન	સ્વર ઝીણે=ઝીણા રાગથી	જોગીઆ=જોગી
ચોટે છે	મંદ=ધીમો	જોગ=પરમેશ્વર સાથે.
સંજોગ=વખત	સુવાસિત=(સુ+વાસ+	મન જોડવું તે
આંખ મીચીને=વગર	ધત) સારી વાસવાળો;	જોગ=વિલાસ; જોજ
વિચારે	સુગંધીદાર	સદ્ગ્રંથ બાંધવા=સારી
	ટાણે=વખતે	કવિતા રચવી
પાઠ ૪૮.	અકૂર=શ્રી કૃષ્ણના કાકા	પતિવ્રતા=વધ્ણીનાહુકમમાં
કાક=કાગડા	ને બકત	રહેનારી
પપૈયા=ચાતક; બપૈયા	ભોર=મળસકું; સવાર	કંથ=સ્વામી
ઝંખે=જોવાને તલપે	નરસંધ્યાનો સ્વામી=શ્રી	ચિત ધરવું=મનમાં લાવવું;
પીયુ પીયુ=પાણી પાણી	કૃષ્ણ ભગવાન	મર્મ=બેદ; છુપું કારણ;
વડાઆ=વડની ડાળી-	વિણુ=વિના; વગર	હોડા અર્થ
ઓ; વડના ફાંટા	શોર=અવાજ	અવતરે=જન્મ

સવાર પડી એમ સમજીને પક્ષીઓ જાગ્યાં; ત્યાં કાગડા કા કા કરે છે, બપૈયા પક્ષી તો પીયુ પીયુ (વરસાદ) જોવાને તલપે છે, વડની ડાળીઓપર સુડા કૌ કૌ કરે છે. (ટક) ભોર પીછાં ઉંચા ને પહોળાં કરીને ટીહુક ટીહુક બેઠે છે, તે વખતે તેની આંખમાંથી આંસુ પડે છે. તે ઢેલ ઝીલે છે; તેથી તેને ગર્જ રહે છે. ખાખરના ઝાડપર શોભિતક

ત્રીજા વારણનો “સુખસાક્ષિત શિક્ષક” શા અપાના. [૪૭]

પોપટ બોલે છે, અને કોયલ ઝીણા સ્વરથી ટોંકા કરે છે. (૨૬) વાહર્યાં બાં બાં શબ્દ બોલે, તે સાંભળી ગાયો બાં બાં શબ્દ બોલે. મતલબ કે બરાડે. ઠંડો સુગંધીદાર પવન ધીમો વાય છે તે લુમડાં ઉરાડીને હાલે છે. (૨૬) તે વખતે સવાર પડી મધ્ય એમ સમજીને અફૂર નગ્યા પશુ નરસહ્યાના સ્વામી-શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન સિવાય કોઈ નાજીતું નથી કે એ જોપીઓનો સાદ છે. (૨૬)

પ્રભાતીઉં

બ્યારે પાછલી છ ઘડી રાત રહે ત્યારે સાધુ પુરુષે જીવને છોડી દધને ઊડવું અને પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરવું, અને તું એક છે, તું એક છે એમ બોલવું. (૨૬) જોગીઓ હોય તેમણે પરમેશ્વર સાથે મન જોડવું અને સંસારીઓએ ઉપબોગ છોડી દેવો. જે વેદીઆ હોય તેમણે મંથરી જ્ઞાન વિચારવું. જે વૈષ્ણવ હોય તેમણે શ્રીકૃષ્ણનું ભજન કરવું. (૨૬) સારા કવિ હોય તેમણે સારી કવિતા બનાવવી. અને જે દાતાર હોય તેમણે પુણ્ય કરવું. સતી સ્ત્રીએ ધણીને પૂછવું અને ધણી કહે તે પ્રમાણે ચાલવું. (૨૬) આપણે આપણી ફરજો બજાવવી અને કામને જીણા વિચાર કરી જોવો; નરસિંહના સ્વામીનું શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનનું પ્રીતથી સ્મરણ કરે તો પુરુષ અથવા ઐરીને બીજો જન્મ લેવો પડે નહિ મતલબ કે મોક્ષ પામે. (૨૬)

પાઠ ૪૯.

પરોપકાર=(પર+ઉપકાર)
પારકાનું ભણું કરવું તે
પુણ્ય=ધર્મનું કામ
પાપ=અધર્મનું કામ

ધર્માદિ=વગેરે

અનહદ=ધણીન

બેહદ=હદ વગરનું;

અત્યંત

વિદ્યાલય=ભણવાનું ડોકાણું

રમે=ગમે; પસંદ પડે

ભલમનસાધ=ભલાધ

લોકોપકાર=(લોક+ઉપકાર)

=લોકોનું ભણું

વૃત્તિ=ધર્મજા

૪૪। ચોથા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

અરણ્ય શ્રવ્યા=મરણ્યપચારી
 આરે=મુરકેલીવાળા
 ગજુ=શકિત
 ધસાવું=ખરચવું
 સાંકડું મન=અખિલાઇ
 દાખતો=દૃષ્ટાંત; ઉદાહરણ
 લોક કદવાણુનો માંડવો
 રચે=પરોપકાર કરે
 અહિત=તુકસાન; માહું

પાઠ ૫૦.

તાપસી=તપ આચરતી સ્ત્રી
 ભગવતી=પવિત્ર સ્ત્રી
 આત્રેયી=અત્રિ ઋષિની
 સ્ત્રી.
 પાવન થાઉં છું=પવિત્ર
 થાઉં છું.
 દંડકારણ્ય=નર્મદા અને
 ગોદાવરી વચ્ચેના પ્રદે-
 શમાં આવેલાં જંગલો
 પ્રવાસ=મુસાફરી
 વિધ્ન=હરકત; અડચણ
 કાળજી ઠરે છે=મન
 સંતોષ પામે છે

સંસ્કાર=નામ પાડવું, વાળ
 ઉતરાવવા, જનોઈ દેવી
 વગેરે ધર્મ ક્રિયાઓ
 ગ્રહણ કરવે=સમજાવે
 વિમળ=સ્વચ્છ; નિર્મળ
 સુખિંચ=સારું પ્રતિબિંબ
 વજ્રપાત=વજ્રનું પડવું તે
 અર્ધતિ=વસિષ્ઠની સ્ત્રી
 (એ સમ ઋષિની
 સેવામાં હંમેશ રહે છે)
 ઋષ્યશૃંગ=શૃંગીમુનિ;
 દશરથનો જમાઇ
 સુની=ખાલી
 વજ્ર=દંડનું હથિયાર
 કોમળા=કોમળ
 મહાત્મા=મોટા પુરુષ
 વાસંતી=વનદેવીનું
 નામ છે
 અગસ્ત્ય=ઋષિનું નામ;
 વરણ્ય ને ઉર્વશીના પુત્ર
 વાલ્મીકી=એ નામના
 ઋષિ; રામાયણના કર્તા.
 ગુરુજી તો બુદ્ધિમાન
 ને ઠોઠ એ બનેને એ-

કજ રીતે શીખવે છે.
 ગુણીને સમજવાની
 શક્તિ આપતા નથી.
 તેમજ ઠોઠની કોઇ રિવસ
 ઓછી પણ કરતા
 નથી; તોપણ પરિણામે
 મોટો ફેર જરૂર નજરે
 પડે છે. જેમ સ્વચ્છ
 મણિમાં જેવું સારું
 પ્રતિબિંબ પડે છે,
 તેવું હીકરામાં પડતું
 નથી, તેમ બુદ્ધિમાન
 અને જડમાં મોટો
 ફેર પડે છે
 વજ્રથી પણ ધણા
 કઠણ અને કૂલથી પણ
 ધણા કોમળ એવા
 મહા પુરુષના મનને
 અહા ! કાણુ જાણી
 શકે ? મતલબ કે
 કોઈ જાણી શકે નહિ.

પાઠ ૫૧.

પંચાંગ=ટીપણું; જેમાંથી
 તિથિ, વાર, તારીખ,

પાંચમા ધોરણનો “ મુખગણિત શિક્ષક ” ૪ આના. [૪૫]

<p>નક્ષત્ર, યોગ, કરણ, વગેરે માલમ પડે છે તે શક=વર્ષ; સાલ વિક્રમ=ઉર્જનનો પરમાર વંશનો રાજ શાભિવાહેન=પૈઠણ નમ- રીનો રાજ હીજરીસાલ=મહંમદ પે- ગંબર મકકેથી નદીને ગયા ત્યારથી ગણાતું મુસલમાની વર્ષ પારસી સાલ=મઝદેજરદી વર્ષ સંવત=વિક્રમનું વર્ષ પૈઠણ=ગોદાવરી નદીને કાંઠે જહેર છે વેતાળ=જૂતની એક જાત; પિશાચનો રાજ અભિષેક=નવા રાજને ગાદીએ બેસાડતી વેળા દૂધ, પાણી વગેરેની ધારા મંત્રો બેલીને કરવામાં આવે છે તે</p>	<p>પાઠ પર. સદાકાળ=હંમેશાં રચું=ગીલીટ ચઢાવ્યું લહેર=ખુમારી ભંગડ=ભાંગ પીનાર ઝાંઝ=રીસ; ચીડ ભાભો=એક શ્વસ; વાંસ ની અદર બેસાડેલું લોઢાનું ફળું. ખૂમરાટ=ખુમાટા ઢાલ=ખયાવ કરનાર ઢાંકણ જેવું હથિયાર નાદાની=બેવકુફી તરછોડી=ધિકારી પરાણે=ખળાત્કારે ફલીલ=કારણ; સખખ પાઠ પડ. ખારોટ=ખાટની એક જાત પસાયતું=ઈનામમાં આપેલી જમીન હુમિ=એકાએક જે ધુમ્મસ ચમ્મ આવે તે સંવાદ=સવાલ જવાબ; વાદવિવાદ</p>	<p>બોજ સમોવડ ભૂપ= બોજ રાજ જેવો મોટા; વિદ્યોત્તેજક; સમોવડ=સરખો; જેવો ઉત્તેજન=આશ્રય; મદદ ઉર્દુ=મુસલમાની સિંહાસનખત્રીસી=ખત્રીસ પુતળીઓએ કહેલી વાત કડી=કવિનામાંનો ચાર ચાર અથવા બેબે ચરણનો ભાગ કથે=કહે સુડખોતેરી=પોપટ કહેલી ૭૨ વારતા બધાથી સમજી શકાય તેવી ભાષા, કવિતાની તૂક ને બધાથી સમજી શકાય તેવી વાત, વિવેક અને શિખામણ કહે તેજ એક કવિ રંજન=ખૂશ રસ=લહેજત . પરદુઃખમંજન=(પર+ દુઃખ+મંજન) પારકાનું</p>
--	--	--

દુઃખ દૂર કરનાર	કૂર=પાતકી	ક્ષેમ=આરોગ્ય; કુશળ;
જાણ=જ ચરણની કવિતા	જખમ=ધા	કલ્યાણ
પાઠ પઠ.	કળ=કળતર	પાણી=પરમર
નિર્દોષ=ખીનગુનેમાર	ચણબે=બનાવબે	સામ્ય=મરોબરી; સર-
હસ્ત=હાથ	ઉપવન=વાડી	ખાપણું
ફાળ=ધારકો	કુદરતી=કમ્પરી;સ્વાભાવિક	સત્તા=અમલ

કવિતાની સમજૂતી.

તે નિર્દોષ પંખીડાની ઉપર પથરો ફેંકતા તો ફેંકી દીધો પણ અરરર ! તે તો છુટ્યો તેથી મનમાં ધારકો પડ્યો. અરેરે તે પથરો તેના શરીર પર લાગ્યો કે તરતજ આસ બધે થઇ જતાંમાં પાંખ દીલી-કમતાકાત ચવાથી તે ઝાડ પરથી નીચે પડી ગયું. (૧) જેને મેં 'પાણું' તે આ મારાજ હાથથી તરફડીને મરે છે, એમ જાણી ધડકતે દીલે તેના પાણી છાટ્યું; તોપણ તે ઊડી શક્યું નહિ. અરે ! પણ ધાતકી હાથે શરીરને જખમ કરેલો તે ક્યાંથી જીઠે ? ઓહો એનું છેક કોમળ હૃદય તેથી તે ક્યાંથી જીઠે ? (૨) પણ અરેરે જો દુઃખ નરમ પડ્યું ને આંખ તો ઊપડી પણ એ મરી જશે કે જીવશે તે કોણ જાણી શકે ? પણ આહાહા ! ફરીથી આ વાડીનાં મીઠાં ફૂલો આવેને તેમજ ફરીથી મીઠાં-મનગમતા ગીત ગાવાને જીવ્યું. (૩)

અરે પંખીડાં સુખેથી કંઈ ગીત બનાવબે. અને ગાબે આ માટે મારાથી ખીને આ રમત છોડી દઈને જીડો છો ! પાસે જેવી ગાય અરતી હતી તેવાજ હું પામર પ્રાણી છું. નહિ, નહિ, કોઈ દિવસ પણ તમારા શરીરને હું નુકસાન કરીશ નહિ. (૧) મેં માળીને તમારા તરફ કંઈ પણ ફેંકવાની મના કરી છે, મારી વાડી સર્વ પંખીડાને માટે

કુંભધ ઇલાકાની ભૂગણની પ્રત્યેતરમાળા કા આના [૪૭]

ખુલ્લી છે, પણ માણસોથી ખીચાની તમને પછીઓને કુદરતી આદત મળેલી છે, અને તેમાંજ તમે બધાંએ કલ્યાણ બાન્યું તો મારાથી પણ બસે ખીતાં. (૨) જોડા તો અહા ! કોઈ ધાતકી માણસોનો નક્કી કર છે. તમારા તરફ પથરો ફેંકવો એ તો માણસોની રમત છે, કુદરતના સરખાપણાની સમજ ભૂલી જઈને નિર્દય માણસો તમારા પર આવી સત્તા ભોગવે છે. તેથી હું દુઃખી છું મતલબ કે દીલગીર ચાલું છું, (૩)

પાઠ ૫૫.

પ્રતિષ્ઠા=આખર; માન
અહાજન=મોટા માણસ;
લોકનું ટોળું
કાષ્ટ=આળવા જનાર;
રમણને જતા માણસ
રાજહાર=રાજ કચેરી
સંભાષણ=વાતચીત;
વાદવિવાદ

વિવાદ=સામસામા

સવાલ જવાબ

સુરપુરુષ=સારા માણસ
આમ ભેગા કરે=આમમાં
દાખલ કરે.

હીર્યસુરી=કામમાં દીલ

કરનાર; લાંગા તાંત

આવાળી; સુરતફેણી

વાંકવાળી=ગુણમાં આડી;

આકારમાં વાંકી

આગમન=જમણી હથે-

લીમાં થોડું પાણી

લક પી જવું તે

મર્યા પછુ ગણ્યા નહિ

=વિદ્યા શીખ્યા પણ

અનુભવમાં મૂકતા

આવડી નહિ

વિદાય કીધા=વળાવ્યા

પાઠ ૫૬.

હજરત=ઈસો કરબ્બો

ધરાવનાર; મુસલમાનને

બેલાવવામાં વપરાતો

માન ભરેલો કાપડ

કરલામ=આરથા

મૂતપૂજક=(મૂતિ+

પૂજક) મૂતિ પૂજનાર

શ્રીમંત=(શ્રી+મંત)=

પૈસાદાર

પ્રેમાળ=(પ્રેમ+આળ)=

હેતવાળો; માયાળુ

પુનર્જન=(પુનર=ખીજી

વાર+જન)=ફરીથી

પરજીવું તે

કાષ્ટપાપાણુ=લાકડા ને

પત્થર

નિયંતા=ચલાવનાર

અનાદિ=(અન=નહિ+

આદિ=શરૂઆત)=જેની

શરૂઆત નથી તે

પુણ=પરમેશ્વર

પરિપક્વ=પાકા

વહી=જાપાઈલ કરેસ્ત

પુણ તરફથી ને

સંદેશો લાવેલા તે

૪૮] ગુજરાતની સાં બૃગોળની પ્રમોતરમાળા ત્રણ આના-

અનુયાયી=સાથે અથવા	ઘાટ=ઉપાય	પ્રાંત છે
પછવાડે ચાલનાર; સેવક;	પ્રપંચ=કાવતરં	ધસ્તંધુલ=યુરોપી તુર્ક-
શિષ્ય	નિરુપાયે=નાર્મલાળે	સ્તાનની રાજધાનીનું;
તુચ્છકારી=ધિક્કારી	પર્યંત=સુધી	શહેર છે.
સહનશીલતા=આમોશ	પ્રસાર=ફેલાવો	મહોબલાલી=આબાદી;
સદુપદેશ=(સદ્+ઉપદેશ)	ધર્મોપદેશ=ધર્મનો બોધ	દમદમો
=સારી શિખામણ	કરનાર	ક્ષણભંચુર=પલકમાં નાશ
વજનદાર=વકરવાળા	સુરાપાન=દાર પીવો તે	ચાય એવો; નાશવંત
અગ્રેસર=(અગ્ર+સર=	સામાજિક=સમાજ-	કુરાન=મુસલમાની ધર્મ
જનાર)=મુખી; આ-	જનમંડળને લગતી	પુસ્તક; મહંમદ પેગં-
ગેવાન	સિરિઆ=એશિઆઇ	બર સાહેબની આસા
પ્રસાદિક=કૃપા બરેલી	તુર્કસ્તાનના એશિઆ-	ને વચનોના સંગ્રહનું
નિષ્કામ=સ્વાર્થ વિનાનો	મૈનારની દક્ષિણમાં	પુસ્તક

સવાલ—ઈ. સ. ૫૭૧, ૬૦૯, ૬૨૨ ને ૬૩૧ માં શું બનાવ બન્યો? પેગંબર સાહેબને મક્કાથી મદીને જવાનું કારણ શું? મહંમદ પેગંબર સાહેબે કયો ધર્મ ચલાવ્યો? એ ધર્મ માનનારા દુનિયામાં હાલ કેટલા માણસ છે? મહંમદ પેગંબર સાહેબે શું ઉપદેશ કીધો? અરબસ્તાન, ઈરાન, સ્પેન, મક્કા, મદીના, ધસ્તંધુલ, બસરા નકશામાં બતાવો.

પાઠ ૫૭.	પુસ્તકમાં કહેલા પૃથ્વી-	મોટું પહેરણ
ગ્રહણ કરવું=સ્વીકારવું;	ના પેદા કરનાર અને	ધૂપ=સુગંધી ધુમાડો.
કપ્પલ કરવું	પાલન કરનારનું નામ	અર્પણ=આપવું
ફસ્તુર=પારસીના ધર્મગુરુ	કસ્તી=પારસીની જનોઇ	લગ્નવિધિ=લગ્નક્રિયા
અહુરમઝદ=પારસી ધર્મ	સદરો=ટુંકી બાંહેનું	અગિઆરી=(સ)=

બાળપ્રાચીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” એ આના. [૪૯

(અગ્ન્યાગાર ઉપરથી (અગ્નિ=દેવતા+આગાર =સ્થળ)=આતશ બહે-	રામ પૂજવાની જગા; પારસીઓનું દેવળ. એમાં પવિત્ર અગ્નિ	એટલે આતશ રાખ- વામાં આવે છે. મેળેદ=પારસીના ગોર
---	--	---

સવાલ—પારસીઓનો મૂળ દેશ કયો ? શા માટે ધરાન છોડવું પડ્યું ? દીવ બંદરથી પારસીઓ ક્યાં ક્યાં ગયા ? પારસીઓનો ધર્મ સમજાવો. પારસીઓનું ઠેકાણું કયું છે ને તે ક્યાં છે ?

પાઠ ૫૮.	પાયમાલી	લઘુ લેવું
ગીઝની=અફઘાનિસ્તાનનું મુખ્ય શહેર.	મિટ્ટી દાણાદાણ કરી નાખી=તકન પાયમાલ	મેદીલ=ખુશ તુલકારી=ધિકારી
ટકકર લેવાનો=સામે થવાનો	કરી નાખ્યા; ધણીજ નકારી દુઃખદાયક સ્થિ-	જંગ=જખરી લડાઇ બખતર=સોદાની જાળી-
છેલ્લે=ખીજે નામે; અથવા પાણીપત=કુરુક્ષેત્ર (હાલ ત્યાં નાનું ગામ છે તે પાનપત નામથી ઓળખાય છે)	તિમાં આપ્યા ધનાયો=ધાયલ થયો	બખતર=સોદાની જાળી-વાળો અંગરખો
ચાણેચર=જમના નદીપર પંજાબમાં શહેર છે	લાહોર=રાત્રી નદી પર પંજાબનું મુખ્ય શહેર છે. એમાં ગવર્નર રહે છે	આશ્રિત=આસરો મેળવી રહેનાર
બંગાલુ=તૂટ; નાસાનાસ મિટ્ટી દાણાદાણુ=તકન	મનમાં ખટક્યા કરતી= મનમાંથી ભુલાતી નહિ; વારંવાર યાદ આવતી હરણ કરવું=ખળાતકાર	શબ્દલેખ=શબ્દ ક્યાંથી આવે છે તે પારખી નિજાન તાકીને છોડવામાં આવે છે તે

સવાલ—મહંમદ ગીઝની ક્યાંનો પાદશાહ ? એણે હિંદપર કેટલી સ્વારી કરી ? સ્વારી કરવાનો હેતુ શો હતો ? પૃથુસજને ઓળખાવો.

૫૦] પહેલી ચાપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” અહીં આના.

ઈ. સ. ૧૧૮૧ ને ૧૧૮૩ માં શું બનાવ બન્યો ? મહંમદ ધોરીએ હિંદુસ્તાન પર સ્વારી કરી ત્યારે રબપુતોના ક્યાં ક્યાં મુખ્ય રાજ્યો હતાં ?

પાઠ પદ.	ધીરેલા નાણાં	ખેદાણુ=ખેતી
જડ=મૂળ	હસ્તાવેજ=લેખ; લખાણુ	ખીનરોજગારી=(ખીન=
ચક્ષુસ્વી-કીર્તિમંત ના-	બધ=પાણીનું રોકાણુ	વિના+રોજમાર+ઈ)
માંકિત	કરવાને બાધેલા પુસ્તા	નિરુદ્ધમી
બેશક=(બે+શક)=નકકી	મદ્રેસા=પાઠશાળા; નિ-	દયાભાવ=રહેમદીલી;
તેજસ્વી=પ્રકાશિત	દાલય	દયાની લાગણી
હેરાનગતિ=દુઃખ	સરા=વટેમાર્ગુઓને ઉત-	કનકનો=હેરાન કરતો
લખાણુ=લેખ; હસ્તાવેજ	રવાનીજમા; ધર્મશાળા	કાબેલ=હોશિયાર; પ્રવીણુ
તગાવી=સરકારે ખેડુતોને	પડતર=પડી રહેલી	

સવાલ—તથલખ વંશ ક્યાંથી ક્યાં સુધી ફેટલા વર્ષ ચાલ્યો ? ફિરોજશાહની મા રબપુતાણી હતી છતાં તેણે મુસલમાન સાથે પરણવાનું શા માટે કબુલ કર્યું ? ફિરોજનાહનાં લોકોપયોગી કામ ગણાવો.

પાઠ ૬૦.	અતિશયોક્તિ=હોય તેના	અયોધ્યાના સંયુક્ત
તૈમુર=સમરકંદનો મોગલ	કરતાં અતિશય વધા-	પ્રાંતમાં ભસ્કરી ઊવ-
પાઠશાહ	રીને કહેવું તે	ણીનું સહેર છે
પક્ષ=તરફેણુ	હરમિઆન=અરસામાં;	હરદાર=ગંગા નદી પર
ખુનરેણુ=કતલ	વચમાંમા વખતમાં	જનરાનું ધામ છે
સમરકંદ=રશિઆઈ તાર્ત-	કૂચકરવી=લશ્કરનો મુકા-	અરાજ્ય=(અ+રાજ્ય)=
રીમાં સહેર છે એમાં	મ ઉઘાવી આગળ જવું	રાજ વગરનું; અધિર
તૈમુરની કબર છે.	મીરત=એ આગ્રા અને	
અસ્તવ્યસ્ત=છિન્નભિન્ન		

બીજી થાપડીના “રિક્કેશન શિક્ષક” ત્રણ આના. [૫૨]

સવાલ—ઈ. સ. ૧૩૯૪ ને ૧૩૯૮ માં શું બનાવ બન્યો ?
તૈમુરની દુકા હકીકત કહો.

પાઠ ૬૧.	કાયમ=અચળ	આર્ધન અકબરી=એક-
યુદ્ધનીતિ=સાધ કરવાની રીત.	રાજ્યાધિકાર=રાજસત્તા	બરના કાયદાનું પુસ્તક
રાજનીતિ=રાજ ચલાવવાની રીત	લગામ=દોર; સત્તા	અયુદ્ધજલ=અકબરનો વડો પ્રધાન
અકબર=આબરનો પૌત્ર; હુમાયુનો પુત્ર. એનો જન્મ ઉત્તરકોટમાં ઇ.સ. ૧૫૪૨માં થયો હતો	હકવું	વિધવાવિવાહ=પુનર્લગ્ન
ઠેરઠેર=કામઠામ	સન્માન=સત્કાર	થાળે પડયું=જ્ઞાત પડયું; અધિર મટયું
પદ્માયુ=મુસલમાનની એક જાત છે.	ધર્મમંદિર=હહેર; દેવસ્થાન	અનુપમ=જે બીજા કોઈની સાથે સરખાવી ન શકાય તે; સર્વોત્તમ
અલગ=આધા	દીર્ઘદષ્ટિ=લાંબી નજર	મીર અદલ=મુખ્ય ન્યાયાધીશ
એદીલી=નાખુરી	અનુની=ઉત્તરેશયલા	કાજ=કુરાન પ્રમાણે ઇસાઈ કરનાર
	જીજ્યાધિરા=માધાવેરા; માણસદીક વેરા.	
	કાયસ્થ=હિંદુની એક જાત	
	મહેસુલખાતું=જમાખંધી ખાતું	

સવાલ—અકબરની કારકિર્દીનું વર્ણન કરો. અકબરે કયા કયા પ્રાંતો જીતા ? અકબરે કયા કયા સુધારા દાખલ કર્યા ?

પાઠ ૬૨.	મેટા=મેળાપ; મુલાકાત	ઉન્મત=તોફાની
હકદીવાટ=અરવલી	દેહરક્ષક=શરીરનો ખત્યાન	કતલ=કાપાકાપી
પર્વનતું મેદાન	કરનાર	જખમ=ધા
ગુફ=મુસલમાનની એક જાત	વારસ=મરણ પછીનો હકદાર	એકત્ર=એકઠા [વખત અંશીનો વખત=ગારીક

૫૨] ત્રીજી ચોપડીને “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

જમાવ=મીડ; ટોળું	રાજધાનીનું શહેર છે	સર્વત્ર=બધે
છામવી=ખતાવી	પદબ્રહ્મ=(પદ+બ્રહ્મ)=ગાદી	તંગ=ધોડાનો બંધ
ઝાલિઅર=મધ્ય હિંદ	પરથી ઉડાડી મૂકેલો	પુઠળ ફરી=પાછળ ફરી.
એબન્સિમાં સિંધીઆની	રશુભૂમિ=લડાઈની જગા	અપુતરો=ચોતરો

સવાલ—પ્રતાપની બહાદુરીનું વર્ણન કરો.

પાડ દઉ.	ખરાનપુર=તાપી નદીને	સારા અંતઃકરણવાળો=
સર ટામસ રો=જહાંગીર	કઠિ મુસલમાનની	શુદ્ધ મનનો
રના રાજ્યમાં ઇંગ્લાંડથી	વસ્તીનું શહેર છે	તુલા=એક પલામાં પુરુષ
આવેલા વકીલ	અહીંના શેલાં ને સાલ્લાં	ને બીજામાં કીમતી.
છૂટથી=મરજી મુજબ	વખણાય છે	ધાતુ કે જવાહીર મૂકી
જહાંગીર=(જહાં=દુનિયા+ગીર=જીતનાર)=	ચિતોડ=મેવાડની જુની	કરવાની ધર્મ ક્રિયા
દુનિયા જીતનાર; સલીમ	રાજધાનીનું શહેર છે	કનાતો=તત્કાલીન કપડાની
કોલકરાર=સરતપટા;	અજમેર=રજપુતસ્થાનમાં	ભીંત
કરારનામું	શહેર છે.	ખટપટ=કપટ; પ્રપંચ
આગતાસ્વાગતાનપરોણી	બંદોબસ્ત પડી બાંગવા	નૂરજહાં=(નૂર=તેજ
ચાકરી	માંડયો=ગેરબંદોબસ્ત	જહાં=દુનિયા)=દુનિયાનું તેજ; એવું નામ
જડતી=તપાસ	શવા લાગ્યો	પાડવાનું કારણ એ કે
માનમરતબો=આગર	છળરો=કંટ્રાકટ	એ ઘણીજ ખૂબસુરત
અને મોટાછ	ધરવટ=પોતીકાવટ; બાઈ	હતી; જહાંગીરની બેગમ
ગણુના=ગણતરી	ચારો	ફરમાન=ફુકમ
	હકૂ મસ્કરી=ટોળ ટપ્પા	

સવાલ—સર ટામસ રોને ઓળખાવો. સર ટામસ રોએ જહાંગીરના રાજ્ય વિષે શું લખ્યું છે ?

ઘોઘી ઘોપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર ઘાના. [પર

પાઠ ૬૪.	કેની નિશાની	નામ છે. આ મહેલ
મયુરાસન=(મયુર=મોર +આરાન=એકક)=મોર- ના આકારની એકક; તપ્તે તાઉસ. એમાં હીરા, માણેક, મોતી વગેરે રત્નો જડાવ્યાં હતાં તેની કિંમત ટેવર્નિઅર નામના યુ- રોપી ઝવેરીએ સાડા છ કરોડની કરી હતી અવ્ય=મોટું ને સુંદર રાજચિહ્ન=રાજ તરી-	દિવાની=લેણદેણ સંબંધી ફાજદારી=ચોરી, ખૂન, મારામારી સંબંધી એલચી=વકીલ હાજરી=તપાસ તપ્તે તાઉસ=મયુરાસન ગજ=મોઢાનો સળીઓ ચોફૂલીઆં=ચાર ફૂલ ભાથા=તીર રાખવાની કાથળીઓ ઝાલર=ઝુલતી કોર; ખૂલ તાજમહેલ=મહેલનું	મહેલ શાહજહાંએ પોતાની બેગમ સુમતાબ બેગ- મની યાદગીરી માટે આગ્રામાં બંધાવ્યો હતો. એના જેવી સુંદર ઈમારત દુનિયામાં ખીજ એકે નથી વેનિસ=છટાલીમાં આ- ર્કિટાટિક સમુદ્રપર બંદર છે.

સવાલ—શાહજહાંને ઝોળખાવો. ટેવર્નિઅરે શાહજહાં પાદશાહની
જાહેજલાલીનું વર્ણન કર્યું છે તે પરથી આપણને શું જ્ઞાન થાય છે ?
મયુરાસન અને તાજમહેલ વિષે જે જાણતા હો તે લખો. મયુરાસન
કાણે લૂટી ગયું ?

પાઠ ૬૫.	માં થયો હતો.	ધડકો=હાનિ; નુકસાન
શિવાજી=મરાઠી રાજ્યનો સ્થાપનાર. શાહજી બોંસલેનો પુત્ર. એનો જન્મ પુના પાસેના જુન્નર ગામમાં ૧૬૨૭	ઔરંગઝેબ=શાહજહાંનો ત્રીજો પુત્ર; આલમગીર અનુન=જીત્યો; આવેશ વિષમ=ઉલટાં; નઠારાં કુમક=મદદ; આશરો	પ્રસંગ=ઝોળખાણ વિજાપુર=દક્ષિણ મહા- રાષ્ટ્ર પ્રાંતમાં સહેર છે. રસ=ઉમંગ; મઝા ઉડા=ધણેજ

પાઠ પાંચમી એપડીના “લિક્ષણ શિક્ષક” આર આનંદ.

છુટકારો=છુટકો	આયુલ=દરવાજો	રમાં ધણોજ આઝી
ઉકંઠા=ઉઠા; મરજી	આયુલમકકા=મકકાને	નબરકેદ=આસન કેદ
અહમદનગર=મહારાષ્ટ્ર-	દરવાજો; સુરત	કટ્ટો=ખરો; પાકો
માં સીના નદી પર	ચુસ્ત=આઝથી વળગી	અણુવિશ્વાસ=અપતીજ
શહેર છે.	રહેનાર	મંત્રિ મંડળ=પ્રધાન
છાપો મારી=ફલ્લો કરી	સર કર્યા=તાણે કર્યા	મંડળ
ફિલ્લેદારો=કિલ્લાની ચોકા	ધર્મોધ=(ધર્મનઅધ)	નિષા=આસ્થા; શ્રદ્ધા
કરનારાઓ	ધર્મના આચાર વિચાર.	વિમહ=સાધક; ઝગડો
વિષ્ટિ=સલાહનું કહેણ		

સવાલ—મરેઠી રાજ્ય સ્થાપનાર કોણ ? શિવાજી દિલ્લીથી કેવી યુક્તિ કરી નાસી ગયો ? શિવાજીનું ટુંક વૃત્તાંત લખો.

પાઠ ૬૬.

ધન=નકર	ગતિ=શક્તિ	દુરબીન=આંધેથી વસ્તુ
શોધ=તપાસ	ધરી=પૃથ્વીના મધ્ય બિં-	જોવાનું કાચનું ચંત્ર.
ઉપગ્રહ=નાનો ગ્રહ; સુ-	દુમાં થઈને ઉત્તર	સૂર્યમાળા=સૂર્ય, નાના
ખ્ય ગ્રહની આસપાસ	દક્ષિણ જે કલ્પિત રેખા	મોટા ગ્રહો, તેમના.
ફરનારો ગ્રહ	ગય છે તે	ચંદ્રો, ખરતા તારા
નરી=એકલી; ખુલ્લી	દક્ષા=ગ્રહોને સૂર્યની આસ	અને ધ્રુમકેતુઓ મળી
	પાસ ફરવાનો માર્ગ	થએલું મંડળ

સવાલ—સૂર્યની આસપાસ કોણ કોણ ફરે છે ? સૂર્યમાં કેટલી ગરમી છે ? સૂર્ય જે પદાર્થોને ગરમી તથા તેજ આપે છે તે પદાર્થો કેવાં રૂપનાં હોય છે ? ગ્રહ એટલે શું ? ગ્રહ ક્યાથી ઓળખાય છે ? બધા મળી મુખ્ય ગ્રહો કેટલા છે અને તે ક્યા ક્યા ? સૂર્યથી પૃથ્વી કેટલી દૂર છે ? દુરબીનની મદદથી ક્યા ગ્રહો શોધી કાઢ્યા છે ? ક્યા

શુંબ ઇલાકાની ભૂગોળની અનુસરના જાણના [૫૫]

અહીં તેજ વધારે છે ? ક્યા ક્યા અહીંને ચંદ્રો છે અને તે કેટકેટલા છે ? બધા અહીંમાં સૌથી નાનો અહ કયો છે ? સુખ્ય અહ સિવાય બીજા નાના કેટલા અહો છે અને તેઓ ક્યાં છે ? અહીંને કેટલી ગતિ છે અને તે કઈ કઈ ? અહો કઈ દિશામાંથી કઈ દિશામાં ફરે છે ? સૂર્યની આસપાસ અહીં ફરવાના માર્ગને શું કહે છે ? યુધ અને નેપ્ચ્યુન કોની આસપાસ ફરે છે ? અહો તથા ચંદ્રોને પોતાનું જ તેજ છે કે નહિ ? અને નથી તો શાથી પ્રકાશ છે ? કલકત્તાના સંબંધસ્થાનમાં કેવા તારા રાખ્યા છે ? ખરતા તારા કોની આસપાસ ફરે છે ? તેમનો ફરવાનો માળ કહો. સૂર્યમાળા એટલે શું ?

પાક ફળ.	ગોળાર્દ=અર્ધગોળ	ધ્રુવ=જે કંપેલી ધરી
ધ્રુવનો તારો=સ્થિર	નક્ષત્ર=તારામંડળ; નક્ષત્ર	ઉપર પશ્ચિમથી પૂર્વ
તેજનો તારો	૨૭ છે.	તરફ પૃથ્વી ફરે છે તે
તેજસ્વી=પ્રકાશિત	ઝૂમખા=જથ્થા	ધરીનો ઉત્તર દક્ષિણ છેડો
મર્મદા=હૃદ; સીમા	સમર્પિ=સાત તારાનું	ઔકાશગંગા=રાતે આ-
ક્ષિતિજ=જે ઠેકાણે	મંડળ	કાશમાં પ્રકાશની ધોળી
આકાશ ને પૃથ્વી મળી	લુપ્તપદ્ધતિ=અતિ તેજસ્વી	પટ્ટી દેખાય છે તે
અમેલાં દેખાય તે જગા	તારો	ધ્રુમસ=ધ્રુમાડા જેવી વરાળ

સવાલ—તારા અને અહનો તફાવત કહો. ક્ષિતિજ એટલે શું. તે સમજવો. તારાઓ કઈ દિશામાંથી કઈ દિશામાં જાય છે ? ધ્રુવ તારા કેટલી જાતના છે ? દક્ષિણ ધ્રુવ તારો આપણને કેમ દેખાનો નથી ? અસહના લોકોએ તારાને ઓળખવા માટે શું કાલું ? ધ્રુવનો તારો સૌથી કાઢવાની સહેલી રીત કહો. તારાના વર્ગ શા આધારે પાડ્યા છે ? છેક પહેલા વર્ગમાં અતિ તેજસ્વી તારો કયો છે ? તારાના રંગ કેવા

૫૬] બાળવર્ગનો “મુખગણિત શિક્ષક” દોઢ આનેક

હોય છે ? નરી આંખે ક્યા નક્ષત્રો દેખી શકાય છે ? એક પાસેનો તારો કેટલો દૂર છે ? આકાશગંગા એટલે શું તે સમજાવો.

પાઠ ૬૮.	પ્રત=નકલ	સરખે અંતરે ઉત્તર
આકાશ=વિષુવવૃત્તથી ઉ-	કલ્પના=અટકળ; ધારણા	દક્ષિણ ને આડી
ત્તર કે દક્ષિણમાં કોઈ	વિષુવવૃત્ત=પૃથ્વીના ગો-	લીટીઓ દોરેલી હોય તે
જગાનું ને અંતર તે	ળાપર મધ્યભાગે, ને	વર્તુળ=ગોળ
રેખાંશ=કોઈ મુકરર	પૂર્વ પશ્ચિમ ફરતી	રેખાંશવૃત્ત=વિષુવવૃત્તને
કરેલાં રેખાંશવૃત્તથી	આડી લીટી દોરેલી	કાટખુણે છેદીને બને
પૂર્વ પશ્ચિમમાં કોઈ	હોય છે તે	ધ્રુવમાં ચઢીને જાય
જગાનું ને અંતર તે	અક્ષાંશવૃત્ત=વિષુવવૃત્તથી	એવું મહદ્ વર્તુળ
મિંદુ=ગ્રીણું ૮૫કું		

સવાલ—દોઢપણ મિંદુ સપાટીના ક્યા ભાગમાં છે તે આકૃતિ કાઢી સમજાવો. નક્ષત્રોમાં આડી ઉભી લીટીઓ શા માટે દોરેલી હોય છે ? એક નક્ષત્ર ઉપરથી બીજો પાડવાનો સુગમ ઉપાય કહો. ગોળાપર નક્ષત્રો પાડવાની રીત સમજાવો વિષુવવૃત્ત, અક્ષાંશવૃત્ત, અક્ષાંશ અને રેખાંશ ઓછામાં ઓછા કેટલા હોય છે ? અક્ષાંશના પ્રકાર કેટલા છે અને તે ક્યા ક્યા ? પૃથ્વીના ગોળા પર અમદાવાદ કયે સ્થળે છે એ નક્કી કરવામાં કંઈ કંઈ બાબતો જાણવી જોઈએ ? રેખાંશ અને રેખાંશવૃત્તની વ્યાખ્યા કહો. રેખાંશ કેટલી જાતના છે ને તે ક્યા ક્યા ? સૂર્યનો પ્રકાશ દર કલાકે કેટલો આગળ વધે છે અને તે તમે ક્યાથી જાણ્યું ? અમદાવાદ અને મુંબઈમાં સૂર્ય ક્યારે ઊગે છે એ આપણે બરાબર જાણતા હોઈએ તો એ બે જગા વચ્ચે કેટલા રેખાંશનું અંતર છે તે શી રીતે જાણી શકાય ? અક્ષાંશ અને રેખાંશનો ઉપયોગ કહો.

પહેલા કોરણનો “બુખમણિત: શિક્ષક” ૧૩૩ આના. [૫૭]

પાઠ ૬૬.	તોફાન	ચેડે કુંડળા કરતો
ત્રાંસો=તિરકસ	આંધી=જે પવનથી આ-	જેરમાં છુટેલો પવન
નિયમિત=મુકરર	કાશ ધૂળ વડે છવાઈ	બ્યાપારવાયુ=વેપારને
મોન્સુન=મોસમ	જય તે પવન	માટે અનુકૂળ આવે
વાવાઝોડું=પવનનું	વટોળીઓ=જમરાની	એવો પવન

સાવલ—ધુમાડો સીધો ન જતાં ત્રાંસો જય છે, આગ લાગે તારે પવન છૂટે છે તેનું કારણ શું તે સમજવો. સૂર્યના તાપથી પવન ઉત્પન્ન થાય છે તે દાખલો આપી સમજવો. દરીઆ કિનારે રાજ નિયમિત વા કેટલા પ્રકારનો વાય છે? જમીન તપે છે તેટલું પાણી તાપનું નથી તેનું કારણ શું? સમુદ્ર તરફથી જમીન તરફ અને જમીન તરફથી સમુદ્ર તરફ વા કયે વખતે વાય છે, અને તેનું કારણ સમજવો. બ્યાપારવાયુ વિષવૃત્તથી ઉત્તર તથા દક્ષિણમાં કેટલા અક્ષાંશ સુધી વાય છે અને તેનું કારણ કહો. મોન્સુન વા કયા કયા દેશોમાં વાય છે? હિંદુસ્તાનમાં ધણો તાપ ક્યારે પડે છે અને તે પડવાનું કારણ સમજવો. હિંદુસ્તાનમાં વરસાદ કયા ખુણામાંથી આવે છે અને તે ખુણામાંથી આવવાનું કારણ કહો. શિઆળામાં વા કયા ખુણામાંથી વાય છે અને તેનું કારણ સમજવો. અનેક જાતના વા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ શું અને તે વા કયા કયા તે કહે.

પાઠ ૭૦.	કાંકરા; મરડીઆ કાંકરા	બખોલ=ગુફા
રહે=લાકડું=સાફ કર-	રેતાળ=રેતીના પથ્થરની	ગેરસપ્પા=કાનડા બિલા-
વાનું હથિયાર	બનેલી; રેતીવાળી	ના હોનાવર તાલુકામાં
કંક=આકાર	નદીનું પાત્ર=નદીને વહે-	ગામ છે ત્યાંથી ૧૮ મેલ
ચુરમ=એક જાતના	વાનો માર્ગ	

૫૮] બીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” જે આપના.

છેટે કોડકણી મામ સારાંશ=(સાર=મતલબ | મતલબ
ખાસે આ ધોષ છે | +અંશ=ભાગ) મુખ્ય |

સવાલ—પૃથ્વીપર કયા કયા રાંઠ હંમેશાં ફર્યા કરે છે કે જેથી
જમીન ધસાઈ જાય છે ? ખડકનો ભુકો શી રીતે બને છે તે સમજાવો.
ચુનાના પત્થર તથા આરસપહાણ જલદી શા કારણથી ધસાઈ જાય
છે ? જમીન, ખડક, અને ડુંગરા સાથી ધસાઈ જાય છે ? રેતાળ, ધોળી
અને રાતી જમીન થવાનું કારણ કહો. મુખ્ય ઇલાકામાં લાલ માટી
ક્યાં ધણી જોવામાં આવે છે ? રેતી શી રીતે બને છે ? નદીના પાણીમાં
જમીન ખોદવાની શક્તિ શા કારણથી વધારે છે ? મુખ્ય ઇલાકામાં
કયા કયા પ્રખ્યાત ધોષ છે ? સમુદ્રમાં ખડક શી રીતે બનતા હશે ?

પાઠ ૭૨.	અરફનું ઠેકાણું	સાહસિક=હિંમતવાન
ભૂતળ=દેશની સપાટી,	નદ=ખોટી નદી	કદાચર=શરીરે પુટ
નદી, નાળાં, પર્વતો	રણુ=રેતીનું મેદાન	ભિનાશ=બેજ; શરદી
વગેરે સંબંધી હકીકત	ખાળે=અટકાવે	ભિન્ન ભિન્ન=જુદી જુદી
ભૂતળ રચના=દેશની	અટકાવ=રોકાણ	કમ્પ્રેસ=રસ
સપાટીપરની તથા નદી,	સમઘાત=મધ્યમસર;	કમ્પ્રેસર=નળળા
નાળા, પર્વતો, વગેરેની	ધણી ગરમ તેમજ	ખાનપાન=ખોરાક ને
જે રચના તે.	ધણી ઠંડી નહિ એવી	પાણી
હિમાલય=(હિમ=અરફ	માફકસર=જોષએ તેવી	નળિએરી=નળીઆના
+આલય=ઠેકાણું)=		પ્રમાણુ=માપ

સવાલ—હિંદુસ્તાનની લંબાઈ પહોળાઈ ક્યાંથી ક્યાં સુધી
કેટલી છે ? દુનિયામાં સૌથી ઉંચો પર્વત કયો છે ? હિમાલય નામ
ખડવાનું કારણ શું ? હિંદુસ્તાનમાં ઉંચા પર્વતોની હાર મણાવો.

ત્રીજા શ્રેણીનું “યુગ્મચિત્રિત શિક્ષક” ના અધ્યાય. [૧૪૮]

હિંદુસ્તાનમાં મોટામાં મોટી નદી, રજુ અને જંગલો ક્યાં છે અને તે ક્યાં ક્યાં છે ? હિંદુસ્તાનમાં તાપ વધારે પડવાનું કારણ કહો. ઉત્તરના કંઠાને સુકા પવનને કોણુ અટકાવે છે ? દક્ષિણના ગરમ અને ભેજ-વાળા પવનને એવો અટકાવ છે કે નહિ ? કોકણમાં વરસાદ વધારે અને ધાટની પેલી તરફ ઓછો થવાનું કારણ શું ? ગરમી ક્યાં ઓછી લાગે ? કોઈપણ પ્રદેશની હવા જાણવા માટે ક્યા ચાર કારણો ધ્યાનમાં રાખવાં ? યુજરાતના દક્ષિણ ભાગની હવા તથા તેની ભોકો પર કેવી અસર છે તે કહો. ઉત્તર યુજરાત, સિંધ અને રજપુતસ્તાનની હવા તથા તેની ભોકો પર અસર કહો. પશ્ચિમઘાટ, મદ્રાસ ઈલાકો, બંગાળા પ્રાંત, મધ્યહિંદ અને પંજાબની ભૂતળ રચના તથા તેની ભોકો પર શી અસર છે તે કહો. જુદા જુદા ભાગોની હવા જુદી જુદી છે તેથી ત્યાંના ભોકોમાં શી વાજતામાં ફેર છે તે કહો અને તે ફેરફાર ગણાવો.

પાઠ ૭૨.	પ્રશ્નો મુક.એલો છે=	ખેતર ધાટને નાકે
વહેવારના=આવવા જ-વાના	વપરાશમાં આવે છે	આવેલું છે.
અમલ=રાતા; રાજ	પેશાવર=સાયબ સરહદ	અનુક્રમે=એક પછી એક
ભોલાની સડક=રેલવે,	પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર	દર=આવ
ગવર્નરજનરલ=વાઇસરોય	એ મોટું લશ્કરી	ઉપલાણે=ઉપલી વાજુએ
	અને વેપારી મથક	

સવાલ—હિંદુસ્તાનમાં વહેવારના મુખ્ય કેટલા રસ્તા છે, અને તે ક્યા ક્યા ? કઈ કઈ કેટલી મોટી સડકો ક્યાંથી નીકળી ક્યા મોટા શહેરમાં થઈ જાય છે તે કહો. હિંદુસ્તાનમાં ભોલાની સડક ક્યા સનમાં નંખાઈ અને તે ક્યાંથી ક્યાં સુધી નંખાઈ અને તે વખતે ગવર્નર જનરલ કોણ હતા ? હાલ કેટલા મેલની રેલવે થઈ છે ? મુખ્યથી

૬૦] ચોથા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

પેલાવર, દિલ્હી અને મદ્રાસ કેટલા કેટલા દૂર છે ? આગાડીને રસ્તે ઉપલા શહેરોમાં જતાં કેટલા દિવસ લાગે ? સાદી સડકની મુસાફરી કરતાં આગાડીની મુસાફરીમાં શા શા ફાયદા છે તે કહો. હિંદુસ્તાનના પશ્ચિમ તથા પૂર્વ કિનારાનાં મોટાં બંદરો ગણાવો. કરાંચી અને રંગુન વચ્ચે સમુદ્ર વાટે કેટલા મૈલનું અંતર છે ? હિંદુસ્તાનની કઈ કઈ મોટી નદીઓમાં આગબોટ તથા વહાણો જઈ શકે છે ? ગંગા નદીમાં કયાં સુધી આગબોટ તથા વહાણો જઈ શકે છે ? કાચીન, ત્રાવણકોર અને મલબાર કાંઠાની થડમાં કેવાં સરોવર છે ?

પાઠ ૭૩.	વેરાન=ઉજ્જૈન; વસ્તી	માલ
પરમરનેહી=ધણીજ	વગરનો	ગણુનરી=હિસાબ
પ્રીતિવાળા	કાથો=નાળિએરની છાલ	ઉચ્છપાથલ=આપ લે
રા. રા.=રાજમાન રાજશ્રી	માંડવી=કચ્છ પ્રાંતમાં	અનુકૂળ=માફક
નમસ્કાર=પ્રણામ	બંદર છે અહીંઆ	પોર્ટુગલ=યુરોપ બંડની
વિશેષ=ખીણું; વધારામાં	દીવાદાંડી છે	પશ્ચિમમાં દેશ છે
મુખરપ=સહીસલામત;	પોરબંદર=સુદામાપુરી, એ	ઈમારતી કાટ=ઈમારત
વગર અડચણ	કાડિઆવાડમાં બંદર છે	બાંધવામાં વાપરવામાં
જહાજને=મોટા વહાણો	પ્રસિદ્ધ=ખણીતા	આવતું લાકડું
ડાકો=માલ ચઢાવવા	આયાત=પરદેશથી	કાચીન=મદ્રાસ ધલિ-
ઉતારવા માટે બાધેલો	આવતો માલ	કામાં દેશી રાખ્ય છે.
લાકડાનો ધાટ	નિકાસ=ખીજે દેશ જતો	મિતિ=તિથિ

સવાલ—કરાંચી, માંડવી, પોરબંદર, મુંબાઈ, રતનાગીરી, ગોવા, કારવાડ, માંગલોર અને કાચીન એ શું છે અને કયાં છે અને ત્યાંથી કયો કયો માલ આયાત તથા નિકાસ થાય છે તે કહો. કરાંચીથી

કોલબે જતાં રસ્તે ક્યાં ક્યાં બંદરો આવે તે અનુક્રમે બતાવો.

પાઠ ૭૪.	કામાં ફેંચની રાજધાનીનું શહેર છે	જમીન
રંગુન=બ્રહ્મદેશનું મુખ્ય શહેર ધરાવતી નદી-પર છે	કમાવેલાં=પકવેલાં	ચિત્રેગામ, આફ્રિકા=બ્રહ્મદેશના પશ્ચિમ કિનારા પર બંદર છે
અર્થે=વાસ્તે; માટે સિકોના=એ નામનું કાડ	છાછર=બણો ઉડા નહિ તે નેમાપટણ, મછલીપટણ, વિન્નગાપટણ=મદ્રાસ	ખનીજ તેલ=જમીન-માંથી નીકળતું તેલ, જેમકે કેરોસીન તેલ ચિલ્કા=મદ્રાસ ઇલાકામાં ખારા પાણીનું સરોવર છે
એની હાલમાંથી ફિવનીન અને છે	ઇલાકામાં કોરોમંડળ કાંઠાપર બંદર છે.	તેજ=માલની આવ જમીન થાય તે
માફકે=અનુકૂળ જનજ=ફાટા પોંડિચરી=મદ્રાસ ઇલા-	મંજમ=મદ્રાસ ઇલાકામાં બંદર છે	
	લાદું=નદીકાંઠાની રેતાળ	

સવાલ--કોલબોમાં બધાં દેશની આગળોટા શા માટે આવતી હશે ? કોલબોનો આયાત તથા નિકાસ માલ કહો. પોંડિચરી કોને તાબે છે અને તેમાં શેનાં કારખાનાં છે ? મછલીપટણનો નિકાસ માલ કહો. વિન્નગાપટણથી કયો કયો માલ નિકાસ તથા આયાત થાય છે ? ચિલ્કા શું છે, ક્યાં છે અને જ્ઞાને માટે પ્રખ્યાત છે ? કલકત્તા નામ પકવણું કારણ શું ? ચિત્રેગામ, આફ્રિકા બંદર ક્યાં છે, અને ત્યાં કયો માલ નિકાસ તથા આયાત થાય છે, તથા શું વધારે પાકે છે, અને જમીન હવા કોના જેવી છે ? રંગુન ક્યાં છે, શું છે અને અહીંથી કયો માલ નિકાસ થાય છે ?

પાઠ ૭૫.	સંસ્થાન=દેશી રાજનું	ક્ષેત્રફળ=ક્ષેત્રનો વિસ્તાર
વંદીવટ=કારમાર	રાજ્ય	પ્રતિનિધિ=ખીજાનું સ્વરૂપ

કામ કરનાર; એજંટ;	હાઇકોર્ટ=મોટી અદાલત	હિંદી આ ઓફિસ=હિંદી
મુખત્યાર	નીમણુક=મોઢવણુ	કચેરી
-સેક્રેટરિ=કાબરારી	મંજુરી=પરવાનગી	વાઇસરોય=રાજને બાહે
-સંયુક્ત=મેડાએલા	હસ્તક=તાબે; હાથમાં	નિમાયલો અધિકારી

સવાસ—હિંદુસ્તાનમાં નાનાં મોટાં સંસ્થાનો કેટલાં છે ? બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના પ્રાંતો શા માટે ક્યાં છે ? બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના પ્રાંતોનાં નામ દો, સર્વથી મોટાં દેશી રાજ્યો ગણાવો. હિંદુસ્તાનનો મુખ્ય અધિકારી કોણુ અને તેની નીમણુક કોણુ કરે છે ? વાઇસરોયને મદદ કરનારી સભામાં કેટલા સભાસદો હોય છે ? અને દરેક સભાસદો ક્યા ક્યા ખાતાપર દેખરેખ રાખે છે ? ક્યા ક્યા કામપર ગવર્નર જનરલ પોતે દેખરેખ રાખે છે ? દરેક ખાતાનું કામ કરવા માટે ક્યા અધિકારીઓ નિમેલા છે અને તે કોના તાબામાં રહી કામ કરે છે ? ગવર્નરો, મુખ્ય કમિશનરો અને રેસિડેન્ટો, બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના ક્યા ક્યા ભાગ પર છે ? મુખ્ય કમિશનરોને કંઈ સત્તા નથી ? સહેનસાહના પ્રધાનની સત્તા નીચે ક્યાં ક્યાં કામો છે ? હિંદના વજીરની ઓફિસ ક્યાં છે અને તે ઓફિસને શું કહે છે ? બૂગોળના જવાબ માટે જુઓ.

હિંદુસ્તાનની સાંબૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા.

પાઠ ૭૬.	મજે નહિ ઉતરે=મમ-	મામ
વાતાવરણુ=(વાત=વાન	જમાં નહિ ઠસે	વાયુસૈષક=વા બેચી
આવરણુ=હાંકણુ)પૃથ્વી-	પરપોટા=પાણીમાં વાને	સેનાર
ની આજુબાજુ વીંટા-	લીધે જોડી આવતા પુછા	સિદ્ધ=સામિત; સહી
યલો વા	અવકાશ=ખાલી જગા;	હજા=કદ; ભડાઈ

કરીબ વેરણુ માટે અવકાશિતનું મનોવાન પાંચ અંગ ૧૧૭

ટન=૨૦ હંડવેટ	પ્રાણવાયુ=ઓક્સિજન	જન માન્યથી યએલો
કામ=વાસણુ	કાર્બોનિકએસિડઆસ=	વાયુ, એ એરી છે.
અવસ્થાસ્થિતિ; હાલત	કાર્બોન અને ઓક્સિ-	

સવાલ—હવા વિશે શું જાણું છો ? વાતાવરણ એટલે શું તે સમજવો. ખાલી વાસણમાં શું હોય છે ? હવા હોય તો તે સાબિત કરી બતાવો. હવામાં ભાર છે એ વાત સાચી સાબિત કરી શકશો ? આપણા દરેકના માથાપર વાતાવરણનો કેટલો ભાર છે, એટલો ભાર હવા આપણે ધ્રુવજ નતા નથી તેનું કારણ શું ? હવા કેવો પદાર્થ કહેવાય ? હવા ધન નથી, તેમજ પ્રવાહી નથી તે સમજવો. હવામાં મુખ્ય કયા કયા બે વા છે ? દીવો દેવતા બળવાને અને આસ લેવાને કયો વા ઉપયોગી છે ? ઓક્સિજન જો વધારે ઉપયોગી છે તો તેમાં બીજો વાયુ શું માટે બેળ્યો છે ? કોલઆસ એટલે શું અને તે શી રીતે ઉત્પન્ન કરી શકાય ?

પાઠ ૭૭.	પડધો=પ્રામો અવાજ	ધડો=દાખલો
અનુરૂપ=આબેદુન; નકલો	ધોર=અવાજ; ધ્વનિ	તોછાપ=હલપાપ;
નકલ	પડપાજ=એક નાજન	અવિવેક
અડધે પડધે=આજુ	પ્રતિધ્વનિ=પ્રતિધ્વનિ	સમ્યક્તા=સહકાર; વિવેક
બાજુમાં	=સામી અવાજ;	જડ=નિર્જીવ
પુંદી વલો=ફરી વલો	પડધો	અદ્ય=માન; વિવેક

સવાલ—પડધો એટલે શું ? પડધો શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગથી સમજવો. પડધા ઉપરથી આપણે શું શિખામણ લેવી ?

સમજુતી—દુનિયામાં જડ વસ્તુ પણ આબેદુન જવાન બાબે છે, કે મરીમ હોય અથવા રાજા હોય તોપણ તેઓ એવું બોલે તેનું સાબિત

૬૬] યુવરત્નની સાં બૂબોળની પ્રમોતરમાળા ત્રણ આલોક

પાઠ ૭૮.	તરંગ=તરંગ; બુદ્ધ	ટાર=કોલસામાંથી નીકળતો પ્રવાહી કામર
શુના જમાનાનો=અસલી વિચારનો	ગાઠનિશ્ચ=ભર ઊંધ	કોલસાવાયુ=કોલઆસ;
ગોદી=વહાણને લાંગરવાની જગા; ખાંધેલી ખાડી	વિચિત્ર=નવાઈ જેવી	જેના દીવા ચાલ છે તે આસ
અન્યન્ય=તાણુન	ખીજેયુમ=ત્રેતાયુગ, યુગ	કાળાંતરે=વખત જતાં
કામર=ખનીજટાર; જડું કાળું પેટ્રોલ્યમ	ચાર છે સત્ય, ત્રેતા, દ્વાપર, કળિ	ખાણીઆ=ખાણમાં
	ફર્ન=જેતરના જેવો ભેજ	કામ કરનાર મજૂર
	વાળીજખીનમાંથતો છોડ	ધાડ=આફત
	છાંદી લઈજીવંધ કરી	

સવાલ—ખનીજ કોલસો શું શું ઉપયોગમાં આવે છે ? કોલસા શી રીતે બન્યા હશે ? કોલઆસ શી રીતે બનાવે છે ? ખનીજ અને આધારણ કોલસાનો મુકાબલો કરો.

પાઠ ૭૯.	ચક્રચી=ચાવી	સવેળા=વેળાસર
ટગરટગર=એકકીનજરે;	સેર=પાણીની ઉંચે	
ધારી ધારીને	ઊડતી ઝીણી ધાર	

સવાલ—લવણ એ પુવારો ઉંચે ઊંડે છે એ કેવી રીતે છોકરાને સમજાવ્યું તે તમે કહો. પાણીના ક્યાં ગુણને આધારે પુવારો ઊંડે છે ?

પાઠ ૮૦.	માપવાનું યંત્ર; યર્મા	એકત્ર=એકઠા
પારો=એકજગતની સફેદ	મીટર	વિસ્તાર પામે=ફેલાય
રંગની પ્રવાહી ધાતુ.	દ્વિમાપડું=એ બિંદુપર	આંકો=નિશાન
એ ઠંડા મુંલકમાં ધન	પારો આવે ત્યારેપાણી	મામ=અવકાશ
રૂપે હોય છે.	ફરી જાય છે.	
ગરમીમાપક યંત્ર=ગરમી	ધટ=ઝડા	

બાળપણની “ડિક્ટેશન શિક્ષક” એ આનંદ. [૬૫]

સવાલ—પારો શું છે ? પારાનું રૂપ કેવું છે ? પાણીથી કેટલા મણો ભારે છે ? એક વાસણમાંથી બીજા વાસણોમાં કયા ગુણને લીધે રેડી શકાય છે ? હરકોઇ વસ્તુપર ગરમી અને ઠંડીની શી અસર થાય છે ? પાણી ઉપર ગરમી અને ઠંડીની એકજ અસર થાય છે કે જુદી જુદી ? થર્મોમીટરમાં પાણી ન ભરતાં પારો ભરવાનાં ખાસ કારણ સમજાવો. થર્મોમીટરની કૃતિ સમજાવો. થર્મોમીટરમાં પારો શી રીતે ભરે છે ? હિમબિંદુ ને ઉકળતા પાણીનું બિંદુ શી રીતે નક્કી કરે છે ? થર્મોમીટર યંત્ર કેટલી જાતના છે, અને તેમાં ફેર શું છે, તથા એ શું ઉપયોગમાં આવે છે ? (થર્મોમીટર યંત્ર ત્રણ જાતના છે. સેન્ટીગ્રેડ; ફારનહાઇટ, અને રોમર, સેન્ટીગ્રેડમાં ૦ થી ૧૦૦; ફારનહાઇટમાં ૦ થી ૩૨, અને ૩૨ થી ૨૧૨; રોમરમાં ૦ થી ૮૦ અંશ હોય છે. ફારનહાઇટ વધારે ઉપયોગી છે; કારણ કે હિમબિંદુ કરતાં ઓછી ગરમી એનાથી માપી શકાય છે.

પાઠ ૮૧.	જોડો=હાથો	અંબો=પાણી ઉંચું ઉડાડ
૨૫૬=પ્રુલ્લું	પડદો=પડ; આંતરો	લાગ=તક [વાનો સંચો

સવાલ—નીચેની હવાના દબાણથી પાણી નીચે પડતું નથી તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પાણી ભરેલા સીસામાંથી હવા શોષી બહાર છીએ ત્યારે પાણી શા કારણથી મોંમાં આવે છે તે સમજાવો. પીચ-કારી ને અંબાની રચનામાં શું તફાવત છે ?

પાઠ ૮૨.	મેશ=સારો	સ્તંભ=કાચની નળીમાં
ઉપયોગ=વાપર	છટાક્ષિ=પુરો ૧૫મંડની	પારાની ઉભી ઘંડી
વાયુભારમાપકયંત્ર=વાનું	દક્ષિણમાં દેશ છે.	સંભવ=આશા; ભરોસો
દબાણ જાણવાનો સાંચો	પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક)=દરેક	ચેતવણી=અગમચેતી;

૬૬] પહેલી ચાપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” અહીં આના.

સચના	ગૂઢ=અધરો	અનુમાન=અટકળ;
કોશીશ=યતન; મહેનત	પ્રવીણ=મહીતગાર	ધારણા

સવાલ—હવાના દબાણનો ઉપયોગ અંખાના કામમાં થાય છે કે બીજા કોઈ કામમાં થાય છે ? કયા નિયમને આધારે વાયુભારમાપક યંત્રો બનાવ્યા છે ? વાયુભારમાપક યંત્રની બનાવટ કહો. જેમ ઉચે જમએ તેમ હવાનું દબાણ ઓછું થવાનું કારણ કહો. સમુદ્રની સપાટીએ પારો કેટલા ઈંચની ઉંચાઈએ હોય છે ? કેટલા ફુટની ઉંચાઈએ પારો એક ઈંચ હેઠે ઉતરે છે ? વાયુભારમાપક યંત્રથી વરસાદ ક્યારે થશે અથવા તો તોફાન ક્યારે થશે એ જણાવાનું કારણ સમજાવો. આપણા હિંદુસ્તાનમાં વાયુભારમાપક યંત્રમાં થતા ફેરફારની નોંધ ક્યાં રાખવામાં આવે છે, તેથી શો લાભ છે ? પારાનો ઉપયોગ ક્યા ક્યા કામમાં થાય છે ? બેરોમિટરમાંનો તમામ પારો નીચે ઉતરી ન પડતાં પારાની સપાટીથી ૩૦ ઈંચની ઉંચાઈએ રહેવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૮૩.	ફૂલમણી=ફૂલના ગોટાનું	બીજાશય=(બીજા+આ-
એકદળ=દાળ વગરના	ઢાંકણ; પુષ્પકોશ	શય)=બીજને રહેવાનું
દ્વિદળ=બે દાળવાળાં	વજ્રપત્ર=ફૂલના ઢાંકણના	દાંડી=ડીટું [ઠેકાણું
	નાનાં પાંદડાં	
આક્રતર=વાંકાયુંકા	લાગુ=જંધ બેસતો	રેસા=તાંતણા; તાર

સવાલ—વનસ્પતિના મુખ્ય કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે ક્યા ક્યા તે દાખલા આપી સમજાવો. ફૂલવાળી વનસ્પતિના કેટલા ભાગ પડે છે અને તે ક્યા ક્યા ? એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિનાં બીજાંજ ફેર છે કે બીજા કશામાં ફેર છે ? મૂળ, થડ ઉપરથી એકદળનું કે દ્વિદળનું શી રીતે જાણી શકાય ? એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિના થંડમાં શો તફાવત હોય છે ? બનેના પાંદડાંમાં શો ફેર છે ? એ બંને વન-

બીજી થાપડીના "ડિક્શનરી શિક્ષક" વ્રજુ આના. [૬૭]

સ્પતિના ફૂલમાં શો ફરક છે ? એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિના મૂળ, થડ, પાંદડાં, ફૂલ અને ફળનો તફાવત ગણાવો. એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિના ઢાખલા આપો.

પાઠ ૮૪.	કેસર=તંતુ; તાંતણા	આતુરતા=ક્રોધ; ઇચ્છા;
વજ્ર=ફૂલનું ઢાંકણ	ખાંચ=ખોભાણુ	મરજી
પુષ્પકોશ=પાંખડીવાળો	પરગકોશ=પરાગનો જથ્થો.	સંયોગ=(સં=સાથે+યોગ
ભાગ; ફૂલમણી	સમાંતર=(સમ+અંતર)	=જોડવું)=મેળાપ;
ઢાંકણ=પડ; અસ્તર	=સરખે અંતરે	ભેગા થવું તે

સવાલ—ફૂલમાં ક્યાં બે ઢાંકણ છે ? સ્ત્રીકેસર અને પુરુષકેસરને અવસ્થાની ઇત્રિયો શા માટે ગણવી ? પુરુષકેસરમાં ક્યા ક્યા બે ભાગ છે ? પરાગકોશની રચના સમજાવો. સ્ત્રીકેસરના કેટલા ભાગ હોય છે અને તે ક્યા ક્યા ? બધાં ફૂલમાં સ્ત્રીકેસર અને પુરુષકેસર હોય છે ? પુરુષકેસરમાંથી સ્ત્રીકેસરમાં પરાગ લાવવામાં કોણ કોણ મદદ કરે છે ? પરાગની રજકણને કેટલાં ઢાંકણ હોય છે, અને તે ક્યા ક્યા ? બીજાશયમાં શું ભરેલું છે ? બીજાંડમાં શું હોય છે ? ફળ જાતી બંધાય છે ? બીજાશય પકવ થઈ તેનું શું થાય છે ? ઇંડાનું શું થાય છે અને તે ક્યાં રહે છે ? બીજને રોપવાથી શું થાય છે ?

પાઠ ૮૫.	=ફૂલ) ફૂલવાળી	પાષરો=લાગભોજ
અપુષ્પ=(અ=નહિ+પુષ્પ	જળાશય=(જળ=પાણી	પિંડ=ગોળો
=ફૂલ) ફૂલ વગરની;	+આશય=કેશિકા)=	પંકિત=ખત; વર્ગ
અદળ	પાણીનું કેશિકા જેમકે	સમુજમાં=બીજકુલ; મુદ્દા
મુખ્યત્વે=પ્રાણ કરીને	નદી, તળાવ, કુવા,	સમાજ=સમાજ
પરિપકવ=પુરા પાકા	વાવ વગેરે [રની	પાન=ગ્રીષ્માં પાંદડાં
સમુખ=(સ=સાથે+પુષ્પ	અદળ=અપુષ્પ; ફૂલ વગ-	વિચિત્ર=નવાજ જેવી

૬૮] ત્રીજી ઓપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

સવાલ—હંસરાજ શું છે ? હંસરાજને લોકો શા માટે રોપે છે ? હંસરાજ ધણું કરી ક્યાં ગિજે છે ? હંસરાજ ક્યાં મુલકમાં મોટા થાય છે અને ક્યાં મુલકમાં મોટા થતા નથી ? હંસરાજને પાંદડાં હોય છે કે નહિ અને પાંદડાં જેવું દેખાય છે તે શું ? હંસરાજની નસો કાના જેવી હોતી નથી, અને કાના જેવી હોય છે ? અપુષ્પ વનસ્પતિના દાખલા આપો. અપુષ્પ વનસ્પતિને કેવી વનસ્પતિ કહે છે ? હંસરાજનો છોડ શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ? સેવાળ ને પાંદડાં વગરની વનસ્પતિના દાખલા આપો. ફૂગ કેવી જગામાં થાય છે ? બેક્ટેરીઆ નામનાં ઝીણું જંતુ એ શું છે ?

પાઠ ૮૬.	સાવરણી=ઝાડું; વાસીદું	સ્વાદિષ્ટ=સ્વાદવાળું
મંજરી=મંજર; ફૂલને	કાઢવાનું સાધન	પુરણપોળી=વેડમી
ઠેકાણે બેસે છે તે	મશાલ=મોટો કાકડો	કલ્પવૃક્ષ=કચ્છેલું આપે
મોભ=છાપરાની વચમાંનો	દામણાં=પશુને પગે	એવું સ્વર્ગનું ઝાડ
આડો થાંભલો	બાંધવાનાં દોરડાં	શૂળ=કાંટા
પરનાળ=પાણી ઝીલવાનું	ડોયો=લાકડાની દાંડીનો	પરડા=આવળની શોંગ
કે તેને એક ઠેકાણેથી	મોટો પળો	ટીશી=ખીલ્યા વગરના
બીજે ઠેકાણે પહોંચ્યા-	તાસક=ઢાંકણું	પાંદડાનો જથ્થો
ડવાનું સાધન		

સવાલ—નાળિયેરનું થડ કેટલું લૂચું હોય છે ? મંજરી પુટલા પછી કેટલા વખતમાં નાળિયેર બંધાય છે ? સારી જમીનમાં ગિએલી નાળિયેરી પરથી વધારેમાં વધારે કેટલા નાળિયેર ઉતરે છે ? નાળિયેરી કેટલા વરસ સુધી ફળે છે ? નાળિયેરના ઝાડના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. આવળની છાલ, પરડા, આવળ, ગુંદર, અને કાંટાનો ઉપયોગ ગણાવો.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા "મહાકવિના શિક્ષક" આર આના. [૬૬]

પાઠ ૮૭.	અધ્યાપિ=હાલ સુધી	હગાર=હાંડી
હિંદી કહેનશાહત=	અણીશુદ્ધ=જેવું ને તેવું	સમીધ=અગ્નિ સળગા-
ધ્વિષ્ટિ કહિંદુસ્તાન	રોગાન=રંભવામાં વપ-	વવાની લાકડી
ધેર=ધેરાવો	રાત્રું=તેલ	વડવાઈ=વડની ડાળીમાંથી
પાલાં=અપેડની ટટી	ઉપધ=કાગળ, લુગડાં	કુટેલી ફેરી જેવા ફાંટા
અસ્તર=માંહેતું પડ	વગેરેમાં પાકે છે તે	કપીરવડ=શુકલતીર્થની
ઝોપ=ચળકાટ	જતું	સામે ગંગવર વડ છે તે
ટકાઉ=ધણો વખત આલે	સળતું=કોહી જતું	ધટા=ભરાવ
ઝેવું	ટેટા=વડનાં ફળ	

સવાલ—સાગ ક્યાં ક્યાં ગમે છે, અને ત્યાં ધણા ભગવાનું કારણ શું ? સાગના પાંદડાંનું વર્ણન કરો. એ શું ઉપયોગમાં આવતાં હતાં ? સાગનું જાડ વધારે ટકાઉ શા માટે છે ? એમાંથી તેલ નીકળે છે તે શા ઉપયોગમાં આવે છે ? સાગના લાકડાને વધારે ઉપયોગ થવાનાં કારણ કહો. વડનું વર્ણન કરો અને તેનો ઉપયોગ કહો કપીરવડ ક્યાં છે અને તેને માટે શું જાણો છો.

પાઠ ૮૮.	જંગળ=ખટપટ	હાંડીવાળું સફેદ પાંખ-
ચોગ્ય=સાયક; જોષએ	ફણએ=અંકુર	ડીતું ફૂલ
તેવા; અંધમેસ્તા	પ્રસંભ=તક; વખત	ટમેટા=વિજાયતી વેગળ
અધવચ=વચગાળે	પારિજાતક=એક જાતનું	કલમ=રોપવા માટે
સતેજ=વધારે જમૃત	સુમધીદાર કેસરીઆ	ડની કાપેલી ડાળી

સવાલ—સમજી માખાપો અને અણુસમજી માખાપોમાં ફેર ? માખાપોએ છોકરાની અવલોકન શક્તિ તથા જ્ઞાન મેળવવાની ક્ષમિતને દૃઢ કરવા માટે શા શા ઉપાયો લેવા ? નિજાણના અગ્નિઆલો

જાણે પાંચમી ચોપડીમાં “હિંદુસ્તાન શિક્ષક” માટે અભ્યાસ.

આ આ લાભ થાય છે તે કહો. આ પાઠમાં જે છ વર્ષ પાઠ્યા છે તે ઘાખલા સાથે કહો.

પાઠ ૮૯.

રેશમ=હીર

રૂપાંતર=આકારમાં ફેર-

ફાર; જુદા જુદા રૂપ

ખોળીઆ=ભરીર

સંજોગ=અનાવ; પ્રસંગ

પુષ્ટ=જોરાવર

ખાલ=ચામડી; ત્વચા

કાશોટા=માંખી ગોળ હડી

ભરાફિ=પુષ્ટ

પરિપુર્ણ=સંપૂર્ણ; સારી

પેટે

સવાલ—પ્રાણીઓને ખોળીઆં શા માટે બદલવાં પડે છે ?
રેશમના કીડાનાં રૂપાંતર કહો. આ પાઠમાંથી શું શિખામણ મળે છે ?

પાઠ ૯૦.

ઠંડુ=ઠેડું

ધાખા=કાધા

કોટલું=કોચલું; ઢાંચલું

રોગાન=એક જાતનું

મિશ્રિત તેલ

ત્વચા=ચામડી

પોલ=પોલાણ

પૌષ્ટિક=પુષ્ટિકારક

જરદી=ઈંડાની ઘણ;

ઈંડાની સફેદી વચ.

માંનો પીળો ભાગ

સમતોલ=(સમન્તોલ)

સરખું વચન

સેવે છે=હુંકાળા રાખે છે

શિશુ=રક્તવાહિની;

રગ; નસ

અદૃશ્ય=અભોપ; દેખાતું

બંધ; ગૂંચ;

સવાલ—કયા કયા પ્રાણીઓ ઈંડાં ચૂકે છે ? શાહમૃગનું ઈંડું કેવડું હોય છે ? પોલમાં શું હોય છે ? નળણા માથુસોને ઈંડાંનો કષો ભાગ ખવડાવવામાં આવે છે અને શા કારણથી ? સફેદીની વચમાં શું હોય છે ? ઈંડું આમ તેમ ફેરવ્યા છતાં બચ્ચાને ધકકો કેમ નથી લાગતો ? ઈંડામાં ગર્ભ કયાં હોય છે તે બતાવો, ગર્ભનો ખોરાક શું છે ? મરધી કેટલાં ઈંડાં ચૂકે ? મરધીની ઈંડાં સેવવાની હકીકત કહો. ઈંડાનું ચિત્ર કાઢી દરેક ભાગ બતાવો.

પાઠ ૯૧.

ભંજુર=વાંદરા; વાનર

સીંગ=અંગે ડીંગે કાળા

ટેકડા=કુદડા

હાલ=દાળ

પૂર્ણ=ઉભા હોય

કપિઓ=પુઠડી વચરના

જો પડે આલનાર મોંઘા

વાંદર=વાનર; ગર્ભાં

શુંબક ઉલ્લાસની ભૂજાળની પ્રજ્ઞાતરમાળા કામ આનંદ [૧૨]

અભિજિલ્લ=ખારીલો	કાપિંજર=કાપકાનું	અનુમાન=કરે છે; પારે
મંથ=સોમત	પાંજર	છે; અટકાવ કરે છે

સવાલ—વાંદરા કેવા દેશોમાં જોવામાં આવે છે ? વાંદરાના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે ક્યા ક્યા ? પુછડી વગરના વાંદરાની કહીકત કહો. ઉરાંમઉરાંમનો અર્થ શો અને એ વાંદરાં ક્યાં થાય છે ? વાંદરા અને કપિને શા માટે મનુષ્યના નજીકના સમાં કહીએ છીએ ? કપિ અને માણસમાં શું ફેર છે ?

પાઠ ૯૨.	પત્થર	મુકરર=નકકી
એડાળ=બે=નહિ+ડોળ =પાટ) કદરપા	તાજુખા=ચીજુગારીઓ	સિદ્ધપદ્મા=કોતરકામની
કમેદું=છીકશની તાવી	મરખાવો=મરખી; હુંફ	વિદ્યા
અકમક=એક જાતનો	ઓપેલાં=ધસીને ચળ-	શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ; સ્થાથી
	ક્યાં કરેલાં	સરસ

સવાલ—માણસોમાં પ્રથમ કેવી રીતે મુધારો થયો તે કુંકમાં કહો.

પાઠ ૯૩.	તાલકું=ખોપરી ઉપરનો	કમેચ્છું=કાળજી; પિતાશય
મગજ=ભેજું; માથાની	પૃષ્ઠ=ભાગ [ભાગ	રજ્જુ=તાંતણી; તાર;
અંદરનો ભાગ	ચાનતંતુ=ચાન કરાવનાર	દોરી
ચડી=પડ	તાંતણી; મગજને અગર	આરંભ=શરૂઆત
ખોપરી=મગજનો	પહોંચાડનારી ઝીણી	મજાતંતુ=માંસના
કામડો	તાર જેવી નસો	સત્વની દોરી

સવાલ—મગજનું કાંઈક શું બનાવેલું છે અને તેને શું કહે છે ? મગજના કેટલા ભાગ છે અને તે ક્યા ક્યા ? મગજનું મુખ્ય રચાણ ક્યા ક્યા છે ? મગજના મુખ્ય રચાણોમાં ધકડો ભાગે જોવામાં આવે શું થાય છે ? મગજનો નાનો ભાગ ક્યાં છે ?

૭૨] બાળવર્ગનો “પ્રબોધિત શિક્ષક” કોઠા બાપો.

જતાવો. મગજના નાના ભાગનું કામ શું છે? આ પાઠમાં આપેલક મિત્રોનો નમુનો કાઢો અને મમજ તથા યાનતંતુ વિષે સમજાવો.

પાઠ ૯૪.	મેલું	નળી
શ્વાસોચ્છવાસ=દમ લેવો	પોલ=વકાસ; ખાલી જગા	ઉચ્છ્વાસ=દમ ચૂકવો તે
ને દમ ચૂકવો તે	ખંડ=ભાગ	અપોલ=પોલ
અસ્વચ્છ(અનસ્વચ્છ)=	શ્વાસનળી=શ્વાસ લેવાની	ધમણ=વા પુકવાનો સંચો

સવાલ—હૃદય અને ફેફસાં ક્યાં આગળ છે? ફેફસાં કોટલાં છે ને ક્યા ક્યા છે? ફેફસાં ક્યાં આગળ છે? ફેફસાંમાં કયો ગુણ છે કે તે લાંબું ટુંકું થાય છે? ફેફસાંમાં શી રીતે લોહી સ્વચ્છ થાય છે તે સમજાવો. ફેફસાં પુલવાનું તથા સંકોચાવાનું કારણ સમજાવો. ફેફસાંની ક્રિયા કોને મળતી છે? ફેફસાંની ક્રિયા ચાલતી અથવા થાય તો શું થાય? શ્વાસ નળી ને ફેફસાનું ચિત્ર પાડો.

પાઠ ૯૫.	બપક=બપકો	બો=ખરાબ વાસ
જરદી=પિગાશ પડતો	કસુંબી=કસુંબાનો રંગ;	છીપા=લુપ્તમાં છાપનાર
નિચોવી=પણી કાઢી	લાલ; રાતો	ગેર=લાલ માટી
નાખી	કીરમજી=કીરમજના	હરડાંબેડાં=એક જાતનાં
ખાપડખાર=સંચોરા	જેવો રંગ; ચુલખાસી	ફળ
કાંજી=લાહી; ખેળ	સુરખી=તેજ	એલીઝરીન=કોલારારમાંથી
સુરંગી=રાતો રંગ	મિશ્રણ=મેગ; મેળવણી	કાઢેલો એક જાતનો રંગ

સવાલ—રંગરંગે કસુંબીના લુકાનો રંગ શી રીતે બનાવ્યો અને તેમાં ફેંટા કેવી રીતે રંગ્યો? રંગ્યા પછી ઘઉંના લોટની કાંજી અને લીંબુના રસમાં બોળી રાખવાનું કારણ શું? ગદ્ગદમાં લીંબુનો રસ મેળવવાથી ક્યા ક્યા રંગ બને છે? ગદ્ગદમાંથી કેસરી રંગ, અખ્યાસી તથા કીરમજી રંગો શું મેળવીને બનાવે છે? અસલ ફેફસી

પહેલા ઘેરથીને “સુખગચિત” શિક્ષક” શાળા આપના. [૭૭]

પાકા રંગે શી રીતે બનાવતા હતા ? ગળી ક્યાં હોય છે ? ગળીને પકવવાની રીત કહો. છીપાએ ક્યા ક્યા બે ભિમણો લુગડાં છપવા માટે તૈયાર કરી રાખ્યાં હતાં ? એલીઝરીન શું છે ને તે શેમાંથી બનાવવામાં આવે છે તથા તેનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૯૬.	ગુદે છે=કસણે છે	ચાક=કુંભારનું ચક્ર
સાફ=ઘોડા ગધેડાના લીંડા	મુલાયમ=નરમ [મટોડું	પેટુ=વચસો ભાગ
હા વાળે છે=નવાઈ	ગારો=પલાળીને કસણેલું	કાચકા=કાચકાનું ફળ
જેવી કરીગીરી કરે છે	ખીચડો=ખુટો	ટપેરે=ટીપે

સવાલ—કુંભાર મટોડી ક્યાંથી લાવે છે ? ગારો કેવી રીતે તૈયાર કરે છે ? કુંભારના ચાકની રચના કહો. કુંભાર વાસણો શી રીતે બનાવે છે ? કુંભાર વારંવાર હાથ શા માટે પલાળે છે ? વાસણને ટીપવાથી શેા લાભ ? બઢીમાં વાસણો ગોઠવ્યા પછી શું કરે છે ? ક્યાંનું કુંભારકામ વખણાય છે ? કુંભારના ચાકનું ચિત્ર પાડો.

પાઠ ૯૭.	સાકટીનો કટકો [સાંધો	ઉચ્ચાલન=ઉંચું કરવું તે
ખુધું=લાંબો ને જાડો	કાણી=હાથની વચમાંનો	ટેકો=ટેકણુ

સવાલ—ઉચ્ચાલનમાં મુખ્ય કેટલા ભાગ હોય છે અને તે ક્યા ? ઉચ્ચાલનના પ્રકાર કેટલા છે અને ક્યા ક્યા તે હાખલા આપી સમજાવો. ઉચ્ચાલનથી શા ફાયદા થાય છે ? (યાંત્રિકશક્તિ હ છે. ઉચ્ચાલન, રેંટ, ગરમડી, ઢોળાવ, ફાયર, ફેર અથવા પેચ)

પાઠ ૯૮.	નમુનો=ચિત્ર	વાટ=પૈડાપર બેસાનો
ગરમડી=ધરેડી	વેત=બિલ્લસ	પાટો જડે છે તે
રેંટ=પાણી કાઢવાનું ચક્ર	ખોભણુ=ખાડો	ગાળામાં=ખાલી જગામાં

સવાલ—ગરમડી વડે કુવામાંથી પાણી કાઢીએ છીએ ત્યારે ઉંચે ખેંચવાને બદલે શા માટે નીચે ખેંચીએ છીએ ? ગરમડીનો ઉપયોગ શો છે ?

૭૪] બીજા ઘોરણને “મુખ્યમણિત શિક્ષક” એ માના.

પાઠવાર અધરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર.

(પા. ૧) અવશ્ય, બુદ્ધિ, સ્નાયુઓ, વિકાન, પ્રયત્ન, કિકેટ, સુસ્તી, મુખ્યત્વે, ઇદ્રિયોની, બ્રહ્મચર્ય, ઉત્તમ, અશક્ત, મરકરી, આયુષ્ય. (પા. ૨) અકસ્માત, અણધાર્યું, પ્રખ્યાત, ચિત્રામણ, ઠોણું, સ્વચ્છ, સૂઝી, ગૃહસ્થે, ચે.યે, ભતિસ્વભાવ, ગુહ, પૈકું, પ્રસન્ન. (પા. ૩) અસ્વચ્છ, ધ્યાસવટિ, કાર્યોનિક, એસિડ, આસ, ઉત્પન્ન, નિરંતર, પ્રયોગો, સિદ્ધ, નૈટ્રોજન, ઓક્સિજન, શુદ્ધ, કૃપાળુ, મૃત્યુ. (પા. ૪) કેકેન, જવાંમર્દ, જવલેજ, આયર્સાઈડ, પુષ્કળ, ધૈર્ય, મદ્દા. (પા. ૫) ગુરુભક્તિ, વિદ્યાર્થી, શિષ્યવર્ગમાં, શ્રીકૃષ્ણ, ગુરુપત્ની, શિષ્યો, વેડયું, એકનિષ્ઠા, અમૃત્ય. (પા. ૬) સ્વછંદી, સુસ્ત, ઉંઘણસી, સાંજળયું, અત્રે. (પા. ૭) દ્વારામતી, વૃદ્ધ, પ્રતિઉત્તર, કૃષ્ણ-દર્શન, કૃષ્ણમંદિર, જડિત્ર, સ્ફટિક, મૃદંગ, થોડા, પૃથ્વીપતિ. (પા. ૮) પુષ્ટિકારક, તંદુરસ્ત, સામર્થ્ય, હાવિષ્ય, ભગૃતિ, સ્થિતિ, નિતારી, દ્રાક્ષ, ઓછાવત્તો, મદાર્ક, અભિપ્રાય. (પા. ૯) દ્રાવિડ, ધર્મપુસ્તક, ધર્મશાસ્ત્ર, વેદધર્મી, વિષ્ણુ, ઇંદ્ર, વૈષ્ણવો, ગૌતમબુદ્ધ, બૌદ્ધધર્મી, જૈનધર્મીઓ, શ્વેતાંબર, બુદ્ધદેવ, તીર્થંકર, વૈરાગ્ય, સિદ્ધાંતોને, તુર્કસ્તાન, સ્તુતિ, સુન્ની, અગ્નિ, ચિહ્ન, ધર્મઅંધ, ખ્રિસ્તી, ઇસુખ્રિસ્તિ, પ્રોટેસ્ટંટ, કેથોલિક. (પા. ૧૦) મેગેસ્થિનીસ, સિક્કાઓ, સંક્ષિપ્ત, તામ્રપટ, ચંદ્રગુપ્ત, સેલ્યુકસ, અંધકર્તા, વ્યવસ્થા, વિદ્યાસુ, સહીસિક્કા, માલમિલકત, હુન્નર, ન્યાયાસન, બ્રાહ્મણ, મવજ, મૃગચર્મ, વિદ્યાવ્યાસ, હારગચ્છી. (પા. ૧૧) અગ્વેદસંહિતા,

શ્રીભગવદ્ગીતા "મુખ્યબલિત શિક્ષક" શ્રી આત્મા. (૧૬)

વાચકોનની, સ્તુતિ, વસિષ્ઠકાપિ, તુમ, ભુવનુ, અધિષ્ઠાત્રીકુમાર,
 સમુદ્રયાન, સમુદ્રવાટે, ભુગુકમ્ભ, કાશ્યાન, કદંબ. (પા. ૧૨)
 શ્વેત, તત્કાળ, દુષ્ટ, દુષ્ટ. (પા. ૧૩) કીંક, નિર્મળ, મૂર્છના,
 કચીસ, ભરતકાપિ. (પા. ૧૪) મુરકેલ, અકસ્માત, પ્રસિદ્ધ,
 નેમ્યા. (પા. ૧૫) ભુક્તી, અવતરો, અદ્ભુત, જિંદગી,
 જવાંમર્દી, સ્તબ્ધ, અસ્કાન્ધ. (પા. ૧૬) વિચિત્ર, અદ્ભુત,
 નિંદવા, શુદ્ધસ્થાઈ, ગિદીઆ, સ્વતંત્ર, પરતંત્ર, મિથ્યાભિમાન,
 રિવાજને, સ્થિતિ, મેગેસ્થિનીસે. (પા. ૧૭) પત્નીની,
 ઉત્સાહ, વેઠવેતર, આશ્ચર્ય, ધાર્મિક, આવડતેવડ, પ્રીતિ,
 રત્નનગરી, સંધ્યાકાળે, દ્રવ્ય, સાંભર્યો. (પા. ૧૮) વૈશ્ય,
 શ્રદ્ધાવર્ધ, ધર્મક્રિયા, ધર્મોપદેશ. (પા. ૧૯) પ્રહાંડ, દુર્મતિ,
 (પા. ૨૦) કાલોની, ત્રીસેક, ચેત્યો, શિલ્પકામની, સીપુરુષનાં
 મૂર્તિઓ, સ્થંભ, ભિક્ષુઓને, સૂર્યોદય, જિંદગી. (પા. ૨૧)
 કૃષ્ણ, હસ્તિનાપુર. (પા. ૨૨) કાશ્યાપાઈ, દેવાનંદસ્વામી,
 હિતેન્દ્રુ, કસ્તુરવર્ણ. (પા. ૨૩) ધાર્મિક, વિદ્યાસધાતી, લંકા,
 અન્નકાતા. (પા. ૨૪) મહાસ્વાદુ, મિષ્ટ, હણી, નિર્મળાં,
 કૃષ્ણ, ભુક્તિ. (પા. ૨૫) આશ્ચર્યો, કુર્યાં. (પા. ૨૬)
 કાપિઓએ, ચક્રવર્તી, નિમિત્ત, આકૃતિ, આમમસ્થાન,
 કાનિયવંશ, ધર્મદાર, શકુંતલ, શકુંતલા. (પા. ૨૭) કંડાલવા,
 વૃક્ષો, ઇન્દ્રસ્તુતિ, સ્વાર્થ. (પા. ૨૮) ધાર્મિક, વિદ્યામિત્ર,
 સુવેસ્વ, અર્ધક્રિયા, સ્તબ્ધ, મૂળતે, મુદ્ધાં. (પા. ૨૯)
 વિદ્યાર્થી, આદિત્યેન્દ્ર, ગરુડેન્દ્ર, કાળભૈરવનું, પ્રદક્ષિણ,
 (પા. ૩૦) પૂરવો. (પા. ૩૧) અલૌકિક, ભુક્તિ, ઉદ્ધર્મ, પદ્મ

૭૬] ચોથા ધોરણનો “મુખમણિત શિક્ષક” ચાર આના.

કુટીમાં, અતિથિ. (પા. ૩૨) આશીર્વાદ, હુગડાંસત્તાં, કાચંતુચં,
વધ્યાસધ્યા, સંકટપ, મુશ્કેલી. (પા. ૩૩) નાસ્તિકપણું,
છિદ્રવાટે, બ્રહ્માંડ, જ્ઞાનશક્તિ, મદ્દા. (પા. ૩૪) પ્રીતે, પતિ-
તોદ્ધાર, વિશ્વેશા, કૃતિ, નિર્ભી, જળનિધિ, નૃત્ય, વ્યાખ્યા,
વૃક્ષે, તરુવર. (પા. ૩૫) ભૂસ્તર, ગુમાસ્તા, સ્વામય.
(પા. ૩૬) પોર્ટુગલ, સિસ્મન, થોર્યો, મોઝાંબિક, સિંહલ-
દ્વીપ, મોલુકા, સમૃદ્ધિ, સપ્ટેમ્બર. (પા. ૩૭) માર્કિવસ,
ઓવ, વૂસ્ટ, જેમ્સ, પ્લાસગો, શાસ્ત્ર, આટલાંટિક, એજિનોની,
નિર્ભય, પાંત્રીસ. (પા. ૩૮) હિંડોળા, શતપત્રી, કંટહાર, ભૃગ.
(પા. ૩૯) જન્મ્યા, નિર્ધન, વલ્લભ, આશ્ચર્ય, શીખ, નળાખ્યાન,
સુભદ્રાહરણ, કવિત્વશક્તિ. (પા. ૪૦) ધાર્મિક, કમાસ્કસ,
ત્રેપૌત્ર, અખમાસી, મુરખી, દષ્ટિએ. (પા. ૪૧) હુન્નરો,
ખ્યાલ, સંગ્રહસ્થાનો, ઇસ્પતાલો, કિલ્લા, મનુષ્ય, કૃતિઓ,
આશ્ચર્ય. (પા. ૪૨) દેખી, ફૂરપણું, પ્રકૃતલતા, સ્વાર્થ, કૃત્ય,
દેખીલા, બ્રહ્મદત્ત. (પા. ૪૩) મીણખત્તી, ઊડ્યું. (પા. ૪૪)
નિર્ભય, સ્તુતિ, સ્નેહી. (પા. ૪૫) આશ્વિન, આશ્ચર્યકારક,
સ્પર્ધા, ઉત્સવ, છુટ્ટી, ચૌરામાંથી, સ્ફારિક, અખખુણ, કીર્તિ-
સ્તબ. (પા. ૪૬) સજયું, સુગ્રાવ, પત્તો, વિષ્ટિ, વિલિપણે,
ઇંદ્રિજિત, કુંલકર્ણ, અર્થમેધયજ્ઞ, વર્ણવ્યા. (પા. ૪૬. ભા. ૨)
ધૃતરાષ્ટ્ર, યુધિષ્ઠિર, ગદાયુદ્ધમાં, સ્વાર્થી, નિષ્કળ, સ્વયંવર,
મન્થવેધ, ઇંદ્રપ્રસ્થ, યુક્તિ, દ્રોણાચાર્ય, ભિખમપિતામહ.
(પા. ૪૭) લિત્ત લિત્ત, શખસોની, છિદ્રોવાટે, ક્રિયા, નિર્ધરક,
સ્વપ્નાં, નિરુદ્ધમીને, નિસ્તેજ, કુસ્તીથી. (પા. ૪૮) વૈષ્ણવ,

પાંચમા ધોરણનો “ મુખગણિત શિક્ષક ” ૪ અના. [૭૭

સદ્ગ્રંથ, પતિવ્રતા. (પા. ૪૯) શ્લોકમાં, ઇત્યાદિ, વૃત્તિને,
મરણશય્યામાં, સૃષ્ટિધકી. (પા. ૫૦) આત્રેયી, હંકારદ્વયમાં,
અગત્ય, વાદમીકિને, વિદ્મ, અદ્ભુત, પ્રીતિ, અરુંધતી,
ઋષ્યશૃંગ, કૌશલ્યાએ. (પા. ૫૧) વિક્રમ, પૂર્વે, સંવત્સર,
મૃત્યુ, યુધિષ્ઠિરનો. (પા. ૫૩) આશ્રય, કીર્તિ, ઉર્મિથી,
વૈતાલપત્નીસી, બરાસકસ્તુરી, ઉદમકર્મસંવાદ, પ્રસિદ્ધ,
ઉત્તેજન, સંસ્કૃત, નાંધ્યા. (પા. ૫૪) કૂર, હ્રદય, સામ્યહં.
(પા. ૫૫) પ્રતિષ્ઠા, પ્રમ, લપસ્યા, સત્પુરુષહં, દીર્ઘસૂત્રીની.
(પા. ૬૫) મૂર્તિપૂજક, જાત્રાળુ, મુતલીખ, અમદુલ્લાને,
બાહ્યાવસ્થામાંજ, પુનર્લગ્ન, કાળકાપાણ, પરિપક્વ, તુચ્છકારી,
નિષ્કામ, નિરુપાયે, શસ્ત્ર, પર્યંત, ઇસ્તુંબુલમાં. (પા. ૫૭)
ચઝઝઝઝ, ધર્મગુરુ, તત્ત્વો, લગ્નવિધિમાં, અંકલેશ્વર, ખિસ્તી,
અલાહિદીન, જિલ્લાના. (પા. ૫૮) પૃથ્વીરાજ, ગીઝનીના,
ટકર, શાહબુદ્દીન, ઉર્ફે, થાણેશ્વર, મિટ્ટી, સંયુક્તાને, આશ્રિત,
શબ્દવેદનો. (પા. ૫૯) યશસ્વી, કીર્તિ, તેજસ્વી, હર્ષવર્ધન,
શિક્ષાદિત્ય, ધર્મિષ્ઠ, હસ્તાવેજે, મદ્રેસાઓ, ફળદ્રુપ, ઉત્તેજનમાં,
(પા. ૬૦) સ્વતંત્ર, જોદ્દા, અસ્તવ્યસ્ત, વાઢી નાખ્યા, ફીરસ્તા,
અતિશયોક્તિ, હરકાર, ત્રેસઠ (પા. ૬૧) યુદ્ધનીતિ, રાજ્ય-
નીતિ, નામાંકિત, રાજ્યાધિકારી, કીર્તિવંત, નીવડ્યું, બુદ્ધિબળ,
ઔર્યને, ત્વરાથી, કૂર, સન્માન, ધર્મમંદિરો, દીર્ઘ, યુદ્ધનીતિ,
પદ્ધતિ. (પા. ૬૨) તિરસ્કાર, બહારે, સ્વામિભક્તિ. (પા. ૬૩)
પ્રતિનિધિ, ઠકામશકરી, રત્નજડિત, ત્વરાથી. (પા. ૬૪)
સમુદ્ધિનો, ટેવર્નિઅર, રાજચિહ્ન, મુદ્દાં, તખ્તેતાઉસ. (પા. ૬૫)

ઉત્કંઠા, વિષ્ઠિ, મક્કા, ચુસ્ત, સિદ્ધા, અણુવિશ્વાસ, રાજ્યાભિષેક,
 મંત્રી, નિષ્ઠા. (પા. ૬૬) નેચ્યુન, બૃહસ્પતિ. (પા. ૬૭)
 નક્ષત્રો, ક્ષિતિજ, કંટપી, સપ્તર્ષિ, લુપ્ધક, ગોળાર્ધમાં, કૃતિકા,
 પુષ્પ. (પા. ૬૮) વિષુવવૃત્ત, વર્તુળ, રેખાંશવૃત્ત. (પા. ૬૯)
 વ્યાપારવાયુ, નૈર્ઋત્ય, (પા. ૭૦) કાર્થોનિકએસિડવાસ, સહ્યા-
 દ્રિમાં, મહારાષ્ટ્ર, શૂરપાણીના, ગરસપ્પાથી. (પા. ૭૧) દ્વોપકંટપ,
 કન્યાકુમારો, કૃણદ્રુપ. (પા. ૭૨) કિંટહી, મહાલીપદ્મ, ડેન્ટોસી,
 બ્રહ્મપુત્રા. (પા. ૭૪) સ્નેહી, વિજગાપદ્મ, ચિટ્કા. (પા. ૭૫)
 મ્હેસુર. (પા. ૭૬) વાયુશોષક, નેટ્રોજન. (પા. ૭૭)
 ધ્વનિ, ધ્રૂજતી, ઈંદ્રિયને, પ્રતિધ્વનિ, (પા. ૭૮) વિસ્મય,
 ઊઘો, નિદ્રા, ગદ્દા, (પા. ૮૦) ઉષ્ણતામાપક, થર્મોમિટર,
 (પા. ૮૧) ચ-તો. (પા. ૮૨) પ્રત્યેક. (પા. ૮૩) દ્વિજન,
 ફૂલમણિ. (પા. ૮૪) પરિપક્વ. (પા. ૮૫) વનસ્પતિ,
 ઉત્પત્તિ, વૃદ્ધિ, સૂક્ષ્મદર્શક, બેક્ટેરિઆ. (પા. ૮૬) હુકકાનો,
 સ્વોદિષ્ઠ. (પા. ૮૭) તુંગભદ્રા, અઘાપે, અણીશુદ્ધ, (પા. ૮૮)
 બુદ્ધિશાળી, પ્રશ્નોના. (પા. ૮૯) પૃષ્ઠ, બિડએન્ડી, ચિકકારવું,
 પરિપૂર્ણ (પા. ૯૦) શાહમૃગ, ત્વચા, પૌષ્ટિક, વૃદ્ધ. (પા. ૯૧)
 બ્રહ્મદેશ, આફ્રિકામાં, વર્તતા, વિદ્વાનો. (પા. ૯૨) જન્મ્યા,
 સ્વચ્ચો, મુખ્યત્વે, હેળવ્યાં, શિલ્પશાસ્ત્ર, શ્રેષ્ઠ. (પા. ૯૩)
 પૃથ્થમાંથી, (પા. ૯૪) શ્વાસોચ્છવાસ, સ્થિતિસ્થાપક, શ્વાસનાળી,
 ઉચ્છવાસમાં. (પા. ૯૫) નિચોવ્યાં, અખ્યાસી, મિશ્રણમાં,
 સાદલાં, એલીઝરીન. (પા. ૯૬) ઝાટયું, ચોંટતો, (પા. ૯૭)
 ઉચ્છાલન, ટેકવ્યો. (પા. ૯૮) યાંચું.

બીજા ઘોડાનું માટે અંકગણિતનાં મનોમતન પાંચ આના. [૬૮]

અપૂર્ણિકના કેટલાક ધ્યાનમાં રાખવા ભેગ નિયમો.

- (૧) અપૂર્ણિકના અંશ એ ભાજ્ય અને છેડ એ ભાજક છે.
- (૨) કોઈપણ પૂર્ણિક સંખ્યાને અપૂર્ણિકમાં લખવી હોય તો છેડમાં એક લખવો.
- (૩) સમ અપૂર્ણિકની કિંમત હંમેશાં એક કરતાં ઓછીજ હોય છે; કારણ કે એમાં અંશ (ભાજ્ય) કરતાં છેડ (ભાજક) વધારે હોય છે.
- (૪) વિષમ અપૂર્ણિકની કિંમત હંમેશાં એક અથવા એક કરતાં વધારે હોય છે કારણ કે એમાં અંશ જેટલાજ છેડ અથવા અંશથી ઓછા છેડ હોય છે.
- (૫) વિષમ અપૂર્ણિકના અંશને છેડે ભાગી પૂર્ણિક કાઢી શકાય છે, અને તેને ભાગાનુબંધ અપૂર્ણિકનું રૂપ આપી શકાય છે.
- (૬) સમ અપૂર્ણિકને ભાગાનુબંધ અપૂર્ણિકનું રૂપ આપી શકાતું નથી.
- (૭) ભાગાનુબંધ અપૂર્ણિક પૂર્ણિક અને અપૂર્ણિક મળીને થએલું છે.
- (૮) ભાગાનુબંધ અપૂર્ણિકને વિષમ અપૂર્ણિકનું રૂપ આપી શકાય છે.
- (૯) અપૂર્ણિકના અંશ તથા છેડને એકજ રકમે ગુણવાથી અથવા ભાગવાથી અપૂર્ણિકની કિંમતમાં ફેર પડતો નથી; માટેજ અપૂર્ણિકના અંશ અથવા છેડ મરજી મુજબ લાવી શકાય છે. (૧૦) અપૂર્ણિકાની કિંમત સરખાવવા માટે તેમને સમઝેલું રૂપ આપવું. કારણ કે છેડ સરખા થયા વગર કયું અપૂર્ણિક મોટું છે કે નાનું તે જણી શકાતું નથી. (૧૧) અપૂર્ણિકાના અંશ જુદા જુદા હોય પણ છેડ એક સરખાજ હોય તો જે અપૂર્ણિકના અંશ વધારે હોય તે મોટું અને ઓછા હોય તે નાનું સમજવું. (૧૨) અપૂર્ણિકના છેડ જુદા જુદા હોય પણ અંશ એક સરખાજ હોય તો જે અપૂર્ણિકના છેડ ઓછા હોય તે મોટું અને વધારે હોય તે નાનું સમજવું. (૧૩) સમ અપૂર્ણિકના અંશ તથા છેડમાં એકજ સંખ્યા ઉમેરવાથી અપૂર્ણિકની કિંમત વધે છે.

૨૦] ગુજરાતની સાઠ ભૂગોળની પ્રમોત્તરમાળા ત્રણ આના.

(૧૪) વિષમ અપૂર્ણિકના અંશ તથા છેદમાં એકજ સંખ્યા હોયવાથી અપૂર્ણિકની મૂળ કિંમત કાયમ રહે છે અથવા ઓછી થાય છે. (૧૫) જુદા જુદા છેદવાળાં અપૂર્ણિકોના સરવાળા બાદબાકી કરવા હોય તો તે બધાં અપૂર્ણિકોનો સમગ્રછેદ કરવો પછી સરવાળો કે બાદબાકી કરવાં. (૧૬) જુદા જુદા અપૂર્ણિકોના સરવાળો, બાદબાકી એકઠા હોય તો તે બધાં અપૂર્ણિકોનો સમગ્રછેદ કરવો. પછી જેટલી વત્તાની રકમ હોય તેના અંશનો અને જેટલી ઓછાની રકમો હોય તેના અંશનો જુદો જુદો સરવાળો કરવો. પછી વત્તાની રકમના સરવાળામાંથી ઓછાની રકમનો સરવાળો બાદ કરી બાકી રહે તેટલા અંશમાં લખી લઘુત્તમ છેદમાં લખવો. જે જવાબ અતિ સંક્ષેપરૂપમાં નહિ હોય તો અતિસંક્ષેપ રૂપ આપવું. (૧૭) અપૂર્ણિકોના દાખલામાં જ્યારે એક કરતાં વધારે પદો કૌંસમાં આપ્યા હોય ત્યારે હંમેશાં કૌંસમાંના પદોનું પહેલાં સાદું રૂપ કરવું. અને કૌંસની પહેલાં જે ચિહ્ન હોય તે સ.દા રૂપને લગાડવું. (૧૮) એક અપૂર્ણિકામાંથી બીજું અપૂર્ણિક બાદ કરવાનું હોય છે પણ બાદ કરવાના અપૂર્ણિકની કિંમત વધારે હોય તો ઓછાના અપૂર્ણિકામાંથી વત્તાનું અપૂર્ણિક બાદ કરી જવાબની પહેલાં ઓછાનું ચિહ્ન મૂકવું. (૧૯) જુદા જુદા અપૂર્ણિકોના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર અને ભાગાકાર એકઠા હોય ત્યારે ગુણાકાર ભાગાકારની રકમો કૌંસમાં છે એમ સમજીને પહેલાં તેને સાદું રૂપ આપવું પછીજ સરવાળો બાદબાકી કરવાં. (૨૦) અપૂર્ણિકો ગુણાકાર ભાગાકારના સંબંધમાં જોડાયેલા હોય તો તેને અનુક્રમમાં હોય તે અનુક્રમે ગુણાકાર ભાગાકાર કરવો. (૨૧) જે વિશેષ સંખ્યાનો ભાગાકાર કરતાં પહેલાં તેમને એક નામમાં આણવી પછી ભાગાકાર

કરવો. (૨૨) વિશેષ સંખ્યાને વિશેષ સંખ્યાથી ભાગી શકાય પણ જવાબ સાદી સંખ્યા આવે જેમકે ૨૫ ÷ ૩ પીઆ ÷ ૫ ૩ પીઆ = જવાબ પાંચ. (૨૩) સાદી સંખ્યાને વિશેષ સંખ્યાથી ભાગી શકાય નહિ પણ વિશેષ સંખ્યાને સાદી સંખ્યાથી ભાગી શકાય અને જવાબ વિશેષ સંખ્યા આવે. (૨૪) અપૂર્ણિકના દાખલામાં કૌંસની પહેલાં કાંઈ ચિહ્ન ન આપ્યું હોય તો ગુણ્યાનું ચિહ્ન સમજવું. (૨૫) અપૂર્ણિકના દાખલામાં જે રકમો કૌંસની હોય તેની એક બનાવવી અને જેટલી રકમોની વચ્ચે ના, x, ÷, એ ચિહ્નો હોય તેટલી રકમની એક રકમ બનાવવી અને ત્યાર પછીજ સરવાળો બાદબાકી કરવાં. (૨૬) અપૂર્ણિકના દાખલામાં “ નો ” વાળી રકમને બાજક સમજવી અને તેટલા માટેજ “ નો ” વાળી રકમને ઉલટાવવી. (૨૭) અપૂર્ણિકનો દઢબાજક કાઢવો હોય તો તેમને સંક્ષેપ રૂપ આપી અંશનો દઢબાજક કાઢવો અને તેને અંશમાં લખી છેદનો લઘુતમ કાઢી છેદમાં લખવો. (૨૮) અપૂર્ણિકનો લઘુતમ સાધારણ બાજ્ય કાઢવો હોય તો તેને સંક્ષેપરૂપ આપી અંશનો લઘુતમ કાઢવો અને તેને અંશમાં લખી છેદનો દઢબાજક કાઢી છેદમાં લખવો. (૨૯) જે રકમને “ ને ” લાગ્યો હોય તે રકમને બીજી રકમે ભાગવી મતલબ કે “ ને ” વાળી રકમને બાજ્ય સમજવી; માટે તેને ઉલટાવવી નહિ. (૩૦) અમુક રકમને કેટલાએ ગુણીએ તો આટલા આવે એમ કહ્યું હોય તો ભાગાકાર કરવો; કારણ ગુણ્ય અને ગુણાકાર આપેલા છે તે ઉપરથી ગુણક શોધી કાઢવાનો છે. (૩૧) કઈ રકમમાંથી આટલા બાદ કરીએ તો આટલા આવે એમ કહ્યું હોય તો સરવાળો કરવો. કારણ કે બાદાંક અને બાદબાકી આપેલા છે તે ઉપરથી અધિકાંક કાઢવાનો છે.

૮૨] સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

અંકગણિતમાં વપરાતા કાર્યપ્રકારાક ચિહ્નોની સમજ

+ (વર્ગ) જે સંખ્યાની પહેલાં વર્ગાનું ચિહ્ન હોય છે, તે સંખ્યા તેની પહેલાંની ખીણ કોષ સંખ્યામાં ઉમેરવાની છે એમ સમજવું. પણ અપૂર્ણાકોના સરવાળા બાદબાકીમાં પહેલી રકમને વર્ગાની રકમ સમજવી. જેમકે $૧૫+૧૨=૨૭$

— (ઝોછા) જે સંખ્યાની પહેલાં ઝોછાનું ચિહ્ન હોય, તે સંખ્યા તેની પહેલાંની ખીણ કોષ સંખ્યાથી બાદ કરવાની છે એમ સમજવું. જેમકે $૧૫-૫=૧૦$

x (ગુણા) જે બે સંખ્યાની વચ્ચે ગુણાનું ચિહ્ન હોય તે બે સંખ્યાનો ગુણાકાર કરવો. જેમકે $૭x૫=૩૫$

÷ (ભાગ્યા) જે સંખ્યાની પહેલાં ભાગ્યાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યા વડે તેની પહેલાંની સંખ્યાને ભાગવી, મતલબ કે જે સંખ્યાની પહેલાં ભાગ્યાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યાને ભાજક સમજવી અને તેની પહેલાંની સંખ્યાને ભાગ્ય સમજવી. જેમકે $૧૮÷૯=૨$. આમાં ૧૮ એ ભાગ્ય અને ૯ એ ભાજક છે.

ના જે બે રકમની વચ્ચે “ના” હોય તે બે રકમનો ગુણાકાર કરવો, “ના” ના સંબંધથી જોડાએલી સંખ્યાઓ એકજ છે, મતલબ કે કૌંસમાં છે, એમ સમજી છુટી પાડવી નહિ જેમકે ૫ ના ૬ ના ૪ ના $૧૬=૬૪=૧૩૬$

મુજશતની સા બુગાળની પ્રત્નોત્તરમાળા ત્રણ આના. [૮૩

(કૌસ) { } [કૌસ] કૌસ પુરો. જે રકમ કૌસમાં હોય તેને
પહેલાં સાદું ૩૫ આપવું. પહેલાં કૌસને નાનો,
ખીખને વચસો અને ત્રીખને મોટો કૌસ કહે છે.
પહેલા નાના કૌસને સાદું ૩૫ આપવું. પછી
વચસાને અને પછી મોટો કૌસને આપવું.

જેમકે { $\frac{૫}{૮} \times \frac{૩}{૮} + (૧૩ના\frac{૩}{૮})$ } $\frac{૫}{૮} \times \frac{૩}{૮} = \frac{૩૧}{૮}, \frac{૫}{૮} \times \frac{૩}{૮} = \frac{૧૫}{૮},$

$$\frac{૧૫}{૮} + \frac{૩૧}{૮} = \frac{૪૬}{૮} + \frac{૧૪૭}{૮} = \frac{૩૩૩}{૮} = \frac{૧૧૧}{૮}$$

=(બરાબર) જે બે રકમની વચ્ચે બરાબરનું ચિહ્ન હોય તે બે રકમ
સરખી છે એમ સમજવું. જેમકે ૧૩૧.=૧૧૧ આના.

બ્રિટિશ હિંદના રાજકીય ભાગ.

હિંદના વાયસરોયની હકુમત નીચેના સધળા મુલકને બ્રિટિશ
હિંદ કહે છે. બ્રિટિશ હિંદમાં ચાર તરેહનાં રાજ્ય છે. (૧) બ્રિટિશ
સરકારનો ખાસસા મુલક. (૨) નેપાળ, ભુતાનના સ્વતંત્ર દેશી સંસ્થાનો
(૩) ફ્રેંચ ને પોર્ટુગીઝના સ્વતંત્ર સંસ્થાનો (૪) હિંદ માહેલા દેશી
ખંડીઆ રાજ્યો.

બ્રિટિશ હિંદના ખાસસા મુલકના રાજકીય ભાગ.

પ્રાંતનું નામ. મુખ્ય શહેર, રાજ્ય ચલાવનાર હાકેમ.

૧. મુંબઈ ઈલાકો

મુંબઈ

બર્નર

૨. કુર્ગ

મર્કરા

ચીફ કમિશનર

૩. મદ્રાસ ઈલાકો

મદ્રાસ

બર્નર

૪. આંધ્રમાન મોટો

ચેટ્ટેપેર

ચીફ કમિશનર

૮૪] હિંદુસ્તાનની સાઠ બૂગાળની પ્રતિભાષા ૪ અબા.

૫. બ્રહ્મદેશ	રગુન	ગવર્નર
૬. આસામ પ્રાંત	સિલોંગ	ગવર્નર
૭. બંગાળા પ્રાંત	કલકત્તા	ગવર્નર
૮. બહાર ને ઓરિસા	પટણા	ગવર્નર
૯. આમ્રા તથા અયોધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતો અલ્હાબાદ		ગવર્નર
૧૦. દિલ્હી પ્રાંત	દિલ્હી	ચીફ કમિશનર
૧૧. મધ્ય પ્રાંતો ને વરાડ	નાગપુર	ગવર્નર
૧૨. અજમેર ને મેરવાડા	અજમેર	ચીફ કમિશનર
૧૩. બ્રિટિશ બલુચિસ્તાન	કવેટા	ચીફ કમિશનર
૧૪. વાયવ્ય તરફની સરહદનો પ્રાંત	પેશાવર	ચીફ કમિશનર
૧૫. પંજાબ પ્રાંત	લાહોર	ગવર્નર

હિંદ માંહેલા દેશી રાજ્યોમાં નાનાં મોટાં મળી ૮૦૦ દેશી રાજ્યો છે. મોટું દેશી રાજ્ય હૈદરાબાદનું છે. દેશી રાજ્યોના મુખ્ય બે વર્ગ થઈ શકે. (૧) વડી સરકારની સીધી હકુમતમાં રહેલાં રાજ્યો. (૨) પ્રાંતિક સરકારની હકુમતમાં રહેલાં રાજ્યો, દરેક વર્ગમાં બે પ્રકારનાં રાજ્યો છે. (૧) પાસે પાસે આવેલાં દેશી રાજ્યોનો જથ્થો (એજન્સિ). (૨) છુટાં છુટાં આવેલાં જુદાં જુદાં રાજ્યો (સંસ્થાનો).

વડી સરકારના તાબામાં રજપુતાના, મુખ્ય હિંદુસ્તાન, બલુચિસ્તાન, વાયવ્ય સરહદ અને કાઠિઆવાડ એ પાંચ એજન્સિઓ અને હૈદરાબાદ, વડોદરા, કાશ્મીર, મહેસુર એ ચાર સંસ્થાનો છે. એ દરેકમાં વડી સરકાર તરફથી એજન્ટ રહે છે એજન્સિઓના ઉપરીને એજન્ટ ટુ ધ ગવર્નર જનરલ ને સંસ્થાના ઉપરીને રેસિડન્ટ કહે છે.

સમાપ્ત.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. લૃત.

પ્રિટિશશાળા માટેની ત્રિવેદિવાચનમાળાના અર્થ.

પુસ્તક ૧ લાના ૦-૪-૦	પુસ્તક ૫ માના ૦-૮-૦
પુસ્તક ૨ જાના ૦-૫-૦	પુસ્તક ૬ ડૂાના ૦-૬-૦
પુસ્તક ૩ જાના ૦-૬-૦	પુસ્તક ૭ માના ૦-૧૦-૦
પુસ્તક ૪ થાના ૦-૭-૦	

—: વર્નાકિયુલર ટેકસ્ટ બુકસોના અર્થો :—

બાળવર્ગની નોટ ૦-૨-૦	છઠ્ઠીના અર્થ ૦-૬-૦
પહેલીના અર્થ ૦-૨-૬	સાતમીના અર્થ ૦-૧૦-૦
બીજીના „ ૦-૪-૦	કન્યા ૧લીના „ ૦-૪ ૦
ત્રીજીના „ ૦-૫-૦	કન્યા ૨જીના „ ૦-૫-૦
ચોથીના „ ૦-૭-૬	કન્યા ૩જીના „ ૦-૭-૦

“ડિક્ટેશન શિક્ષક”

બાળપોથીનો ૦-૨-૦	ત્રીજીનો ૦-૩-૦
પહેલીનો ૦-૨-૬	ચોથીનો ૦-૪-૦
બીજીનો ૦-૩-૦	પાંચમીનો ૦-૪-૦

દરેક ધોરણના “સુખગણિત શિક્ષક” તૈયાર છે.

અઘાપિ બહાર ન પડેલી એવી બીજા ધોરણની

સૃષ્ટિજ્ઞાનની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના.

હિંદુરતાનની સાં બુગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ. શાહપોર-સુરત.

